

Сумський Історико- Архівний Журнал

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ З ІСТОРІЇ ТА
АРХІВОЗНАВСТВА УКРАЇНИ

№ XXVI

Реєстраційне Свідоцтво
КВ №16686-5258 ПР від 05.05.2010
ISSN 2227-183X (print)
ISSN 2413-8762 (online)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

БАЖАН О.Г. – канд. істор. наук, ст. наук. співроб. (м.Київ, Україна)
БОДНАРЮК Б.М. – д-р істор. наук, доц. (м.Чернівці, Україна)
БОРЯК Г.В. – д-р істор. наук, проф., чл.-кор. НАН України (м.Київ, Україна)
ГОНЧАРЕНКО А.В. – канд. істор. наук, доц. (м.Суми, Україна)
ГУРЖІЙ О.І. – д-р істор. наук, проф. (м.Київ, Україна)
ДАНИЛЕНКО В.М. – д-р істор. наук, проф., чл.-кор. НАН України (м.Київ, Україна)
ДЕГТЯРЬОВ С.І. – д-р істор. наук, доц., головний редактор (м.Суми, Україна)
ДЬОМІН О.Б. – д-р істор. наук, проф. (м.Одеса, Україна)
ЗВАГЕЛЬСЬКИЙ В.Б. – канд. філол. наук, ст. наук. співроб. (м.Суми, Україна)
ІГНАТУША О.М. – д-р істор. наук, проф. (м.Запоріжжя, Україна)
КРІНКО Є.Ф. – д-р істор. наук (м.Ростов-на-Дону, Росія)
МЕНЬКОВСЬКИЙ В.І. – д-р істор. наук, проф. (м.Мінськ, Білорусь)
НЕСТЕРЕНКО В.А. – канд. істор. наук, доц. (м.Суми, Україна)
ПАДАЛКА С.С. – д-р істор. наук, проф. (м.Київ, Україна)
ПАПАКІН Г.В. – д-р істор. наук, проф. (м.Київ, Україна)
РЕЄНТ О.П. – д-р істор. наук, проф., чл.-кор. НАН України (м.Київ, Україна)
РОМАНЮК І.М. – д-р істор. наук, проф. (м.Вінниця, Україна)
СТЕМПНЯК В. – д-р наук (dr.hab), проф. (м.Варшава, Польща)
СУЛЯК С.Г. – канд. істор. наук (м.Кишинів, Молдова)
ЧЕРКАСОВ О.А. – д-р істор. наук, доц. (м.Сочі, Росія)
ШМИГЕЛЬ М. – д-р істор. наук, д-р філософії, доц. (м.Банська Бистриця, Словаччина)
ЩЕРБАК М.Г. – д-р істор. наук, проф. (м.Київ, Україна)

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського державного університету (протокол №9 від 15.06.2016 р.)

Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 жовтня 2015 р. №1021 журнал включено до переліку наукових фахових видань України, де можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук за спеціальністю «Історичні науки»

© ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, 2016
© СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, 2016
© СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С.МАКАРЕНКА, 2016
© НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ, 2016

SUMY HISTORICAL AND ARCHIVAL JOURNAL

Scientific Journal of History and Archival Science

The journal was first published in 2005

The Journal is indexed by:

Cite Factor

ERIH PLUS

Global Impact Factor (Quality Factor 2012 - 0,342; 2013 - 0,453; 2014 - 0,564)

Index Copernicus (ICV 2013 - 4,47; ICV 2014 - 43,80)

MIAR (ICDS 2015 - 3,5; ICDS 2016 - 1)

International Society of Universal Research in Sciences

Journal Index

Open Academic Journals Index (impact factor 2013 - 0,537)

Research Bib

Electronic Scientific Library

Universal Impact Factor

EDITORIAL BOARD

Degtyarev S.I. – Editor in Chief, Dr. (History), Associate Professor (Ukraine)

Bazhan O.G. – Ph.D. (History), Associate Professor (Ukraine)

Bodnariuk B.M. – Dr. (History), Associate Professor (Ukraine)

Boriak H.V. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Cherkasov A.A. – Dr. (History), Professor (Russian Federation)

Danylenko V.M. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Domin O.B. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Goncharenko A.V. – Deputy Editor, Ph.D. (History), Associate Professor (Ukraine)

Gurzhij O.I. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Ignatusha O.M. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Krinko E.F. – Dr. (History) (Russian Federation)

Menkovsky V.I. – Dr. (History), Professor (Belarus)

Nesterenko V.A. – Ph.D. (History), Associate Professor (Ukraine)

Padalka S.S. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Papakin H.V. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Reyent O.P. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Romanyuk I.M. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Shcherbak M.G. – Dr. (History), Professor (Ukraine)

Smigel' Michal – Dr. (History), Ph.D., Adjunct Professor (Slovakia)

Stepniak Wladyslaw – Ph.D., Professor (Poland)

Sulyak Sergey – Ph.D. (History), Associate Professor (Republic of Moldova)

Zvagelsky V.B. – Ph.D. (Philology), Associate Professor (Ukraine)

State certificate of registration (reregistration) of printed media:
series KB № 20386-10186PP from 05.11.2013

Postal Address: 2, Rimskogo-Korsakova st., Sumy city, Ukraine, 40007
department of history, "Sumy historical and archival journal"

E-mail: starsergo@bigmir.net

Website: <http://shaj.sumdu.edu.ua/?lang=en>

CONTENTS

ARCHIVAL STUDIES

- KALAKURA JAROSLAV S. In the Post-Soviet Archival Ukraine:
Discommunisation and Trends 5

HISTORIOGRAPHY. SOURCES STUDY

- PELESHCHYSHYN ANDRIY N., BILUSHCHAK TETIANAN. Internet-Sources
as a Means of Information Usage For Information Source Specialist 16
- PRYN MARINA O., PRYN OLEXANDR V., DEGTYAREV SERGEY I. 24
- VALEEV NAIL' M., KORNILOVA IRINA V., MAGSUMOV TIMUR A.
Volga-Kama Edge in Modern Historiography 38

HISTORY OF UKRAINE

- NIMENKO NATALIA A. The Problems of Protection the Cult
Constructions in the 20-ies of the XX-th century (on the example
of the Intercession Church in Poltava) 47
- MIRONOVA IRYNA S. Roma in Ukraine: Policy Translated Into a
Settled Life (1920-1950th) 55

REVIEWS. BIBLIOGRAPHY

- YAROVA ALLA G. Pobozhiy S.I. Value and Price of Art:
A Collection of Articles. – Sumy: University Book, 2016. – 159 p.; ill. 64

TO THE AUTHOR'S ATTENTION! 65

On the cover: P.1 - Courtyard of Khotyn fortress XVII-XVIII centuries (Khotyn, Chernivtsi region). Now here is the State Historical-Architectural Reserve "Khotyn fortress". Foto by S. Degtyarev;
P.4 - Kamianets-Podilskyi Castle of the XIV century. (Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region). The castle is listed as part of the National Historical-Architectural Sanctuary "Kam'ianets" and the National Environmental Park "Podilski Tovtry". Foto by S. Degtyarev.

ЗМІСТ

АРХІВОЗНАВСТВО

- КАЛАКУРА Я.С. Пострадянське архівознавство в Україні:
декомунізація і тенденції розвитку 5

ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

- ПЕЛЕЩИШИН А.М., БІЛУЩАК Т.М. Інтернет-джерела
як засіб використання інформації для джерелознавців 16

- ПРИНЬ М.О., ПРИНЬ О.В., ДЕГТЯРЬОВ С.І. Листування
С.М. Кожевникова і Я.П. Ден Гартога як джерело до
вивчення наукової співпраці вчених-механіків (до 110-річчя
з дня народження Сергія Кожевникова) 24

- ВАЛЄЄВ Н.М., КОРНИЛОВА І.В., МАГСУМОВ Т.А. Волго-Камський край
у сучасній історіографії 38

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

- НІМЕНКО Н.А. Проблема охорони культових споруд у 20-х роках ХХ ст.
(на прикладі Покровської церкви у м. Полтава) 47

- МІРОНОВА І.С. Цигани України: політика переведення на осілий
спосіб життя (1920-1950-ті роки) 55

РЕЦЕНЗІЇ. БІБЛІОГРАФІЯ

- ЯРОВА А.Г. Побожій С.І. Цінність і ціна мистецтва:
збірник статей. – Суми: Університетська книга, 2016. – 159 с.; іл. 64

ДО УВАГИ АВТОРІВ 65

На обкладинці: С.1 - Подвір'я Хотинської фортеці XIII-XVIII ст. (м. Хотин Чернівецької області). Нині тут розташований Державний історико-архітектурний заповідник "Хотинська фортеця". Фото *С.І. Дегтярьова*;
С.4 - Кам'янець-Подільська фортеця XIV ст. (м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області). Складова Національного історико-архітектурного заповідника "Кам'янець". Фото *С.І. Дегтярьова*.

ARCHIVAL STUDIES

UDC 930.25 (101)

JAROSLAV S. KALAKURAKyiv Taras Shevchenko National University,
doctor of historical sciences, professor (Ukraine)**IN THE POST-SOVIET ARCHIVAL UKRAINE:
DISCOMMUNISATION AND TRENDS**

Abstract. *The features of post-Soviet archival decommunisation in the context of the restoration of state independence of Ukraine, decentralization, democratization of information and archival systems, creating archival legislation, the formation of the National Archival Fund, overcoming the peripheral and marginality. The author highlights of key trends archival studies on ways of restructuring archival research education, creation of educational materials, upgrade human resource capacity archivists, increase scientific and theoretical and methodological level of research, deepen their interdisciplinary relations, national traditions in archival research, its transformation into Ukrainian.*

Analyzes the activities leading archival research cells, especially Ukrainian Research Institute of Archives and Documentation, Academic Ukrainian Institute of Archeology and Source Studies. M.S. Grushevsky, archival research departments of national universities, especially the Kyiv Taras Shevchenko University. They considered key areas and topics of research, their connection with the theory and practice to isolate bottlenecks and future problems. They pay attention to the research and methodological activities of the central, sectoral and regional state archives, introduction of achievements of science in practice archival research.

Author analyzed the nature and conceptual foundations of contemporary Ukrainian archival his separation from Russian and Soviet, removal of ideological stereotypes associated with the paradigm "Rusko measure" common archive and preserve the environment under the aegis of Moscow. Considerable space is devoted to international cooperation of archivists from Ukrainian, integration into European archival research and archival space, his approach to the standards of the European Union and the world.

Keywords: *Archives, Ukrainian Archives, de-communization, trends, archival theory, history records, archival management, archival biographical, post-Soviet, Ukrainian Institute of Archives and Documentation, Department.*

КАЛАКУРА Я.С.Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор (Україна)**ПОСТРАДЯНСЬКЕ АРХІВОЗНАВСТВО В УКРАЇНІ:
ДЕКОМУНІЗАЦІЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Анотація. *Розглядаються особливості декомунізації архівознавства в пострадянській Україні в контексті децентралізації та демократизації архівної системи, висвітлюються провідні тенденції розвитку на шляхах перебудови архівознавчої освіти і науки, оновлення кадрового потенціалу, відродження національних традицій та його трансформації в українське, аналізується діяльність провідних архівознавчих осередків та ключові напрями досліджень, їх проблематика і зв'язок з теорією і практикою.*

З'ясовується сутність, концептуальні засади і критерії визначення українського архівознавства, його відсепарування від російського і радянського, інтеграція у європейський архівний простір та адаптація до світових стандартів.

Ключові слова: архівознавство, українське архівознавство, декомунізація, тенденції розвитку, теорія архівознавства, історія архівів, архівний менеджмент, архівна біографістика, пострадянський період, Український інститут архівної справи і документознавства, кафедри архівознавства, міжнародне співробітництво архівістів.

КАЛАКУРА Я.С.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
доктор исторических наук, профессор (Украина)

ПОСТСОВЕТСКОЕ АРХИВОВЕДЕНИЕ В УКРАИНЕ: ДЕКОММУНИЗАЦИЯ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Аннотация. Рассматриваются особенности декоммунизации архивоведения в постсоветской Украине в контексте децентрализации и демократизации архивной системы, освещаются ведущие тенденции развития на пути перестройки архивоведческого образования и науки, обновления кадрового потенциала, возрождения национальных традиций и его трансформации в украинское. Анализируется деятельность ведущих архивоведческих центров и ключевые направления исследований, их проблематика и связь с теорией и практикой.

Выясняется сущность, концептуальные основы и критерии определения украинского архивоведения, его отсепарирование от российского и советского, интеграция в европейское архивное пространство и адаптация к мировым стандартам.

Ключевые слова: архивоведение, украинское архивоведение, декоммунизация, тенденции развития, теория архивоведения, история архивов, архивный менеджмент, архивная биографистика, постсоветский период, Украинский институт архивного дела и документоведения, кафедры архивоведения, международное сотрудничество архивистов.

Під пострадянським архівознавством розуміють якісно новий етап у розвитку наукових знань про архіви, їх історію і організацію архівної справи в умовах після проголошення державної незалежності України. В цей трансформаційний період, який досить таки затягнувся, відбулися глибокі зміни в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в архівістиці, в архівознавчій науці та освіті. Головними з них стали заходи щодо декомунізації і десоветізації архівної справи, її децентралізації та демократизації, інтеграції в європейський архівний простір. Наукове осмислення новітніх надбань українського архівознавства, належить до актуальних і недостатньо опрацьованих проблем історико-архівних досліджень. У статті із урахуванням уже наявних публікацій [16; 20; 23; 28; 41], ставиться мета відстежити трансформацію радянського архівознавства в українське, виявити провідні тенденції його декомунізації, відродження національних традицій, розвитку знань із історії, теорії, методології і практики національної і зарубіжної архівістики, сформулювати авторське бачення перспективних напрямів досліджень.

Українське архівознавство, як і архівна справа на землях України загалом, має не тільки давню традицію, але й низку особливостей своєї історії. Головними з них є, по-перше, двоколісність його тривалого розвитку, адже діяльність архівів і опрацювання наукових засад їх функціонування упродовж довгого часу відбувалося в двох культурно-цивілізаційних полях: західноєвропейському – в межах Австро-Угорської імперії і східному – у рамках Російської імперії. По мірі згасання Української революції 1917-1921 рр., яка надавала шанс для утвердження соборності системи архівних установ і забезпечення

цілісності архівної науки, насадження влади більшовиків у центральних і східних регіонах України, а з 1939 р. – на західноукраїнських землях, відбувалася советизація та ідеологізація архівної справи, нищення її національних традицій. По-друге, доба радянського тоталітаризму залишила негативний слід на архівознавстві в Україні, зумовлений його тотальною комунізацією, абсолютизацією партійно-класового трактування архівних свідчень, централізацією та шаблонізацією архівної справи, обмеженням доступу до архівної інформації, репресіями проти архівістів і архівознавців, зосередженням архівної науки у Москві, маргіналізацією і нищенням українських фондів і національного архівознавства. Як відомо, з середини 1930-х років в Україні були остаточно згорнуті архівознавчі студії, суспільству нав'язувались ідеологічні гасла на зразок: *“архіви – на службу партії”*, *“архівні документи – зброя в класовій боротьбі”*, *“засіб нищення ворогів народу”*. В 1934 р. було припинено видання журналу *“Архів Радянської України”*, а з 1939 р. архівна галузь була перепідпорядкована Наркомату внутрішніх справ, що ще більше посилювало партійний диктат, централізацію і обмеження доступу до архівної інформації, а кваліфіковані кадри архівістів зазнали чисток, погромів і репресій. Підготовка архівістів була зосереджена в Москві, а рішення про архівознавче відділення в Київському університеті з'явилося лише в 1944 р. Правда, в 1960-1980 рр., термін *“архівознавство”* почав відновлюватись як *“теорія і практика архівної справи”*, побачили світ поодинокі публікації з архівної справи, але вони здебільшого глорифікували радянську архівну систему і політику *“архівного будівництва”* [7; 29], обмежували місце архівознавства лише рамками спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін [43, с. 10]. По-третє, за чверть століття відновленої державної незалежності України у сфері архівної науки і практики відбулися істотні зміни, сформувалися загалом сприятливі умови для формування українського архівознавства, водночас назріла й необхідність підсумувати його надбання, виявити вузькі місця, окреслити перспективи подальших студій.

Ось чому актуальним є з'ясувати, з одного боку, сутність радянської спадщини в архівознавстві України, а з іншого, – проаналізувати його трансформацію в пострадянське та українське. На час відновлення державної незалежності України ключові питання теорії, історії і методології архівної справи відбивали радянську методологію і властивий їй рівень архівного мислення, яке утверджувало не тільки спотворене партійно-класове трактування архівної справи, але й периферійність української архівістики, її маргінальність. Необхідно було корінним чином змінити ставлення до архівів і архівознавчої науки, відродити національні традиції, повернутися обличчям до архівної справи загалом. Відрадно, що вже перше пострадянське десятиріччя було позначене своєрідним спалахом архівознавчих досліджень, якісно новим рівнем і масштабами архівознавчої освіти, відокремленням українського архівознавства від радянського та його усамостійненням від російського. Цьому сприяло прийняття Верховною Радою України низки законодавчих актів, зокрема закону *“Про національний архівний фонд і архівні установи”* [1], реформування архівної справи на шляхах децентралізації та інтеграції у європейський інформаційний простір, створення Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Інституту архівознавства Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського, академічного Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, перетворення Науково-інформаційного бюлетеня Головного архівного управління в науково-практичний журнал *“Архіви України”*, заснування *“Студій з архівної справи та документознавства”*, міжвідомчого збірника *“Архівознавство. Археографія. Джерелознавство”*, відкриття навчальної і наукової спеціальностей «архівознавство», підготовка нової генерації українських архівістів і архівознавців, помітна активізація наукової і методичної діяльності центральних і обласних державних архівів тощо. Тільки за останні 10 років за спеціальностями з

архівознавства, історіографії, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, бібліотечної справи та ін. захищено понад 60 докторських та кандидатських дисертацій, безпосередньо або дотично присвячених історії і теорії архівної справи, архівознавству, документознавству та діловодству, біобібліографії визначних українських архівістів.

На першому, перехідному етапі розвитку архівознавства в незалежній Україні (1991-2005 рр.) пріоритетним напрямом архівознавчих студій стала підготовка національних посібників з архівознавства та історії архівної справи в Україні, довідково-методичної літератури [2, 3, 7, 30, 34, 40]. До цієї роботи активно долучилися С.В. Абросимова, В.В. Бездрабко, Г.В. Боряк, І.Л. Бутич, Л.М. Васько, І.Н. Войцехівська, В.М. Волковинський, Л.З. Гісцова, Л.В. Гурбова, М.В. Делеган, О.М. Дзюба, М.Г. Дубик, Л.А. Дубровіна, Л.О. Драгомірова, Я.С. Калакура, А.В. Кентій, К.І. Климова, П.І. Кравчук, П.М. Кулаковський, С.Г. Кулешов, В.С. Лозицький, В. Ляхоцький, І.Б. Матяш, Н.П. Московченко, К.Є. Новохатський, М.Г. Палієнко, Г.В. Папакін, Р.Я. Пиріг, Ю.А. Прилепішева, І.І. Сварник, З.О. Сендик, О.С. Сокирко, Н.М. Христова, В.С. Шандра, Г.К. Швидько, М.Г. Щербак, А.К. Шурубуря та ін. Рубіжне значення мало створення біобібліографічних довідників про визначних архівістів та архівознавців України [37; 38], Архівної енциклопедії [35], низки праць з теорії і практики архівознавства та документознавства [12; 13; 24; 26; 27; 31; 32; 33]. Занурення в з'ясування історії створення і діяльності архівних установ України, аналіз їх інформаційних ресурсів, студії про зародження і розвиток української архівознавчої думки, роль її фундаторів дозволили подолати низку стереотипів, нав'язуваних російським і радянським архівознавством про відсутність архівної традиції в Україні, виявити провідні тенденції і самотутність національної архівістики та архівознавства.

Другий етап архівознавчих студій умовно охоплює період між Помаранчевою Революцією і Революцією гідності (2005-2014 рр.). Попри його суперечливість, намагання певних сил загальванізувати трансформаційні та євроінтеграційні процеси. Він пов'язаний з появою ряду праць, присвячених осмисленню методологічних та історіософських засад архівознавства, правовим засадам архівної справи, її інформатизації, розвитку архівного менеджменту [5; 8; 11; 15; 17; 18; 19; 21; 22; 24; 25].

Євромайдан і Революція гідності започаткували третій, сучасний етап розвитку архівознавства, пов'язаний з подальшою його декомунізацією, подоланням комплексу "*совковості*" та утвердженням українськості.

Оглядаючи доробок українських архівознавців за останню чверть століття, можна виокремити декілька магістральних напрямів наукових досліджень: а) теоретико-методологічні, історіософські, правові та історіографічні засади архівознавства, його зв'язок з джерелознавством, археографією, документознавством, інформатикою та спеціальними історичними дисциплінами; б) історико-архівознавчі праці; в) термінознавчі студії; г) інформаційно-технологічні і методичні розробки з практичної архівістики; д) архівний менеджмент; е) архівно-біографічні розвідки; є) міжнародне співробітництво архівістів. Сьогодні кожен з цих напрямів представлений низкою фахових дослідників і відповідними студіями.

В результаті наполегливої роботи Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, науковців архівознавчої кафедри Шевченкового університету та інших осередків вдалося довести, що Україна має не тільки давню і самотутню історію архівної справи, національні архівознавчі традиції, але й власну модерну архівознавчу наукову школу. Одним із піонерів запровадження концепту "*українське архівознавство*" був Олександр Грушевський, який ще в 1918 р. оприлюднив у журналі "*Україна*" замітку під заголовком "*Сучасне українське архівознавство*" [10, с.

82]. Доба Української революції 1917-1921 рр. конституювала українське архівознавство, представники якого з урахуванням європейського досвіду за короткий час опрацювали концепцію самодостатньої організації архівної справи і демократичну модель державного управління нею. Було закладено основи для подальшої українізації архівознавчої школи, сформованої свого часу на базі Університету св. Володимира і Київської археографічної комісії, розроблено україномовний понятійний апарат архівістики. Однак із встановленням більшовицько-радянського режиму в Україні багато з цих напрацювань були відкинута як ворожі і націоналістичні, а з припиненням українізації на сам термін *“українське архівознавство”* на півстоліття було накладено ідеологічне табу, замість якого запроваджувався концепт *“радянське архівознавство”*. Не відкидаючи низки деяких позитивних сторін цієї доби, тогочасний досвід був малопродуктивним з погляду національного виміру. В умовах незалежності України, коли розгорнулося реформування архівної справи і архівознавчої науки на засадах децентралізації, демократизації, відкритості та міжнародного співробітництва цей досвід вдалося критично переосмислити, очистити його від ідеологічних нашарувань і повернутися до відродження національних традицій з урахуванням сучасних модернізаційних та інтеграційних процесів.

Зупинимось докладніше на проблемі відродження і утвердження українського архівознавства, яка постала разом з відновленням суверенітету і державної незалежності України. Ще раз підкреслимо, що її дослідження істотно активізувалось у процесі трансформації українського суспільства і органів державного управління, опрацювання і прийняття Закону *“Про Національний архівний фонд і архівні установи”*, при активній участі колективів новоствореного Українського науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства, реформованої джерелознавчої кафедри Київського університету імені Тараса Шевченка в кафедру архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, призвело до інституціоналізації навчальної та наукової спеціальності *“архівознавство”*. У науковому вимірі запровадження терміну *“українське архівознавство”* відбувалося на тлі декомунізації суспільства, тобто очищення його від ідеологічних нашарувань та стереотипів на кшталт *“радянське архівознавство”*, подолання різного роду обмежень щодо доступу до архівної інформації, її розсекречування. Чи не вперше публічне обговорення питання про інституціоналізацію концепту *“українське архівознавство”* відбулося у листопаді 1996 р. на Всеукраїнській науково-практичній конференції на тему *“Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи”*, матеріали якої опубліковані окремим збірником [36]. Вона відіграла засадничу роль і для авторського колективу, який працював над створенням національного підручника *“Архівознавство”* під егідою Держкомархіву України і особисто Р.Я. Пирого. Як керівник авторського колективу маю самокритично визнати, що не так легко було подолати живучість радянського стереотипу *“архівна справа в Україні”*, комплекс провінційності, синдром меншовартості та інерцію старого архівного мислення, які стояли на перешкоді того, щоб чіткіше заявити про українську архівну справу і українське архівознавство. На жаль, не знаходимо ми цього терміну і в термінологічному словнику *“Архівістика”* (заради справедливості зазначимо, що в передмові, підготовленій К.Є. Новохатським, вміщено наступну фразу: *“Український словник є не лише тому, що викладений українською мовою, а й тому, що в ньому розкрито основну проблематику саме української архівістики з особливостями і відмінностями, відсутніми в інших країнах”* [2, с. 6]. Не отримало належного місця це поняття і в *“Хрестоматії з архівознавства”*, правда, упорядники зазначили, що українське архівознавство мусить торкнутися особливостей організації архівної справи на теренах України в умовах Литви, Польщі і Московської держави [40, с. 11], а також у *“Нарисах історії архівної справи в Україні”*. Проривом на цьому шляху могло стати видання *“Української архівної*

енциклопедії” [35], однак і в його глосарії відсутній окремий термін “українське архівознавство”, а в статті “Архівознавство” (автор І. Матяш) із цього приводу знаходимо одну фразу: “Відбиттям термінологічних пошуків на українському ґрунті стали позиції двох видатних істориків-архівознавців – В. Веретенникова та В. Романовського”. Проте в іншій статті та ж І. Матяш, розглядаючи основні етапи формування українського архівознавства, висловила низку важливих положень на користь концепту “українське архівознавство”. Сумнів викликає хіба що твердження, ніби формування архівної науки на українських теренах почалося дещо пізніше, ніж у країнах Європи (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) [35, с. 154]. При такому підході виникає суперечність з подальшими роздумами авторки щодо діяльності губернських учених архівних комісій, відомих архівістів М. Владимирського-Буданова, М. Іванишева, О. Левицького, В. Іконникова, Я. Новицького, Д. Яворницького та ін. До речі, до цього переліку варто було б додати такі постаті, як В. Антонович на Наддніпрянщині та Д. Зубрицький в Галичині.

Після Євромайдану і Революції гідності в засобах масової інформації з’явився термін “модерна українськість”, під якою розуміють усвідомлене відчуття ідентичності на ґрунті гордості за Україну, її історію, самодостатність і нескореність [9, 39]. Коли мова йде про українське архівознавство, то маємо враховувати, що ця дефініція є похідною від таких понять як українські архіви, українські архівісти, українські архівознавці, українське архівне законодавство, зрештою, і Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Це словосполучення цілком співзвучне з поняттями “український народ”, “українська нація”, із власними назвами суміжних наук: “українська історіографія”, “українська археографія”, “українське джерелознавство” тощо. Воно відповідає і вживаним назвам національних архівознавств країн ЄС, зокрема: німецьке архівознавство, польське архівознавство тощо.

На Всеукраїнській науково-практичній конференції “Архіви-наука-суспільство: шляхи взаємодії” у травні 2015 р. отримало схвалення запропоноване автором цієї розвідки визначення українського архівознавства як спеціальної системи знань, тісно пов’язаної з українською історичною наукою, джерелознавством, археографією, спеціальними історичними дисциплінами, що вивчає історію, теорію, методологію і технологію архівної справи в Україні та за рубежом, з’ясовує закономірності її розвитку, досліджує та популяризує інформаційні ресурси архів [14; 17]. У цьому визначенні акцентується увага на кількох принципових положеннях, зокрема на тому, що мова йде не просто про науку чи дисципліну, а про систему знань про історію, теорію і практику української архівної справи, про його закономірності і провідні тенденції. При цьому воно не замикається лише українським контекстом, оскільки є частиною архівознавства європейського і світового.

Які ж критерії національного характерні для визначення українського архівознавства, що відрізняє його від інших національних архівознавств? З поміж головних ознак можна виокремити, принаймні, п’ять:

а) українська архівістика (теорія і практика) має давню історію і самобутні традиції, становлення яких пов’язане з Києво-Руською державою як державою українського народу. Культурно-інтелектуальна спадщина Київської Русі – це надбання, насамперед, українського народу, як її ключового етносу, який дав назву “Україна” державному об’єднанню тих слов’янських племен, які його створили. Відтак, все що відбувалося впродовж історії на їх етнічній землі має український етнізм;

б) українська етнічність і відповідна самоідентифікація архівознавців, їх походження із українських теренів або тривала робота на них і прихильне ставлення до української архівної справи. Тобто мова йде не лише про українське походження, але органічний зв’язок архівознавців з теренами України, тривала робота в Україні, прихильне і зацікавлене ставлення до української архівної справи. Це, в першу чергу, етнічні українці

– Дмитро Багалій, Богдан і Віктор Барвінські, Іван Бутич, Ольга Водолажченко, Олександр Грушевський, Іван Каманін, Пилип Клименко, Іван Крип'якевич, Орест Левицький, Орест-Нестор Мацюк, Віктор Романовський та ін.

в) домінування серед оприлюднених архівознавцями праць, документальних збірників, матеріалів і сюжетів, які стосуються українських архівів та їх ресурсів. Наприклад, В. Антонович, М. Іванишев, В. Іконников та інші своєю працею на ниві історичної та правничої науки, діяльністю в Київській археографічній комісії, безпосередньою участю у створенні архіву давніх актів в Києві зробили вагомий внесок у розвиток української архівістики і збагачення знань про архіви і архівну справу.

г) спроможність архівознавця, незалежно від його етнічності, максимально прислужитися українському народу, його національному проекту. Ось чому до українських архівознавців відносимо білорусів Митрофана Довнар-Запольського, Костянтина Харламповича, євреїв Михайла Рубача, Рувима Шпунта, поляків Кароля Бадецького, Освальда Бальцера, Войцеха Гайноша, росіян Василя Веретенникова, Євгена Іванова, В'ячеслава Стрельського, словака Миколу Радвані та ін., оскільки без їх наукового і практичного доробку важко було б уявити розвиток ключових сегментів української архівної справи і знань про неї.

д) пізнаваність українського архівознавства в світі шляхом презентації наукових досліджень за рубежом, публікації архівних документів, оприлюднення ретроспективної архівної інформації в мережі Інтернет, участі у міжнародних конференціях, міжнародному співробітництві, в т.ч. у Міжнародній раді архівів. Важко переоцінити тут і роль істориків та архівознавців української діаспори, діяльність українських архівних осередків за рубежом. Нині українська архівістика має всі підстави бути більш пізнаваною за кордоном, особливо в контексті євроінтеграційних процесів, підписання Угоди про асоціацію України та ЄС. Це дуже важливо і для формування міжнародного статусу української архівістики.

Звичайно, названі критерії досить умовні. І все ж вони дають змогу залучити до надбань українського архівознавства все, що пов'язане з нарощуванням на теренах України знань про історію і практику архівної справи, а також персоніфікувати його за рахунок долучення осіб неукраїнського походження, які безпосередньо причетні до розбудови української архівної справи і науки. Мова йде про білорусів, росіян, австрійців, євреїв, поляків, росіян, угорців і т.д. Що ж стосується сучасності, то пріоритетним критерієм тут виступає українське громадянство.

Маємо бути свідомі, що додання до поняття *“архівознавство”* прикметника *“українське”* ще не означає, що воно механічно стане таким за змістом, за наповненням, за світоглядною спрямованістю. Адже, маємо, наприклад, в Україні Українську православну церкву Московського патріархату, але чи є вона насправді українською. Можна механічно перекласти українською польський чи французький підручник з архівознавства, але від цього він не стане українським. Очевидно, треба, щоб зміст архівознавчих праць створював відчуття українського світу, сприяв корпоративній ідентичності українських архівістів і архівознавців. І це головне.

Аналізуючи українське пострадянське архівознавство, не можна оминати живучість *“синдрому комунізації архівної справи і архівознавства”*, симптоми якого не відмерли автоматично разом із крахом тоталітарної системи, а показали властивість успадковуватись і передаватись як новим поколінням архівістів та науковців, так і владі в її архівній політиці. Чимало ознак цього синдрому, головними з яких були стереотип *“другорядності архівної справи”*, *“пріоритет ідеології і політики над науковістю”*, звичка ставити *“політичну доцільність вище історичної правди і архівних документів”*, все ще циркулюють у сучасній практиці архівістики. У цьому зв'язку заслуговують

підтримки праці дослідників, спрямовані на викриття злочинів комуністичного режиму, на руйнування і спростування советських стереотипів і міфів, на доведення неспроможності спроб їх симпатиків видати крах комунізму як фатальне “*викривлення*” ідеї або як результат “*підривної діяльності заходу*” [6, с. 13-14]. Ностальгію за “*советським проектом*” всіляко підживлюють ідеологи “*русского міра*” та їх прислужники в Україні. Ось чому необхідно, з одного боку, підвищувати методологічну зрілість українських архівознавців, повніше використовувати зарубіжний досвід країн, зокрема Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Словаччини, Чехії та ін., які швидше позбулися рудиментів комунізму, а з другого, глибше досліджувати на особистісному рівні психологічні аспекти творчого процесу різних поколінь у тоталітарну добу. Одна з проблем деяких сучасних архівознавців, у т.ч. молодішої генерації, полягає у невизначеності та конфлікті кількох методологій, у їх “*плаванні*” між залишками радянського нормування і постмодерністськими підходами до методології. Відповідаючи на суспільні виклики, зумовлені анексією Росією АР Крим, гібридною війною проти України, яка має у своєму змісті і війну історичних пам’ятей, дуже важливо формувати у членів українського співтовариства архівістів почуття громадянської відповідальності і патріотизму.

Перед українським архівознавством стоїть багато нерозв’язаних теоретичних, методологічних і конкретно-історичних проблем. Йдеться про продовження студій з історії архівознавчої думки, осягнення досвіду колективів провідних центральних і місцевих архівних установ, а також окремих архівістів. У нас майже відсутні дослідження репрезентативності НАФ України і його структурних складових, що винятково важливо за умов розпорошеності багатьох фондів. Надзвичайно велика робота очікує архівознавців у контексті реалізації законів України про декомунізацію суспільства і розширення доступу до архівів репресивних органів тоталітарної доби.

Особливої уваги заслуговує опрацювання оновленої стратегії формування Національного архівного фонду, теорії і методики експертизи цінності документів, методів репрезентативного відбору документів на державне і комунальне зберігання з урахуванням їх походження, змісту, авторства, унікальності інформаційного ресурсу, обґрунтування оптимальних термінів їх зберігання, удосконалення обліку. Не секрет, що частина архівістів все ще керується радянськими критеріями визначення цінності документів. Сучасний динамічний етап документотворення та документообігу в системі органів державного управління, діяльності установ науки, освіти, культури, соціальної сфери, а також громадських об’єднань, політичних партій, переходу на електронні носії інформації об’єктивно диктує необхідність розроблення наукових засад та інноваційних підходів до технології фондування, реставрації, реконструкції та зберігання документів. Архіви, особливо місцеві, у своїй роботі з комплектування не займаються прогностичною діяльністю, недостатньо враховують нові тенденції науково-дослідної роботи, наприклад, підвищення інтересу до повсякдення, дослідження ментальності тощо. З урахуванням новітніх інформаційних засобів і технологій необхідно опрацювати наукові засади модернізації створення науково-довідкового апарату архівів, автоматизованих довідників і путівників, єдиної загальнодержавної системи архівної інформації, що особливо актуальне для інформаційного суспільства. Йдеться і про нові підходи використання ретроспективної інформації, надання архівних послуг. Інтеграція України у світовий архівний простір, міждержавне співробітництво архівів об’єктивно диктують сформувати українське бачення історії, теорії і практики зарубіжного архівознавства. Ми не маємо права дивитися на нього лише через “*російські окуляри*”.

І, нарешті, це низка актуальних проблем, що відносяться до архівного менеджменту. управління персоналом – це наука, мистецтво і досвід ефективної роботи з людьми з метою успішного виконання ними поставлених завдань та задоволення їх потреб. Робота

з персоналом належить до пріоритетних проблем архівного менеджменту, оскільки мова йде про найбільше багатство архівної галузі, держави і суспільства загалом. Сучасне розуміння персоналу є набагато ширшим ніж поняття “кадри” і означає не просто особовий склад або трудовий ресурс архіву, а насамперед його інтелектуальний потенціал, культурний і освітній рівень працівників, їх кваліфікацію і досвід, компетентність, моральний і фізичний стан, спроможність колективу успішно і якісно виконувати поставлені завдання. Євроінтеграційний вибір України орієнтує персонал системи архівних установ, включаючи й науковців, на подальшу демократизацію, забезпечення їх публічності, прозорості та відкритості, поваги до особи та її запитів. Нині на зміну крилатому гаслу радянської доби “*Кадри вирішують усе*” приходить, хоч і повільно, його нове розуміння – “*Все в руках Людей і для Людей*”.

1. Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи України” від 13 грудня 2001 р. – Київ: Вісник Держкомархіву України, 2003. – Вип. 1. – С. 3-15.
2. Архівістика: Термінолог. словник / Авт.-упоряд.: К.Є. Новохатський (кер. авт. кол.) та ін. – Київ, 1998. – 106 с.
3. Архівознавство: Підруч. для студ. вищ. навч. закладів / Гол. ред. Я.С. Калакура. – Київ, 1998. – 314 с.
4. Архівознавство: Підруч. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / За заг. ред. Я.С. Калакури та І.Б. Матяш. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Київ: ВД “КМ Академія”, 2002. – 356 с.
5. Берковський В.Г. Сутність та основні завдання політики держави в архівній сфері / В.Г. Берковський // Архіви України, 2012. – Вип. 5. – С. 5-16.
6. Бидненко В. В плену у призрак комунізму / В.В. Бидненко. – Київ: ВД “Персонал”, 2008. – 152 с.
7. Бутич І.Л. Радянське архівне будівництво на Україні / І.Л. Бутич // Архіви України, 1968. – №3. – С. 3-13.
8. Бойко В.Ф. Уніфікація документації в Україні: історія та сучасний стан: автореф. дис.... канд. іст. наук: 27.00.02 / В.Ф. Бойко. – Київ, 2015. – 20 с.
9. Воропаєва Т. Українськість як системний чинник колективної ідентифікації / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 2. – С. 85-89.
10. Грушевський О. Сучасне українське архівознавство / О.С. Грушевський // Україна. – 1918. – Кн. 1-2. – С. 82-84.
11. Зозуля С.М. Сучасна архівна термінологія в Україні: автореф. дис.... канд. іст. наук: 27.00.02 / С.М. Зозуля. – Київ, 2012. – 19 с.
12. Калакура Я. Архівознавство: наука чи система наукових знань / Я.С. Калакура // Студії з архівної справи та документознавства. – 1996. – Т. 1. – С. 43-49.
13. Калакура Я.С. Наукова школа архівістів та археографів Університету Св. Володимира / Я.С. Калакура // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2014. – №5. – С. 25-30.
14. Калакура Я.С. Національні історико-архівні традиції як чинник українського державотворення 1917-1921 рр. / Я.С. Калакура // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.) – Київ, 1998. – С. 5-11.
15. Калакура Я.С. Стратегія і тактика архівного менеджменту / Я.С. Калакура // Архіви України. – 2013. – №5. – С. 5-17.
16. Калакура Я.С. Сучасне архівознавство у Шевченковому університеті / Я.С. Калакура // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 4. – Київ, 1999. – С. 58-62.
17. Калакура Я.С. Українське архівознавство: критерії національного / Я.С. Калакура // Студії з архівознавства та документознавства. – Т. 22-23. – Київ, 2015. – С. 17-20.
18. Калакура Я.С. Управління персоналом у системі архівних установ / Я.С. Калакура // Архіви України. – 2015. – №1. – С. 94-110.
19. Калакура Я.С. Управлінські рішення в структурі архівного менеджменту / Я.С. Калакура // Архіви України. – 2014. – №2. – С. 92-105.
20. Калакура Я.С. 70 років архівознавчій кафедрі Київського університету / Я.С. Калакура, М.Г. Щербак // Архіви України. – 2014. – №4-5. – С. 338-345.
21. Клименко Т. Пріоритетні напрями діяльності обласних архівних установ України на сучасному етапі їх розвитку / Т. Клименко // Студії з архівної справи та документознавства. – 2015. – Т. 22-23. – С. 21-25.
22. Котляревська Н.М. Основні напрями маркетингу і менеджменту в архівній справі / Н.М. Котляревська // Сумський історико-архівний журнал. – 2005. – №1. – С. 106-107.
23. Ляхощкий В. Основні напрями діяльності Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства / В. Ляхощкий // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 1. – Київ, 1996. – С. 4-12.
24. Матяш І. Архівна наука і освіта в Україні 1920-1930-х років / І.Б. Матяш. – Київ, 2000. – 592 с.
25. Матяш І. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку / І.Б. Матяш. – Київ: ВД “КМА”, 2012. – 515 с.

26. Матяш І.Б. Поняття про архівознавство як науку: генеза змісту / І.Б. Матяш // Архіви України. – 2010. – №1. – С.49-75.
27. Матяш І. Українська архівна періодика 1920–1930-х рр.: історія, бібліографія, бібліометрія / І.Б. Матяш. – Київ, 1999. – 480 с.
28. Матяш І.Б. Українське архівознавство: основні періоди та етапи розвитку / І.Б. Матяш // Архіви України. – 2008. – №1. – С.57-65.
29. Мітюков О.Г. Архівне будівництво на Україні (1917-1973) / О.Г. Мітюков. – Київ: Наукова думка, 1975. – 271 с.
30. Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І.Б. Матяш та К.І. Климової. – Київ: ВД “КМ Академія”, 2002. – 612 с.
31. Папакін Г.В. До питання про законодавчо-нормативне забезпечення архівування документів / Г.В. Папакін // Сумський історико-архівний журнал. – 2009. – №VI-VII. – С.7-16.
32. Приходько Л.Ф. Теоретичні та прикладні аспекти дослідження архівних аудіовізуальних документів / Л.Ф. Приходько // Архіви України. – 2015. – №4. – С.7-43.
33. Селіверстова К.Т. Науково-методичне забезпечення експертизи цінності документів / К.Т. Селіверстова // Архіви України. – 2014. – №4-5. – С.131-151.
34. Спеціальні галузі історичної науки: Зб. на пошану Марка Якимовича Варшавчика / Редкол.: Я.С. Калакура (гол. ред.) та ін. – Київ, 1999. – 211 с.
35. Українська архівна енциклопедія / Редколегія: І.Б. Матяш (голова) та ін. – Київ, 2008. – 680 с.
36. Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи. – Київ, 1997. – Ч.І. – 380 с.
37. Українські архівісти: Біобібліогр. довід. У 3-х вип. Вип.1. ХІХ ст. – 1930-ті рр. / Упоряд.: О.М. Коваль, І.Б. Матяш, В.С. Шандра. – Київ, 1999. – 367 с.
38. Українські архівісти: Біобібліогр. довід. У 3-х вип. Вип.2. 1940-1960-ті рр. / Упоряд.: Т.В. Портнова. – Київ, 2002. – 254 с.
39. Федорченко І. Українськість і національний характер: співвідношення понять / І. Федорченко // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип.2. – С.241-243.
40. Хрестоматія з архівознавства: Навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Упоряд.: Г.В. Боряк, І.Б. Матяш, Р.Я. Пиріг. – Київ: ВД “КМ Академія”, 2003. – 408 с.
41. Хомич І.М. Проблеми української архівної науки та освіти в сучасній історіографії / І.М. Хомич // Сумський історико-архівний журнал. – № XVIII-XIX. – 2012. – С.7-11.
42. Христова Н. Архівне описування: історія та аспекти подальшого розвитку / Н. Христова // Архіви України. – 2009. – №3-4. – С.21-27.
43. Шевченко Ф.П. Місце та роль архівознавства серед інших спеціальних історичних дисциплін / Ф.П. Шевченко // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін. – Київ, 1967. – С.10-11.

References:

1. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro Natsional'nyy arkhivnyy fond i arkhivni ustanovy Ukrainy» vid 13 hrudnya 2001 r. – Kyiv: Visnyk Derzhkomarkhivu Ukrainy, 2003. – Vyp.1. – S.3-15.
2. Arkhivistyka: Terminoloh. slovnyk / Avt.-uporyad.: K. Ye. Novokhat-s'kyu (ker. avt. kol.) ta in. – Kyiv, 1998. – 106 s.
3. Arkhivознаvstvo: Pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakladiv / Hol. red. Ya.S. Kalakura. – Kyiv, 1998. – 314 s.
4. Arkhivознаvstvo: Pidruch. dlya stud. ist. f-tiv vyshch. navch. zakladiv Ukrainy / Za zah. red. Ya.S. Kalakury ta I.B. Matyash. – Vyd. 2-he, vypr. i dop. – Kyiv: VD «KM Akademiya», 2002. – 356 s.
5. Berkovs'kyu V.H. Sutnist' ta osnovni zavdannya polityky derzhavy v arkhivniy sferi / V.H. Berkovs'kyu // Arkhivy Ukrainy, 2012. – Vyp.5. – S.5-16.
6. Bydnenko V. V plenu u pryvraka kommunisty / V.V. Bydnenko. – Kyiv: VD «Personal», 2008. – 152 s.
7. Butych I.L. Radyans'ke arkhivne budivnytstvo na Ukrayini / I.L. Butych // Arkhivy Ukrainy, 1968. – №3. – S.3-13.
8. Boyko V.F. Unifikatsiya dokumentatsiyi v Ukrayini: istoriya ta suchasnyy stan: avtoref. dys.... kand. ist. nauk: 27.00.02 / V.F. Boyko. – Kyiv, 2015. – 20 s.
9. Voropayeva T. Ukrayins'kist' yak systemnyy chynnyk kolektyvnoyi identyfikatsiyi / T. Voropayeva // Ukrayinoznachnyy al'manakh. – 2010. – Vyp.2. – S. 85-89.
10. Hrushevs'kyu O. Suchasne ukraïns'ke arkhivознаvstvo / O.S. Hrushevs'kyu // Ukrayina. – 1918. – Kn.1-2. – S.82-84.
11. Zozulya S.M. Suchasna arkhivna terminolohiya v Ukrayini: avtoref. dys.... kand. ist. nauk: 27.00.02 / S.M. Zozulya. – Kyiv, 2012. – 19 s.
12. Kalakura Ya. Arkhivознаvstvo: nauka chy systema naukovykh znan' / Ya.S. Kalakura // Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentознаvstva. – 1996. – T.1. – S. 43-49.
13. Kalakura Ya.S. Naukova shkola arkhivistiv ta arkheohrafiv Universytetu Sv. Volodymyra / Ya.S. Kalakura // Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka. Istoriya. – 2014. – №5. – S.25-30.

14. Kalakura Ya.S. Natsional'ni istoriko-arkhivni tradytsiyi yak chynnyk ukrayins'koho derzhavotvorennya 1917-1921 rr. / Ya.S. Kalakura // Arkhivna ta bibliotekna sprava v Ukraini doby vyzvol'nykh zmahaniy (1917-1921 rr.) – Kyiv, 1998. – S.5-11.
15. Kalakura Ya.S. Stratehiya i taktyka arkhivnoho menedzhmentu / Ya.S. Kalakura // Arkhivy Ukrainy. – 2013. – №5. – S.5-17.
16. Kalakura Ya.S. Suchasne arkhivnoznavstvo u Shevchenkovomu universyteti / Ya.S. Kalakura // Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva. – T.4. – Kyiv, 1999. – S.58-62.
17. Kalakura Ya.S. Ukrayins'ke arkhivnoznavstvo: kryteriyi natsional'noho / Ya.S. Kalakura // Studiyi z arkhivnoznavstva ta dokumentoznavstva. – T.22-23. – Kyiv, 2015. – S.17-20.
18. Kalakura Ya.S. Upravlinnya personalom u systemi arkhivnykh ustanov / Ya.S. Kalakura // Arkhivy Ukrainy. – 2015. – №1. – S.94-110.
19. Kalakura Ya.S. Upravlinn'ki rishennya v strukturi arkhivnoho menedzhmentu / Ya.S. Kalakura // Arkhivy Ukrainy. – 2014. – №2. – S.92-105.
20. Kalakura Ya.S. 70 rokiv arkhivnoznavchyy kafedri Kyivskoho universytetu / Ya.S. Kalakura, M.H. Shcherbak // Arkhivy Ukrainy. – 2014. – №4-5. – S.338-345.
21. Klymenko T. Priorytetni napryamy diyal'nosti oblasnykh arkhivnykh ustanov Ukrainy na suchasnomu etapi yikh rozvytku / T. Klymenko // Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva. – 2015. – T.22-23. – S.21-25.
22. Kotlyarevs'ka N.M. Osnovni napryamky marketynhu i menedzhmentu v arkhivniyi spravi / N.M. Kotlyarevs'ka // Sums'kyi istoriko-arkhivnyy zhurnal. – 2005. – №1. – S.106-107.
23. Lyakhots'kyi V. Osnovni napryamy diyal'nosti Ukrayins'koho derzhavnogo naukovo-doslidnogo instytutu arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva / V. Lyakhots'kyi // Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva. – T.1. – Kyiv, 1996. – S.4-12.
24. Matyash I. Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1920-1930-kh rokiv / I.B. Matyash. – Kyiv, 2000. – 592 s.
25. Matyash I. Arkhivnoznavstvo: metodolohichni zasady ta istoriya rozvytku / I.B. Matyash. – Kyiv: VD «KMA», 2012. – 515 s.
26. Matyash I.B. Ponyattya pro arkhivnoznavstvo yak nauku: geneza zmistu / I.B. Matyash // Arkhivy Ukrainy. – 2010. – №1. – S.49-75.
27. Matyash I. Ukrayins'ka arkhivna periodyka 1920–1930-kh rr.: istoriya, bibliohrafiya, bibliometriya / I.B. Matyash. – Kyiv, 1999. – 480 s.
28. Matyash I.B. Ukrayins'ke arkhivnoznavstvo: osnovni periody ta etapy rozvytku / I.B. Matyash // Arkhivy Ukrainy. – 2008. – №1. – S.57-65.
29. Mityukov O.H. Arkhivne budivnytstvo na Ukraini (1917-1973) / O.H. Mityukov. – Kyiv: Naukova dumka, 1975. – 271 s.
30. Narysy istoriyi arkhivnoyi spravy v Ukraini / Za zah. red. I.B. Matyash ta K.I. Klymovoyi. – Kyiv: VD «KM Akademiya», 2002. – 612 s.
31. Papakin H.V. Do pytannya pro zakonodavcho-normatyvne zabezpechennya arkhivuvannya dokumentiv / H.V. Papakin // Sums'kyi istoriko-arkhivnyy zhurnal. – 2009. – №VI-VII. – S.7-16.
32. Prykhod'ko L.F. Teoretychni ta prykladni aspekty doslidzhennya arkhivnykh audiovizual'nykh dokumentiv / L.F. Prykhod'ko // Arkhivy Ukrainy. – 2015. – №4. – S.7-43.
33. Seliverstova K.T. Naukovo-metodychne zabezpechennya ekspertyzy tsinnosti dokumentiv / K.T. Seliverstova // Arkhivy Ukrainy. – 2014. – №4-5. – S.131-151.
34. Spetsial'ni haluzi istorichnoyi nauky: Zb. na poshanu Marka Yakymovycha Varshavchyka / Redkol.: Ya.S. Kalakura (hol. red.) ta in. – Kyiv, 1999. – 211 s.
35. Ukrayins'ka arkhivna entsyklopediya / Redkolehiya: I.B. Matyash (holova) ta in. – Kyiv, 2008. – 680 s.
36. Ukrayins'ke arkhivnoznavstvo: istoriya, suchasnyy stan ta perspektyvy. – Kyiv, 1997. – Ch.I. – 380 s.
37. Ukrayins'ki arkhivisty: Biobibliohr. dovid. U 3-kh vyp. Vyp.1. XIX st. – 1930-ti rr. / Uporyad.: O.M. Koval', I.B. Matyash, V.S. Shandra. – Kyiv, 1999. – 367 s.
38. Ukrayins'ki arkhivisty: Biobibliohr. dovid. U 3-kh vyp. Vyp.2. 1940-1960-ti rr. / Uporyad.: T.V. Portnova. – Kyiv, 2002. – 254 s.
39. Fedorchenko I. Ukrayins'kist' i natsional'nyy kharakter: spivvidnoshennya ponyat' / I. Fedorchenko // Ukrayinoznavchyy al'manakh. – 2010. – Vyp.2. – S.241-243.
40. Khrestomatiya z arkhivnoznavstva: Navch. posib. dlya stud. ist. spets. vyshch. navch. zakl. / Uporyad.: H.V. Boryak, I.B. Matyash, R.Ya. Pyrih. – Kyiv: VD «KMAkademiya», 2003. – 408 s.
41. Khomych I.M. Problemy ukrayins'koyi arkhivnoyi nauky ta osvity v suchasniy istoriohrafiyi / I.M. Khomych // Sums'kyi istoriko-arkhivnyy zhurnal. – №XVIII-XIX. – 2012. – S.7-11.
42. Khrystova N. Arkhivne opysuvannya: istoriya ta aspekty podal'shoho rozvytku / N. Khrystova // Arkhivy Ukrainy. – 2009. – №3-4. – S.21-27.
43. Shevchenko F.P. Mistse ta rol' arkhivnoznavstva sered inshykh spetsial'nykh istorichnykh dystsyplin / F.P. Shevchenko // Druha respublikans'ka naukova konferentsiya z arkhivnoznavstva ta spetsial'nykh istorichnykh dystsyplin. – Kyiv, 1967. – S.10-11.

HISTORIOGRAPHY. SOURCES STUDY

УДК (093) 004.774

ANDRIY N. PELESHCHYSHYN¹, TETIAN A. N. BILUSHCHAK²¹Lviv Polytechnic National University, Doctor of Science, Professor²Lviv Polytechnic National University, Ph.D. (History)**INTERNET-SOURCES AS A MEANS OF INFORMATION USAGE FOR
INFORMATION SOURCE SPECIALIST**

Abstract. *The article is devoted to the overview of the historical Internet-sources. The sources are classified into six groups according to their location and the way they are reproduced for the structurized research into historical processes. Methods of the search and selection of sources in terms of source analyses are examined. The latter involves analytical criticism when proving authenticity, determination of the degree of trustworthiness, reliability, and scientific significance of a source. In addition a comparative historical method is analyzed in order to provide an insight into a historical event or process exploiting comparison to other phenomena and processes.*

Use photos, video, fonodokumentiv as historical sources determines the special informational value to the historian-dzhereloznavtsya. The importance of these sources allows the researcher to reproduce, precise information on defined events and phenomena. After searching about the events of 2003-2004. Ukraine and Georgia among social networks like Facebook, VKontakte, Twitter, found established communities that are potential primary sources: memories, photos, videodokumenty, audizapysy.

After analyzing the content of the events of 2003-2004. Ukraine and Georgia among social networks like Facebook, VKontakte, Twitter, there is a clear difference between the content of different social networks, the reasons for this difference requires further research. It should be noted that the activities of the content is still not guarantee its accuracy and so our analysis is not complete and requires further study and detail. Thus, social networks provide archival-cell primary sources for the study of contemporary history and provide new opportunities for the historian-researcher.

Keywords: *Internet-sources, archival, social networking, Source studies, comparative-historical method, the Orange Revolution, the Rose Revolution, Facebook, VKontakte, Twitter.*

ПЕЛЕЩИШИН А.М.¹, БІЛУЩАК Т.М.²¹Національний університет "Львівська політехніка", доктор технічних наук, професор²Національний університет "Львівська політехніка", кандидат історичних наук**ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА ЯК ЗАСІБ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВЦІВ**

Анотація. *Стаття присвячена розгляду історичних Інтернет-джерел. Проведено класифікацію на шість груп в залежності від їх місця знаходження та способу відтворення для структуризованого дослідження історичних процесів. Розглянуто методи пошуку та відбору джерел як джерелознавчого аналізу, в якому виділяється аналітична критика при доведенні автентичності, визначення вірогідності джерела, його надійності та наукової значущості. Також проаналізовано порівняльно-історичний метод для розуміння історичного явища чи процесу через зіставлення з іншими явищами та процесами.*

Ключові слова: *Інтернет-джерела, архівознавство, соціальні мережі, джерелознавство, порівняльно-історичний метод, Помаранчева революція, Трояндова революція, Facebook, ВКонтакті, Twitter.*

ПЕЛЕЩИШИН А.Н.¹, БИЛУЩАК Т.Н.²

¹Национальный университет "Львовская политехника", доктор технических наук, профессор

²Национальный университет "Львовская политехника", кандидат исторических наук

ИНТЕРНЕТ-ИСТОЧНИКИ КАК СРЕДСТВО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ИСТОЧНИКОВЕДОВ

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению исторических Интернет-источников. Проведена классификация на шесть групп в зависимости от их места нахождения и способа воспроизведения для структуризованного исследования исторических процессов. Рассмотрены методы поиска и отбора источников как источниковедческого анализа, в котором выделяется аналитическая критика при доказательстве подлинности, определение достоверности источника, его надежности и научной значимости. Также проанализирован сравнительно-исторический метод для понимания исторического явления или процесса путем сопоставления с другими явлениями и процессами.*

Ключевые слова: *Интернет-источники, архивоведение, социальные сети, источниковедение, сравнительно-исторический метод, Оранжевая революция, Революция роз, Facebook, ВКонтакте, Twitter.*

Зважаючи на стрімкий вплив та накопичення Інтернет-джерел, які дають нові, необмежені можливості використання їх у різних сферах суспільства, потрібно особливу увагу приділити методології пошуку та класифікації Інтернет-джерел. Тому актуальність теми полягає в тому, що використання нових інформаційних технологій в історико-джерелознавчих розвідках дозволяють відбирати, відшуковувати необхідну інформацію за типами, видами джерел та формами подання матеріалу в сучасному інформаційному просторі.

Метою даного дослідження є визначення шляхів пошуку інформації для сучасних архівознавців-джерелознавців та проведення класифікації груп Інтернет-джерел для опрацювання наявної там історичної інформації.

Питання дослідження історико-орієнтованих Інтернет-джерел є досить різноманітними, оскільки містять у собі усі сфери життя суспільства, які вивчаються такими українськими вченими, як Боряк Г., Жданович О., Куліков В., Мина Ж., Папакін Г., Пелещишин А., Химиця Н., Юркова О. та ін. Серед зарубіжного сегменту, де досліджуються особливості пошуку історичних джерел в Інтернеті – праці таких науковців, як Griffin Roger [1], Graham Suzanne [2], Hensen Steven [3], Robertson Stephen [4]. Становлять значну цінність та привертають увагу праці щодо методологічних та практичних аспектів створення та функціонування віртуальних спільнот таких вчених, як Пелещишина А., Тимовчак-Максимець О., Федущко С. Розглянуті методи використання розширених можливостей глобальних пошукових систем таких, як Google, в задачі пошуку споживацького досвіду в комунікативних он-лайн середовищах [12]. Розроблені методи формування та аналізу інформаційного сліду учасника віртуальної спільноти [13].

Дослідження соціальної мережі Facebook як нового типу історичного джерела аналізує О. Юркова. В своїх працях вона класифікує Facebook за писемними джерелами, лінгвістичними записами, зображальними джерелами, фоно-, кіно-, фотодокументами, етнографічними джерелами. Також класифікує за походженням, ступенем подробиці, кількістю (масові чи одиничні), місцем зберігання [14]. Огляд інформаційних ресурсів Інтернету здійснив у своєму навчальному посібнику В. Куліков. Зокрема, автор ознайомлює зі структурою та основними функціями інформаційних сервісів Інтернету, розглядає сервіси двох найпопулярніших інформаційно-пошукових систем в Україні – Google та Yandex та принципи роботи з

ними, а також описав основні напрями пошуку історичної інформації: пошуку фактів, документів, бібліографії та принципи бібліографічного описання Інтернет-ресурсів [8]. Класифікацію сайтів вивчав О. Жданович. Саме він характеризує, що підходи до класифікації можуть бути різними в залежності від тематики, обсягів інформації, за принципами взаємодії з користувачами, з точки зору досягнення мети тощо. Також він аналізує велику кількість типологічних схем та схем систематизації, проте найбільш ефективним способом розподілу ресурсів є їх тематичне маркування фахівцями відповідного профілю [6]. Проведення аналізу видів історичної інформації, що створюється віртуальними спільнотами, а також наведення прикладів найпопулярніших віртуальних спільнот, які генерують військово-історичну інформацію про події 2014-2015 рр. на Сході України описані у працях А. Пелешишина та Н. Химиці [11]. З темою нашого дослідження також пов'язані наукові праці Ж. Мини та А. Пелешишина, в яких досліджувалися особливості інформаційного наповнення Інтернет-ресурсів загальною історичною проблематикою (окремі сайти, зокрема персональні, електронна енциклопедія "Вікіпедія", он-лайн бібліотеки), які охоплюють різні історичні періоди [9; 10].

Опрацьована сукупність Інтернет-джерел для дослідження історичних процесів дає можливість створити їх класифікацію з шести груп в залежності від їх місця знаходження та способу відтворення Інтернет-джерел. Першу групу Інтернет-джерел утворюють архівні, бібліотечні та музейні ресурси, які оцифровані установами та представлені у вигляді веб-виставок, 3-D турами. До другої групи відносимо веб-сайти провідних українських наукових установ. Третя група – це Інтернет-джерела, які подані досить різноманітно в мережі Інтернет і формують величезний сегмент з віртуальних спільнот та соціальних мереж. До четвертої групи належать довідкові веб-ресурси – веб-енциклопедії та веб-портали. П'яту групу складають Інтернет-версії електронних ЗМІ. До шостої групи Інтернет-джерел належать бібліографічні та реферативні бази даних.

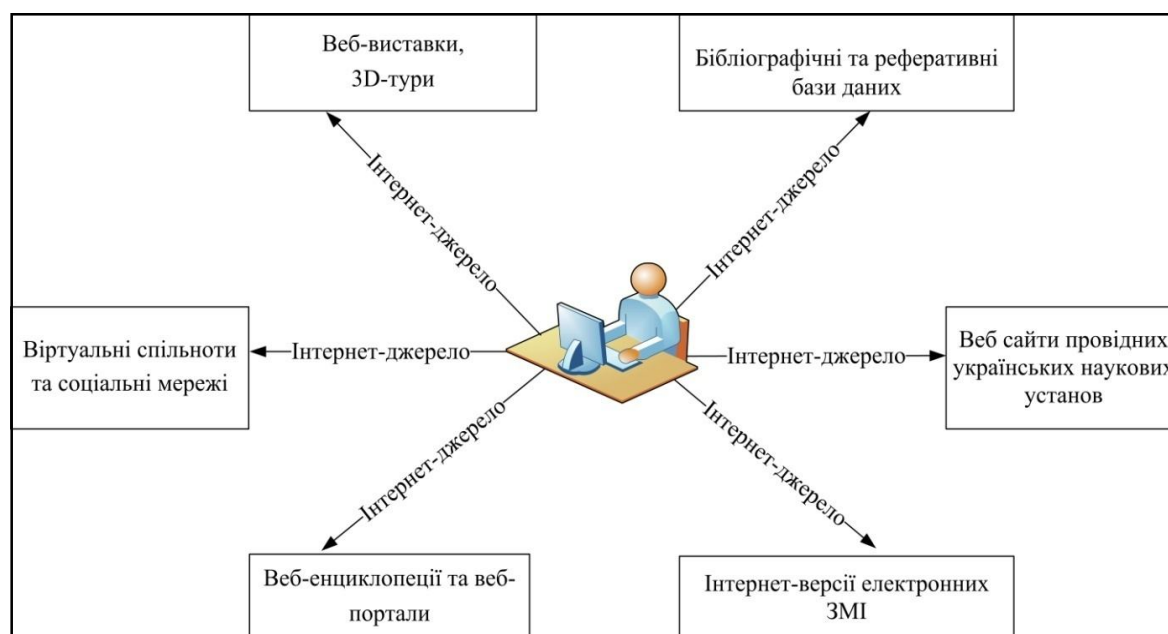

Рис.1. Класифікація за групами Інтернет-джерел щодо вивчення історичної інформації

На рис.1 схематично зображено загальну класифікацію за групами Інтернет-джерел щодо вивчення історичної інформації [5]. Серед груп, які пов'язані з веб-сайтами провідних українських наукових установ можна назвати: Офіційний сайт Інституту історії України Національної академії наук України, який репрезентує широкий спектр проблем вітчизняної історії (<http://www.history.org.ua>), сайт Інституту археології Національної академії наук України в якому висвітлюються проблеми давньої та середньовічної історії та культури України (<http://www.iananu.kiev.ua>).

До віртуальних спільнот відносимо історичні форуми, блоги, до соціальних мереж – Facebook, ВКонтакте, Linkedin, Twitter. Поміж електронних ЗМІ виділяються офіційні сайти телебачень (телевізійні інтерв'ю, ток-шоу), газети і журнали, які мають свої представництва в Інтернеті та використання відеохостингу “YouTube”. До бібліографічних та реферативних баз даних відносимо Academic Search Premier, Econlit, Google Scholar, Index Copernicus, Journal Citation Reports®, Master FILE Premier, Newspaper Source, Scimago Journal & Country Rank (SJR), Scopus, Web of Science (WoS), Wilson Business Abstracts, Wilson Humanities Abstracts, Wilson Social Sciences Abstracts та багато інших.

З вищезгаданої загальної групи Інтернет-джерел, де знаходиться історична інформація, можна виділити джерела наукової інформації за видами: первинні та вторинні. До первинних належать веб-сайти провідних українських наукових установ, бібліографічні та реферативні бази даних. До вторинних – веб-енциклопедії та веб-портали; веб-виставки, 3-D тури. А такі групи Інтернет-джерел, як віртуальні спільноти та соціальні мережі, Інтернет-версії електронних ЗМІ можна класифікувати за обома видами.

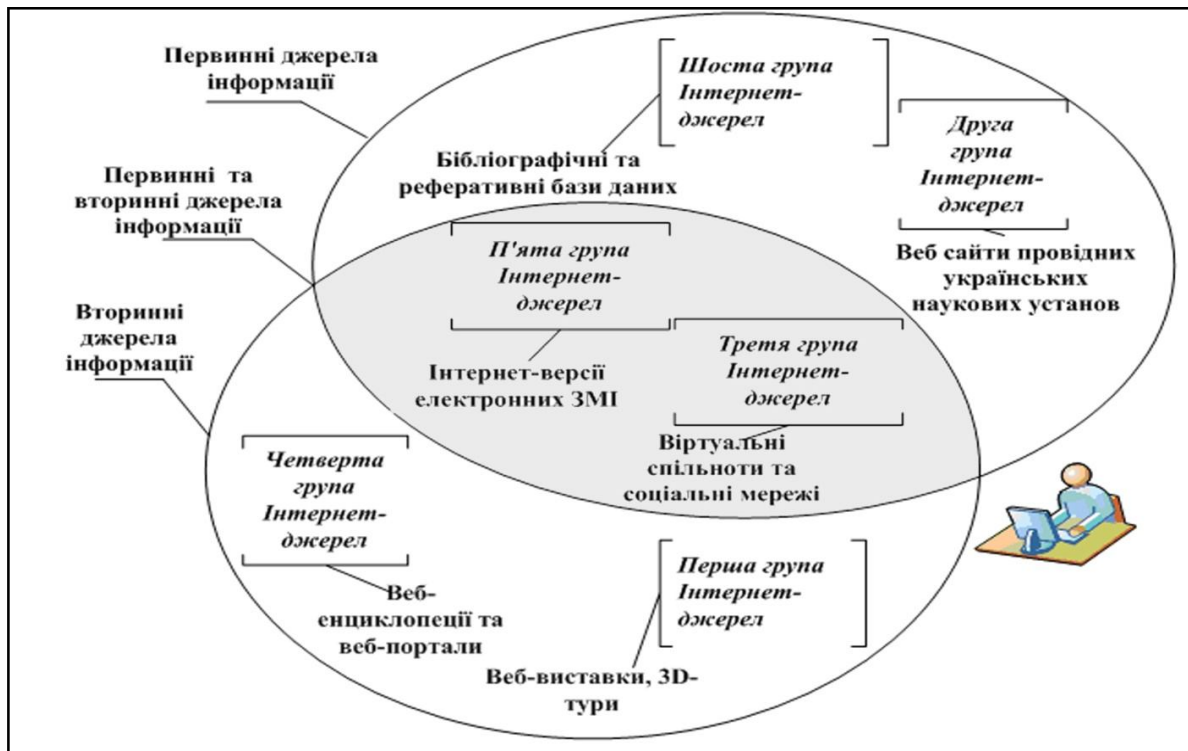

Рис.2. Класифікація за видами наукової інформації в Інтернет-джерелах: первинна та вторинна

Наприклад, в соціальних мережах можна публікувати фотографії подій, які відбулися під час “*Революції Гідності*”, транскрипти публічних розслідувань чи інтерв’ю, розміщені людьми, які брали безпосередню участь у подіях, пропонуючи, таким чином, свій погляд на подію зсередини. Проте джерело інформації в соціальних мережах може бути і вторинним, залежно від контексту інформації, якщо публікація в соціальних мережах пропонує читачеві узагальнення, аналіз, синтез, інтерпретацію чи оцінку інформації та даних. На рис.2 схематично зображена класифікація за видами наукової інформації в Інтернет-джерелах: первинні та вторинні.

Велику увагу потрібно приділити методам пошуку та відбору джерел для встановлення їх достовірності та інформаційної цінності. Один із основних методів, який повинен використовувати дослідник при доведенні автентичності, визначення вірогідності джерела, його надійності, наукової значущості – джерелознавчий аналіз, в якому виділяється аналітична критика [7, с.143]. Насамперед, визначається, чи знайдене джерело дає можливість охарактеризувати дійсні свідченням певні історичні події чи явища. Перш за все, автентичність джерела залежить від багатьох чинників, серед яких встановлення хронологічних рамок подій, які в ньому описуються. Зокрема, вважаються найбільш автентичними джерела, що відображають інформацію, отриману від безпосередніх учасників чи свідків подій. Далі слід визначити рівень відповідності фактів джерела тим конкретним подіям, які описані там, тобто перевірка вірогідності наведених фактів.

Особливе значення при вивченні історичної події є застосовування порівняльно-історичного методу. Базовий принцип порівняльного методу полягає в розумінні історичного явища чи процесу через зіставлення з іншими явищами та процесами. Для прикладу, щоб краще вивчити особливості наявних Інтернет-джерел та засобів комунікації, які забезпечували інформацію про події “*Помаранчевої революції*” (22 листопада – 26 грудня 2004 р.) в Україні, слід порівняти засоби комунікацій революцій інших країн, наприклад, “*Трояндової революції*” (2 листопада 2003 р. – 4 січня 2004 р.) у Грузії. Досліджуючи та порівнюючи засоби комунікації, що забезпечували інформацію про події революцій, можна вважати, що відбулася певна інформаційно-комунікаційна еволюція після “*Помаранчевої революції*”, “*Трояндової революції*” від поширення листівок, телефонних смс-повідомлень до розповсюдження та отримання миттєвої інформації через соціальні мережі вже під час подій “*Революції Гідності*” або “*Євромайдану*” (з 21 листопада 2013 р. до лютого 2014 р.) та “*Арабської весни*” – революцією, яка розпочалась в арабських країнах (18 грудня 2010 р. – триває).

Оскільки соціальні мережі були започатковані 4 лютого 2004 р. – Facebook; 10 жовтня 2006 р. – ВКонтакте; 13 липня 2006 р. – Twitter, то відповідно про події “*Помаранчевої революції*”, “*Трояндової революції*” інформаційне забезпечення відбувалося через засоби масової інформації, тобто телевізійні канали та пресу. Але варто сказати, що вищезгадані соціальні мережі в історичних подіях “*Революції Гідності*” виконували інформаційно-комунікативну функцію, а не кумулятивну, тобто накопичування й зберігання джерел вже у соціальних мережах для подій Помаранчевої та Трояндової революції.

Фото-, відео-, фонодокументи мають особливу інформаційну цінність для історика-джерелознавця. Важливість цих джерел дає змогу досліднику відтворювати, конкретизувати інформацію щодо визначених подій та явищ. Здійснивши пошук про події 2003-2004 рр. в Україні та Грузії серед соціальних мереж як Facebook, ВКонтакте, Twitter, було виявлено створені спільноти, які містять певний джерелознавчий потенціал: спогади, фотодокументи, відеодокументи, аудіозаписи.

У соціальних мережах Facebook, ВКонтакті, Twitter ми зробили запит на трьох мовах: “*Помаранчева революція*”, “*Оранжевая революция*”, “*The Orange Revolution*” та “*Трояндова революція*”, “*Революция роз*”, “*The Revolution of Roses*”. Результатом цих запитів стала наявність інформаційного наповнення як середовища електронного способу фіксації інформації, накопичення та збереження історичних подій. Отже, на відміну від ВКонтакті у соціальній мережі Facebook є створені спільноти двох революцій – одна відкрита спільнота “*Помаранчева революція*” та одна спільнота “*The revolution rose-georgia*”, куди її учасники мають змогу в дописі опубліковувати фото-, відеодокументи (<https://www.facebook.com/The-revolution-rose-georgia-1407437722821389/?fref=ts>; <https://www.facebook.com/groups/1531293697162517/>), а також знайдено неофіційну сторінку, де опубліковано американський повнометражний документальний фільм режисера Стіва Йорка “*Orange revolution*” (<https://www.facebook.com/pages/Orange-Revolution-film/142107439154805?nr>).

Як згадувалося вище, у соціальній мережі ВКонтакті не знайдено жодного із трьох запитів про події у Грузії, проте з подій “*Помаранчевої революції*” це 4 спільноти (<https://vk.com/search?c%5Bq%5D=Помаранчева%20революция&c%5Bsection%5D=communities>), 357 – відеодокументів (<https://vk.com/search?c%5Bq%5D=Помаранчева%20революция&c%5Bsection%5D=video>) та 102 аудіозаписів (<https://vk.com/search?c%5Bq%5D=Помаранчева%20революция&c%5Bsection%5D=audio>), які пов’язані з цією подією. На відміну від двох попередніх соціальних мереж, Twitter – соціальна мережа, яка є мережею мікроблогів, тому при пошуку запитів результат джерел знаходимо в твіттер-акаунту ЗМІ чи в учасників мережі. Існують публікації відео- та фотодокументів революцій у Грузії та Україні у мережі Twitter (<https://twitter.com/search?f=images&vertical=default&q=Помаранчевої%20революции&src=typd>; <https://twitter.com/search?f=images&vertical=default&q=Революция%20роз&src=typd>).

Проаналізувавши вище згадані історичні події, можемо стверджувати, що відомостей за період 2003-2004 рр. залишилось досить мало. Крім того, при дослідженні було виявлено малий відсоток Інтернет-джерел серед архівів електронних ЗМІ.

Таким чином, нами розглянуто Інтернет-джерела, що можуть бути використані під час дослідження історичних процесів, на основі їх аналізу створено класифікацію за групами, а саме за місцем знаходження та за способом відтворення, а також за видами наукової інформації. Ця класифікація дозволяє джерелознавцю виділяти інформацію, структурувати та отримувати потрібні дані з Інтернет-джерел. Проаналізувавши інформаційне наповнення про події 2003-2004 рр. в Україні та Грузії серед соціальних мереж Facebook, ВКонтакті, Twitter, очевидно є відмінність контенту різних соціальних мереж, причини цієї відмінності потребують подальших досліджень. Слід зауважити, що наш аналіз не є повним і вимагає подальшого вивчення та конкретизації.

1. *Griffin Roger*. Using the Internet as a Resource for Historical Research and Writing. [Electronic resource]. – Distance Instruction and Lifelong Learning Online, 1999. – Mode of access: WWW. URL: <http://www.austincc.edu/history/inres00title.html>. – Title from the screen.

2. *Graham Suzanne*. Historians and Electronic Resources: Patterns and Use. [Electronic resource]. – Journal of the Association for History and Computing, vol. 5, no. 2, 2002. – Mode of access: WWW. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410.0005.201/>. – Title from the screen.

3. *Hensen Steven*. Primary Sources, Research, and the Internet: The Digital Scriptorium at Duke. [Electronic resource]. – First Monday, Peer Reviewed Journal on the Internet, vol.2, no.9, 1997. – Mode of access: WWW. URL: http://131.193.153.231/www/issues/issue2_9/hensen/. – Title from the screen.

4. Robertson Stephen. Doing History in Hypertext. [Electronic resource]. – Journal of the Association for History and Computing, vol.7, no.2, 2004. – Mode of access: WWW. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410.0007.201/>. – Title from the screen.

5. Peleschyshyn A. Analysis and classification of historical-oriented Internet sources [Electronic resource] / A. Peleschyshyn, T. Bilushchak // Proceedings 5th International Academic Conference of Young Scientists “Humanities and Social Sciences 2015” (HSS-2015) – Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2015. – Electronic edition on CD-ROM. – S. 200-202.

6. Жданович О.В. Дослідницькі ресурси історичної тематики в мережі Інтернет: створення та використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Олексій Вікторович Жданович; Інститут історії України НАН України. – К., 2010. – 20 с.

7. Ковальченко И. Методы исторического исследования [Текст] / И. Ковальченко; Отделение историко-филологических наук. 2-е изд., доп. – Москва: Наука, 2003. – 486 с.

8. Куліков В.О. Пошук історичної інформації в Інтернеті: посібник для студентів історичних факультетів / В.О. Куліков. – Харків: Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 91 с.

9. Мина Ж.В. Інтернет-ресурси історії України в глобальній комп'ютерній мережі: інформаційне наповнення [Електронний ресурс] / Ж.В. Мина, А.М. Пелешишин // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 2014. – № 809. – С. 104-109. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_809_22.pdf. – Назва з екрана.

10. Мина Ж.В. Колективне суспільне документування історичних процесів збройних формувань України періоду національно-визвольної революції 1917–1921 рр. в українській Вікіпедії [Електронний ресурс] / Ж.В. Мина, А.М. Пелешишин // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 2014. – № 784. – С. 204-213. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_784_32.pdf. – Назва з екрана.

11. Пелешишин А.М. Віртуальні спільноти як середовище генерування військово-історичної інформації про події 2014-2015 рр. на сході України [Електронний ресурс] / А.М. Пелешишин, Н.О. Химиця // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 2014. – № 809. – С. 98-103. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_809_21.pdf. – Назва з екрана.

12. Тимовчак-Максimeць О.Ю. Методи використання розширених можливостей глобальних пошукових систем в задачі пошуку споживацького досвіду в онлайн середовищах / О.Ю. Тимовчак-Максimeць // Вісн. Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. – 2011. – № 715. – С. 333-342.

13. Федущко С.С. Методи та засоби комп'ютерно-лінгвістичного аналізу достовірності соціально-демографічних характеристик учасників віртуальних спільнот: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук: 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика / Соломія Степанівна Федущко; Міністерство освіти і науки України, Національний університет “Львівська політехніка”. – Львів, 2015. – 23 с.

14. Юркова О. Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів / О. Юркова // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць – Київ: НАН України, Інститут історії України, 2015. – Число 25. – С. 31-48.

References:

1. Griffin Roger. Using the Internet as a Resource for Historical Research and Writing. [Electronic resource]. – Distance Instruction and Lifelong Learning Online, 1999. – Mode of access: WWW. URL: <http://www.austinncc.edu/history/inres00title.html>. – Title from the screen.

2. Graham Suzanne. Historians and Electronic Resources: Patterns and Use. [Electronic resource]. – Journal of the Association for History and Computing, vol. 5, no. 2, 2002. – Mode of access: WWW. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410.0005.201/>. – Title from the screen.

3. Hensen Steven. Primary Sources, Research, and the Internet: The Digital Scriptorium at Duke. [Electronic resource]. – First Monday, Peer Reviewed Journal on the Internet, vol.2, no.9, 1997. – Mode of access: WWW. URL: http://131.193.153.231/www/issues/issue2_9/hensen/. – Title from the screen.

4. Robertson Stephen. Doing History in Hypertext. [Electronic resource]. – Journal of the Association for History and Computing, vol.7, no.2, 2004. – Mode of access: WWW. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410.0007.201/>. – Title from the screen.

5. Peleschyshyn A. Analysis and classification of historical-oriented Internet sources [Electronic resource] / A. Peleschyshyn, T. Bilushchak // Proceedings 5th International Academic Conference of Young Scientists “Humanities and Social Sciences 2015” (HSS-2015) – Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2015. – Electronic edition on CD-ROM. – S. 200-202.

6. Zhdanovych O.V. Doslidnyts'ki resursy istorychnoyi tematyky v merezhi Internet: stvorennia ta vykorystannya: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk: spets. 07.00.06 «Istoriografiiya, dzhereloznavstvo ta spetsial'ni istorychni dystsypliny» / Oleksiy Viktorovych Zhdanovych; Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. – K., 2010. – 20 s.

7. Koval'chenko Y. Metody ystorycheskoho yssledovanyya [Tekst] / Y. Koval'chenko; Otdelenye ystoryko-fylolohycheskykh nauk. 2-e yzd., dop. – Moskva: Nauka, 2003. – 486 s.
8. Kulikov V.O. Poshuk istorychnoyi informatsiyi v Interneti: posibnyk dlya studentiv istorychnykh fakul'tetiv / V.O. Kulikov. – Kharkiv: Vyd-vo KhNU imeni V.N. Karazina, 2007. – 91 s.
9. Myna Zh.V. Internet-resursy istoriyi Ukrainy v hlobal'niy komp'yuterniy merezhi: informatsiyne napovnennya [Elektronnyy resurs] / Zh.V. Myna, A.M. Peleshchyshyn // Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Derzhava ta armiya. – 2014. – № 809. – S. 104-109. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_809_22.pdf. – Nazva z ekrana.
10. Myna Zh.V. Kolektyvne suspil'ne dokumentuvannya istorychnykh protsesiv zbroynykh formuvan' Ukrainy periodu natsional'no-vyzvol'noyi revolyutsiyi 1917–1921 rr. v ukayins'kiy Vikipediyi [Elektronnyy resurs] / Zh.V. Myna, A.M. Peleshchyshyn // Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Derzhava ta armiya. – 2014. – № 784. – S. 204-213. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_784_32.pdf. – Nazva z ekrana.
11. Peleshchyshyn A. M. Virtual'ni spil'noty yak seredovyshe heneruvannya viys'kovo-istorychnoyi informatsiyi pro podiyi 2014–2015 rr. na skhodi Ukrainy [Elektronnyy resurs] / A.M. Peleshchyshyn, N.O. Khymytsya // Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Derzhava ta armiya. – 2014. – № 809. – S. 98-103. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_809_21.pdf. – Nazva z ekrana.
12. Tymovchak-Maksymets' O.Yu. Metody vykorystannya rozshyrenykh mozhylostey hlobal'nykh poshukovykh system v zadachi poshuku spozhyvats'koho dosvidu v onlayn seredovyschakh / O.Yu. Tymovchak-Maksymets' // Visn. Nats. un-tu "L'viv. politekhnika". – 2011. – №715. – S. 333-342.
13. Fedushko S.S. Metody ta zasoby komp'yuterno-linhvistychnoho analizu dostovirnosti sotsial'no-demografichnykh kharakterystyk uchasnykiv virtual'nykh spil'not: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata tekhnichnykh nauk: 10.02.21 – strukturna, prykladna ta matematychna linhvistyka / Solomiya Stepanivna Fedushko; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Natsional'nyy universytet "L'vivs'ka politekhnika". – L'viv, 2015. – 23 s.
14. Yurkova O. Facebook yak novyy typ istorychnoho dzherela: sprobha kharakterystyky ta praktychni zavdannya arkhivuvannya dokumentiv / O. Yurkova // Spetsial'ni istorychni dystsypliny: pytannya teorii ta metodyky. Elektronni informatsiyi resursy. Zbirka naukovykh prats' – Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istoriyi Ukrainy, 2015. – Chyslo 25. – S. 31-48.

Отримано 20.03.2016

UDC 94(477)

MARINAO. PRYN¹, OLEXANDR V. PRYN², SERGEY I. DEGTYAREV³¹ Vernadsky National Library of Ukraine, PhD (History) (Ukraine)² Vernadsky National Library of Ukraine, PhD (History) (Ukraine)³ Sumy State University, Dr (History), Associate Professor (Ukraine)

**THE CORRESPONDENCE BETWEEN S.M. KOZHEVNIKOV AND J.P. DEN
HARTOG AS A SOURCE FOR THE STUDY OF SCIENTIFIC COLLABORATION
BETWEEN THE MECHANICIANS
(TO THE 110TH ANNIVERSARY OF SERGEI KOZHEVNIKOV'S BIRTH)**

Abstract. *This work continues a series of publications devoted to relations between Ukrainian scientists of the Soviet period and their foreign colleagues. The authors have provided the correspondence between Ukrainian mechanic Sergei Kozhevnikov with a famous American scholar Jacob Pieter Den Hartog. The correspondence between the scientists represents a set of eight letters that have survived to this day and are deposited in the Archival Institute of Vernadsky National Library of Ukraine in the fund number 290.*

Kozhevnikov Sergey Nikolaevich (1906-1988) was a Doctor of Engineering Sciences, Professor, Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. He was the founder of a scientific direction - nonstationary dynamics of machines with real physical properties of units and drives. Jacob Pieter Den Hartog (1901-1989), American scientist-engineer, member of the National Academy of Sciences of the United States, the National Engineering Academy of the United States, a professor of mechanical engineering at the Massachusetts Institute of Technology. One of J.P. Den Hartog's teachers was a famous scientist Stephen P. Timoshenko.

The correspondence between two leading scientists allows to trace the beginning and the development of scientific cooperation between mechanicians, to supplement the knowledge about the history of science in Ukraine, to disclose issues of everyday life in the scientific community.

Ключевые слова: *Sergei Kozhevnikov, Jacob Pieter Den Hartog, Academy of Sciences, correspondence, Ukrainian Soviet Socialist Republic, United States of America, the scientist-mechanic, Stephen P. Timoshenko, Massachusetts Institute of Technology.*

ПРИНЬ М.О.¹, ПРИНЬ О.В.², ДЕГТЯРЬОВ С.І.³¹ Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, кандидат історичних наук (Україна)² Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, кандидат історичних наук (Україна)³ Сумський державний університет, доктор історичних наук, доцент (Україна)

**ЛИСТУВАННЯ С.М. КОЖЕВНИКОВА І Я.П. ДЕН ГАРТОГА
ЯК ДжЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПІВПРАЦІ ВЧЕНИХ-МЕХАНІКІВ
(ДО 110-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СЕРГІЯ КОЖЕВНИКОВА)**

Анотація. *Дана робота продовжує серію публікацій, присвячених зв'язкам українських вчених радянського періоду з колегами з інших держав. Автори представили листування українського вченого-механіка Сергія Кожевникова з відомим американським вченим Jacob Pieter Den Hartog. Листування між вченими – це комплекс з восьми листів, що збереглися до нашого часу та відклалися у фонді № 290 в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського Національної академії наук України.*

Кожевников Сергей Миколайович (1906-1988) – доктор технічних наук, професор, член-кореспондент Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки. Він був засновником наукового напрямку – нестационарна динаміка машин з реальними фізичними властивостями ланок і приводу. Якоб Пітер Ден Гартог (1901-1989),

американський вчений-механік, член Національної академії наук Сполучених Штатів Америки, Національної інженерної академії Сполучених Штатів Америки, професор механічної інженерії Массачусетського технологічного інституту. Одним із вчителів Я.П. Ден Гартога був відомий вчений Степан Тимошенко.

Листування двох провідних вчених дозволяє простежити початок та розвиток наукової співпраці вчених-механіків, доповнити знання про історію розвитку науки в Україні, розкрити питання повсякденності у науковому співтоваристві.

Ключові слова: Сергій Кожевников, Якоб Пітер Ден Гартог, академія наук, листування, Українська РСР, Сполучені Штати Америки, вчений-механік, Степан Тимошенко, Массачусетський технологічний інститут.

ПРИНЬ М.О.¹, ПРИНЬ А.В.², ДЕГТЯРЕВ С.И.³

¹Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, кандидат исторических наук (Украина)

²Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, кандидат исторических наук (Украина)

³Сумский государственный университет, доктор исторических наук, доцент (Украина)

ПЕРЕПИСКА С.Н. КОЖЕВНИКОВА И Я.П. ДЕН ГАРТОГА КАК ИСТОЧНИК К ИЗУЧЕНИЮ НАУЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УЧЕНЫХ-МЕХАНИКОВ (К 110-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ СЕРГЕЯ КОЖЕВНИКОВА)

Аннотация. Данная работа продолжает серию публикаций, посвященных связям украинских ученых советского периода с коллегами из других государств. Авторы представили переписку украинского ученого-механика Сергея Кожевникова с известным американским ученым Jacob Pieter Den Hartog. Переписка между учеными – это комплекс из восьми писем, которые сохранились до нашего времени и отложились в фонде № 290 Института архивоведения Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского Национальной академии наук Украины.

Кожевников Сергей Николаевич (1906-1988) – доктор технических наук, профессор, член-корреспондент Академии наук Украинской Советской Социалистической Республики. Он был основателем научного направления – нестационарная динамика машин с реальными физическими свойствами звеньев и привода. Якоб Питер Ден Гартог (1901-1989), американский ученый-механик, член Национальной академии наук Соединенных Штатов Америки, Национальной инженерной академии Соединенных Штатов Америки, профессор механической инженерии Массачусетского технологического института. Одним из учителей Я.П. Ден Гартога был известный ученый Степан Тимошенко.

Переписка двух ведущих ученых позволяет проследить начало и развитие научного сотрудничества ученых-механиков, дополнить знания об истории развития науки в Украине, раскрыть вопрос повседневности в научном сообществе.

Ключевые слова: Сергей Кожевников, Якоб Питер Ден Гартог, академия наук, переписка, Украинская ССР, Соединенные Штаты Америки, ученый-механик, Степан Тимошенко, Массачусетский технологический институт.

Ukrainian science has always been an integral part of the world science. Even in the days when Ukraine was a part of the Soviet Union and Soviet ideology dominated on its territories, Ukrainian scientists collaborated with scholars from abroad.

By this work we continue a series of publications devoted to relations between Ukrainian scientists of Soviet-era and their colleagues from other countries, begun in the previous issue of this magazine [9, p. 33-41]. Now we present the correspondence between S.M. Kozhevnikov and a famous American scientist Jacob Peter Den Hartog and dedicate this work to the 110th anniversary of the Ukrainian scientist and to paying tribute to his memory.

Kozhevnikov Sergey Mykolayovych (1906-1988) was a Doctor of Engineering sciences (1940), Professor (1942), member of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist

Republic (1951). His researches were focused on the problems of structure and kinematics of mechanisms, biomechanics, heavy hydraulic machines, mechanization and automation of metallurgical production, epicyclic and cam gears synthesis and improvement of heavy mining and metallurgical machinery. Sergey Kozhevnikov was the founder of scientific direction - nonstationary dynamics of machines with real physical properties and drive units. He created and brought into production a range of highly efficient versatile machines for pipes cold rolling with a complex of new mechanisms. [1, p. 602].

S.M. Kozhevnikov was born on September 23, 1906 in Ekaterinoslav (now - Dnipro, Ukraine). There in 1917 he graduated from a classical gymnasium. In 1926-1930 he studied at the Moscow Industrial and Pedagogical Institute and received qualification of engineer and teacher. In 1930-1934 S.M. Kozhevnikov was a postgraduate student at the Department of Engineering Mechanics, an assistant and later a head of the laboratory of machine parts and strength of materials in this institution.

In 1932-1937 he held the post of the fellow of Experimental Research Institute of Machine Tools in Moscow. Also from 1934 to 1943 S.M. Kozhevnikov was engaged in teaching, worked as an associate professor, head of the Department of the Theory of Mechanisms in Moscow Aviation Institute. During World War II, along with the Institute, he was evacuated to Kazakhstan, where in 1943-1944 years he worked as Professor, Head of Department of the Theory of Mechanisms of Moscow Aviation Technological Institute. From 1944 to 1960 S. M. Kozhevnikov was a Professor and Head of Department of Metallurgical Equipment Automation and the Theory of Mechanisms in Dnepropetrovsk Metallurgical Institute. At the same time during 1953-1962 he held the position of the Head of the department at the Institute of Ferrous Metallurgy of Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. From 1962 to 1968 he worked as a professor and head of the department of Theoretical Mechanics and the Theory of Machines and Mechanisms in Kyiv Institute of Civil Aviation.

S.M. Kozhevnikov not only taught in local institutions of higher education - from 1956 to 1963 he also taught a course in Freiberg University of Mining and Technology (The Technische Universität Bergakademie Freiberg) (Freiberg, Germany), personally took part in international conferences, exhibitions and scientific exchanges.

In 1968-1975 S.M. Kozhevnikov was the Head of the Department of Materials Resistance and the Professor of the Department of Mechanics and the Theory of Machines and Mechanisms in Ukrainian Agricultural Academy. Simultaneously, from 1970 to 1978 he directed the Department of the Theory of Machines and Mechanisms in the Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of the USSR. And during 1978-1988 years he was the Head of the Department of the Theory of Machines and Mechanisms, Senior Fellow, scientific consultant in the Institute of Mechanics of the NAS of the USSR.

The scientist died on September 29, 1988 in Kyiv and was buried in the Baikove cemetery. A bust was established on his grave [5]. There are memoirs about this scientist left by his students and colleagues. Some articles about S. Kozhevnikov were published during his lifetime, and some were published after the death of this outstanding person [3, p. 230-231; 4].

In 2015 the Archival Institute of Vernadsky established a specific fund devoted to S.M. Kozhevnikov (fund № 290). It includes scientific works of S. Kozhevnikov and a variety of materials that shed light on his life and professional way. The total amount of cases formed by the archivists accounts for 518 and they are arranged into three thematic blocks: "Scientific works, work materials and materials collected to them", "biographical documents, documents on activity and photo documents" and "epistolary heritage".

Overall archival heritage of S.M. Kozhevnikov allows to trace his life and scientific way through the prism of diverse sources. In particular, archival documents contain scientific correspondence with colleagues, among recipients and correspondents of which were fellow researchers from Germany – J. Muller, W. Rossner, R. Steiwand, R. Steinhardt, H. Tersch, G. Trankner, W. Stuhler, G. Juretzek; from the United States – J.P. D. Hartog, P. Nielsen, H. Rothbart,

E. Crossley, W.L. Starkey, S. Cvikevich; from Hungary – F. Olah, Z. Terplan, I. Saly; from Romania – D. Manzheron, F. Dudih and others.

One of the most famous American scientists in mechanics, who maintained friendly relations with Ukrainian researcher Kozhevnikov was Jacob Pieter Den Hartog. The correspondence between the scientists, a set of eight letters that have survived to this day, is deposited in the Archival Institute of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky in the above-mentioned personnel fund.

Jacob Pieter Den Hartog (23.07.1901 – 17.03.1989), american scientist-engineer, member of the National Academy of Sciences of the United States, the National Engineering Academy of the United States, a professor of mechanical engineering at the Massachusetts Institute of Technology.

He received higher education at the Technical University of Delft (1919-1924). After graduating the University, he immigrated to the USA. There he began his career in Westinghouse research laboratory in East Pittsburgh under the guidance of the famous Stephen P. Timoshenko (1924-1930). At the same time Den Hartog had been studying mathematics at the University of Pittsburgh. He received his Ph.D. degree from the University of Pittsburgh in 1929.

In 1932 Den Hartog arrived at Harvard University and started his academic career (1932-1942). During these years Den Hartog continued his active involvement with the Applied Mechanics Division of ASME (American Society of Mechanical Engineers) having been the division chairman (1940-1941).

During the Second World War, he volunteered to serve in the US Navy, was engaged in the problems of vibration in shipbuilding (1941-1945).

Den Hartog was the professor of mechanical engineering (1945-1967) head of the Department of Mechanical Engineering (1954-1958) at Massachusetts Institute of Technology.

In his research work Den Hartog made major contributions to the problems of nonlinear vibrations. Coulomb friction damping, galloping of electrical transmission lines, vibrations of electrical machinery, dynamic vibration absorbers, and torsional vibration dampers.

Den Hartog was a honorary member of American Society of Mechanical Engineers and Japan Society of Mechanical Engineers; member of National Academy of Sciences and National Academy of Engineering; fellow of the British Institution of Mechanical Engineers. From The ASME he received the Timoshenko medal, Lhc Richards medal, the Worcester Reed Warner medal, and The ASME medal. The American Society of Engineering Education awarded him the Lammc medal and the Acoustical Society of America awarded him the Trent-Crede medal [8].

The correspondence between scientists includes documents dated from 1958 to 1966 years. S.M. Kozhevnikov was an initiator of the correspondence since in his first letter dated the 12th of January, 1958 he proposed to his American colleague setting up of scientific cooperation between them. Establishing of direct contact, according to S.M. Kozhevnikov, was to promote creative collaboration between research teams, which worked in a related field of science. In the first letter S. Kozhevnikov proposed his own scientific production: a textbook *“Теория механизмов и машин”* (The Theory of Mechanisms and Machines) and the reference book *“Элементы механизмов”* (Mechanisms Elements) and expressed hope for the establishment of close and fruitful cooperation [6, sh. 5].

In his reply from January 30, 1958 J.P. Hartog confirmed the receipt of the above mentioned letter and two books and expressed desire to establish scientific relations. J.P. Hartog also hoped to have a personal meeting with Kozhevnikov at the next conference in Italy or in Soviet Union, which took place in 1960. At the end of the letter the American scholar mentioned already existing scientific collaboration between the United States and the Soviet Union, about American students who were training in the USSR; and his son, who in tandem with USSR representatives, conducted a research at an Antarctic station in terms of International Geophysical Year (IGY) [7, sh. 1].

S. Kozhevnikov's letter from the 8th of March 1962 shows that the contacts between the scientists had become traditional. In particular, in 1961 their personal meeting took place in Kyiv during participation in the International Symposium on nonlinear oscillations. They also continued the exchange of literature and discussed the possibilities of further meetings in France, Italy, Switzerland, etc. [6, sh. 9-10].

In a letter from April 2, 1962 Hartog discussed his possible visit to the USSR in connection to the cooperation establishment between American and Soviet Academies of Sciences. Moreover, he expressed gratitude for delivered gifts and warm welcome in Kyiv in 1961 [7, sh. 3].

Two letters from 24 October 1962, in our view, were received at the same package and have the same informational load. Thus, in a handwritten letter (Letter 5) from October 24, 1962 we find out that the second meeting of scientists took place in Kyiv. J.P. Hartog and his wife Elizabeth thanked Ukrainian colleagues and S.M. Kozhevnikov's family for warm welcome on Ukrainian soil [7, sh. 5-5zv]. The following letter (Letter 6) substantially complements the idea of the events related to the visit of J. Hartog's family to the USSR in terms of cooperation between Academies of Science. This letter thematically and chronologically informs about event of official and unofficial nature which took place from September, 3 to September, 15, 1962 and the participation of J.P. D. Hartog in them together with leading Ukrainian scientists (V.A Kononenko G.M Savin, S. Sorensen, Y. Mitropolskiy, G.S. Pisarenko, M.G. Gorchakov), Georgian (K.S. Zavriyev, D.S. Tavkhelidze, J. Mikeladze, M. Chikovani) and Russian (I.I. Artobolevskiy, G.U. Janelidze, A.I. Lurie, S. Pinehin, K.V. Frolov). During his visit to the USSR John P. D. Hartoh lectured in Moscow for researchers, teachers and students of the Institute of Mechanical Engineering, Moscow State University, Bauman Moscow Higher Technical School; Leningrad (now – St. Petersburg) – Leningrad Polytechnic Institute, Leningrad metal factory; Tbilisi - Georgian Academy of Sciences, Georgian State Polytechnic Institute; Kyiv – Institute of Electrical Engineering, Mathematics and Mechanics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv State University, E.O. Paton State Research Institute of welding [2, sh. 76-103].

The letter dated the 19th August 1965 (Letter 7) contains information on the literature exchange between the scientists and conveys the impression of J. Hartog's wife, Elizabeth, on their visit to Kyiv in 1962 J. This visit the Hartogs is memorized for the warm meeting, boat tours on Desna, S.M. Kozhevnikov's elegant manners and wonderful vacation with his family [7, sh. 22].

The letter from the 14th of June 1966 (Letter 8) to SM Kozhevnikov contains personal requests for help Hartog's friend and neighbor – Alva Morrison, who was going to visit the USSR as a delegation member Museum of Fine Arts to get acquainted with works and exhibition of museums in Kyiv, Leningrad, Moscow, Tbilisi and other cities. J.P. D Hartog stated that apart from the interest in art, his friend expressed the desire to see people in private and asked to meet his friend as warmly as Hartog and his wife were welcomed [7, sh. 23].

Thus, the investigated correspondence between two leading scientists allows to trace the beginning and development of scientific cooperation between mechanicians, to supplement the knowledge of the history of science in Ukraine, to expose issues of everyday life in the scientific community.

Provided letters contain a considerable number of grammatical errors. Most often they occur in writing of the names of some scientists. The clarifications about the majority of such cases are provided in the comments. In current work we provide authentic texts of eight letters. All of them are written in English. We introduce the Ukrainian scientist in the article preamble as Kozhevnikov, but in the letters several versions of her name spelling could be found (Koshevnikov, Kovshevnikov).

1. Антонюк Є.Я. Кожевников Сергій Миколайович / Є.Я. Антонюк // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2013. – Т. 13: Київ-Кок. – С. 602.

2. Архів Президії Національної академії наук України, оп. Відділ наукових зв'язків з закордонними організаціями, спр. Документи про прийом вчених США у 1962 році, 246 арк.

3. Боголюбов А. Н. Математики. Механики. Биографический справочник (1500 биографий). – Киев: Наукова думка, 1983. – 639 с.

4. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), ф. 290, оп. 2, спр. 29. Статті про вченого. 1966-1989 рр. 25 арк.

5. ІА НБУВ, ф. 290, оп. 2, спр. 31. Документи про підготовку та виготовлення пам'ятника Кожевникову С.М. (листування, довіреності, креслення). 1989-1991 рр. 38 арк.

6. ІА НБУВ, ф. 290, оп. 3, спр. 14. Гартогу Дж.Д. (J.D. Hartog), професору Масачусетського технологічного інституту. 3 м. Дніпропетровськ до м. Кембридж (штат Масачусетс, США). 1958-1962 рр., 10 арк.

7. ІА НБУВ, ф. 290, оп. 3, спр. 99, 23 арк.
8. *Crandall Stephen H.* Jacob Pieter Den Hartog, 1901-1989 / Stephen H. Crandall // Biographical Memoirs, National Academy of Sciences. – Vol. 67. – 1995. – P. 100-117.
9. *Pryn M.* Correspondence Between the Academician Evgeny Fedorov and Tsou Yi-Hsin: Materials to the History of Latitude Investigations / M. Pryn, O. Pryn, S. Degtyarev // Сумський історико-архівний журнал. – 2015. – №XXV. – С. 33-41.

References:

1. Antonyuk E.Y. Kozhevnikov Sergey Nikolaevich / E.Y. Antoniuk // Encyclopedia of Contemporary Ukraine. – Kyiv, 2013. – Т. 13. – P. 602.
2. Archive of Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine, description: Department of scientific relations with foreign organizations, case: The instruments of acceptance of US scientists in 1962, 246 sh.
3. Bogolyubov A.N. Mathematicians. Mechanics. Biographical Directory (1500 biographies). – Kyiv: Naukova Dumka, 1983. – 639 p.
4. Archival Institute of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky (AI NLU), found 290, description 2, case no. 29, 25 sh.
5. AI NLU, found 290, description 2, case no. 31, 38 sh.
6. AI NLU, found 290, description 3, case no. 14, 10 sh.
7. AI NLU, found 290, description 3, case no. 99, 23 sh.
8. *Crandall Stephen H.* Jacob Pieter Den Hartog, 1901-1989 / Stephen H. Crandall // Biographical Memoirs, National Academy of Sciences. – Vol. 67. – 1995. – P. 100-117.
9. *Pryn M.* Correspondence Between the Academician Evgeny Fedorov and Tsou Yi-Hsin: Materials to the History of Latitude Investigations / M. Pryn, O. Pryn, S. Degtyarev // Sumy historical and archival journal. – 2015. – №XXV. – P. 33-41.

Letter 1

USA

Prof. Jacob Pieter Den Hartog
Massachusetts Institute of Technology
Department of Mechanical Engineering
Cambridge 39, Massachusetts.

Dear Prof. Den Hartog!

I am very sorry that during the visit of the Russian Professors metallurgists of the MIT¹ I had no opportunity of making my acquaintance with you personally. According to the character of the educational and scientific work we have many interests in common. I believe therefore that it would be useful to establish a contact between our schools in the field of exchanging of training appliances and scientific works

With the purpose of beginning such an exchange i am sending you my text-book on “The theory of machines and mechanisms”² and a reference book for constructors “Elements of Mechanisms”³. I hope you will send me your books on the theory of vibrations and the theory of mechanisms.

My assistants and I are working in the field of machine dynamites, mainly heavy, such as metallurgical. That’s why your works in the field of dynamics in particular nonlinear systems are of special interest for me.

I shall hope that my address to you will be the beginning of establishing as close and fruitful a contact among the mechanicians as had been established among some Russian metallurgists and Professors from the MIT John Chipman⁴, Moris Koen⁵ and others.

Yours sincerely

S. Koshevnikov

January 12, 1958

AINLU, found 290, description 3, case no. 14, sh. 5.

Letter 2

Professor Sergei N. Koshevnikov
Dnepropetrovsk

Dear Professor Koshevnikov:

I just received your letter dated January twelfth and postmarked January twenty-second, which is very quick indeed. Also your two books, which were mailed on January nineteenth, arrived with the same post. I thank you very much for the books, and in addition, I would like to tell you that I am even more satisfied with the fact that normal relations with our colleagues in Russia are being resumed. My last correspondence with colleagues in Russia was in 1946, when we also exchanged books.

I am sending you by separate mail a copy of the fourth edition of my book «Mechanical Vibrations»⁶. It will go by ship because the postage by airmail would be prohibitively high, and I expect it will reach you in a month or six weeks.

I regret not having had the opportunity of meeting you on your last visit here. Maybe we may meet at the next International Congress for Applied Mechanics to be held in Stresa, Italy, in August 1960, or maybe we might meet in Russia. It has been my hope for many years to be able to visit your country, and who knows but that it may become possible during the next few years.

Two of the best students in our Department are now applying for a year's work in one of the research institutes or universities in Russia and soon we hope to see some of your students here. My son is now with the International Geophysical Year⁷ at a station on the continent of Antarctica, where there is a Russian scientist attached to the American group, so that he has some contact as well.

With best wishes for the future,

Yours sincerely,

signature (J.P. Den Hartog)

AINLU, found 290, description 3, case no. 99, sh. 1.

Letter 3

Dear Professor Den Hartog,

I have the pleasure to inform You, though partially, about the work which i manage, in spite of my being very busy, to prepare for publishing. Some days ago i posted to you my monography «Dynamics of Machines with Elastic Links»⁸ in which i, to a certain degree, resume the mathematic description of heavy machines. The books being sent, I received the first prints of my report at the First Conference of Mechanics which was held in Moscow in 1960⁹ at which You were present. I am sending to You a copy of this report.

The method of usage of analog computers for research of heavy machines (that was done by me and my assistants) is developed satisfactorily now and in the nearest future I am going to begin writing a monography on this question. Surely, When writing it I have to take into consideration the experiments of other researchers. In this aspect You could be really helpful to me sending to me copies of the articles of analog computation of dynamic processes in machines; I thank You beforehand.

With great pleasure i remember our nice meeting in Kiev at the Symposium concerning the non-linear oscillations¹⁰.

I would be very pleased to have a new meeting with You. Don't You think to visit the USSR once again? It might be possible for me to plan my tour abroad so that I could meet You in some place, like Prance, Italy, Switzerland or in any other place. Write me, please, about Your voyage plans and I'll take measures to organize our meeting.

Of course, such a meeting is very difficult in time and space, but it is quite possible. When I was in the USA, You were in Britain, When You were in the USSR, I was in India, But, if each of us knows the plan of the voyages, then the possibility of our meeting becomes rather real.

As for me, it would be of great interest to discuss with You a number of problems of the dynamics of machines, and exceptionally with You, because, besides the quality of deep theoretical analyses You have a quality of practical engineering side, It's not a flattery, but my sincere conviction. People say, that I have the same character.

My friend academician Ivan Fedorchenko¹¹ is so kind that he will give You this letter and a souvenir.

Sincerely Yours
S.N. Kozhevnikov
Professor, Doctor
Corresponding Member
of the Academy of Sciences
of the Ukrainian SSR.

Dnepropetrovsk,
March 8, 1962.

AI NLU, found 290, description 3, case no. 14, sh. 9-10.

Letter 4

April 2, 1962

Professor Dr. S.N. Kozhevnikov
Dnepropetrovsk, USSR

Dear Professor Kozhevnikov:

I thank you for the kind letter and the beautiful gift you sent me by the courtesy of Dr. [I. M.] Fedorchenko, who was here last week. My plans for the coming summer are not fixed yet, but there is a possibility of a visit to the Soviet Union in August and September. Correspondence between the two Academies of Science is underway, but not completed. The program is being worked on by Professor [V. O.] Kononenko¹² in Moscow, who may be able to tell you more than I know now. In any case, as soon as something more definite is known, I shall write you. On this visit (if it occurs) my wife probably will be with me and it would be nice to meet you and also Mrs. Kozhevnikov¹³, of whom I have the most pleasant memories on occasion of the dinner you gave us in Kiev.

Yours very sincerely,
signature (J.P. Den Hartog)

AI NLU, found 290, description 3, case no. 99, sh. 3.

Letter 5

Barnes Hill Rd
Concord Mass
October 24 – 1962

Dear Prof and Mrs. Kozhevnikov

We still remember with great pleasure our lovely afternoon we spend in your company in Kiev. We enjoyed it greatly and shall never forget. I enclose a few prints. Please give one to Svetlana Petrovna Petrenko with our very best regards. She is certainly a talented and lovely girl. The other 3 are for Mr. Bulovsky¹⁴, our guide who works at the electrical department I believe.

Please give him our very best regard also. We enjoyed his company very much. We hope you both will have a good winter and that some day we will meet again.

Our very best to both of you from both of us.

Sincerely Yours

Jacob and Elisabeth

Den Hartog.

AI NLU, found 290, description 3, case no. 99, sh. 5-538.

Letter 6¹⁵

Sergei Nikolaevich Kozhevnikov with best regard, friendly greetings and many thanks for the cordial reception in Kiev.

Den Hartog.

Report on a Trip to the USSR sponsored by the National Academy of Sciences of the U.S.A.

by J. P. Den Hartog

Day by Day Narrative

Mrs. Den Hartog and I arrived in Moscow (by air from Vienna) on Monday evening **September 3**, 1962 and were met at the airport by Professor V.O. Kononenko and Mr. K. V. Frolov¹⁶ of the Institute Machinovedeni in Moscow.

The next day, September 4 was spent in going over the lecture schedule with Kononenko and Frolov, who were going to translate. That evening we were entertained privately at the apartment of Academician I. I. Artobolevsky¹⁷ (ul. Gorkova No. 9, apt. 36) in the presence of some ten of his old friends colleagues at the Institute or University and two opera singers (A.B. Feona and I.A. Petrov) and their wives

On **September 5**, I visited the Institute Machinovedeni¹⁸ on 4 ul. Griboyedova, where I gave a two hour lecture in English with sentence by sentence translation by Prof. Kononenko. The chairman of that meeting was the Vice-director of the Institute, Prof. Pinyegia (Sergei Vasilivich)¹⁹, in the absence in England of the director Blagonravov²⁰. Other members of the Institute present during the receptions before and after the lecture were Profs. Serensen²¹, Kononenko, and Iorish and the scientific secretary Sokolov²². The lecture was attended by some 150 people, partly from the host Institute and partly from other institutes in town as well as from the Baumann polytechnic²³. The evening of that day, September 5 we went to the Bolshoi Theatre (Rimsky-Korsakov's «Csar's Bride») and immediately afterward took the night pullman (the Red Arrow: Krasnaya Stryela) to Leningrad.

On arrival in Leningrad early on **September 6** we were met at the railroad station by Professor Lurie' (Anatol)²⁴ and Djanelidze (Sergei)²⁵ of the Leningrad Polytechnic and by Mr. Nicolas Poliachov²⁶ of the Academy of Science, who had the job of smoothening our Leningrad visit, which he did admirably. That morning we visited the «Leningradski Metallicheskie Zavod»²⁷, which is the factory where large steam turbines are made. I was shown the manufacturing plant as well as the technical laboratories and had a technical conference with their engineers: Alex Sergeiwich Zilberman²⁸, chief of all laboratories Arkady Zinoviewich Shemtov²⁹, in charge of vibration laboratory, and a visitor named Olympiev³⁰ of the State Research Institute for Turbines and Boilers, Leningrad.

That afternoon we took an excursion to Peterhof outside the city and in the evening saw a ballet performance: three ballets by Stravinsky, whose 80th birthday was thus being celebrated.

The next day, **September 7**, I gave a two hour lecture at the Leningrad Polytechnic, attended by some 150 people, Professor Djanelidze chairman and Mr. Frolov, translator. There was lively

discussion afterwards, some of it directly in English. In the evening Professors Luri and Djanelidze and their wives entertained us at dinner in a restaurant (with dancing and a good orchestra). Other guests at that party were Nicolas Poliachov, dean of engineering at the University of Leningrad and David Merkin³¹, professor at the Polytechnic. Like in Cambridge between Harvard and M.I.T. the professors of the University and the Polytechnic in Leningrad also meet when some foreign visitor in town offers a suitable occasion.

The next day, Saturday, **September 8**, the engineers of the turbine factory came to our hotel at eight in the morning and we had a two hour conference discussing various technical aspects, in which practical information was evenly exchanged. Later in the morning Professors Lurie, Djanelidze and their wives took us on a tour through the Hermitage museum, which fully came up to its marvelous reputation. We were accompanied by a lady guide who knew every object in the place and answered questions on the history and background of every room, educated specially for that purpose.

In the afternoon, we flew by jet (Tupolov) via Kiev to Tbilisi, crossing the Caucasus mountains an hour before sunset in perfectly clear weather with gorgeous views. At the airport we were met by:

Prof. David Sergeiwich Tavchelidze³² of the Polytechnic: mechanisms with his daughter of 21 and son of 15, both fluent in English.

Prof. Ierab Mikeladze³³ of the Polytechnic: structural engineering.

Engr. Nicolas Chikovani, Scientific Secretary of the Georgia Academy of Sc. All of them brought us to our hotel in two cars (the "Tbilisi" Hotel on the main street, ul. Rustaveli named after a classical Georgian poet of the 16th century). We were in the South, the street scene was almost Spanish; everybody in town enjoying a Saturday night walk. We joined the procession for a while and then had shashlik with Georgian wine in a cellar restaurant.

On Sunday, **September 9** we were first taken to the Georgian National Museum and then on an automobile excursion some 40 miles north of town to the old capital of Georgia (Mtsketa) with a 12th century church containing the graves of the independent Georgian kings until 1802, and to a nearby 5th century ruined abbey chapel up a hill, which was said to be the oldest building, Christian or otherwise, in the Soviet Union. The Georgians are very proud of their history, their separate language and separate alphabet and were anxious to show them to us. Sunday evening we went as guests to a dinner at the summer house (dacha) of Professor Tavkhelidze with some 16 people including 5 members of his family. It struck me that while the elders could hardly speak English, the two children of the host, 21 and 16, were quite fluent, although this was the first time in their lives that they had a chance of speaking it to someone who understood neither Russian nor Georgian.

On Monday, **September 10**, we saw the Georgian State Institute of Building Engineering (Mr. Chikovani) and gave a two-hour lecture at the Polytechnic, attended by some 100 people, chaired by Prof. Kiriak Samsonowich Zavriev³⁴, Member of the Georgian Academy of Science and interpreted by Frolov. That evening we were taken on an excursion first to the edge of the city to an artificial lake, recently dammed for irrigation and water supply purposes, in which we had a swim, and then to dinner in the restaurant on the top of Mount Mtatsminda, a 1500 ft. mountain in the center of the city with a magnificent view all around.

The next morning, **September 11**, we took a jet to Kiev where we were met at the airport by Sviatoslav Kozubowski³⁵, who was appointed by the Ukrainian Academy of Sciences to arrange and smooth our Kiev visit. There was a reception at the presidium of the Ukrainian Academy at which we met Academicians Savin³⁶, Serensen (permanently in Moscow, but here for two days specially for our visit) Mitropolski³⁷, Kovzhevnikov and Pisarenko³⁸, scientific secretary.

The rest of the day we saw Kiev and in the evening attended a performance of the Ukrainian patriotic opera "Mazeppa".

On **September 12**, we visited the Institute of Electrotechnics of the Ukrainian Academy where Kozubowski works, in which they did control engineering. This was followed by a two hour

lecture in the large auditorium of the Ukrainian Academy, attended by some 100 people, chaired by Academician Savin and translated by Frolov.

On **September 13**, we visited the computing center of the University of Kiev, Dr. M.G. Gortchakov³⁹, where we saw some analog computers for special purposes, a digital computer with vacuum tubes capable of 100 additions per second and a large Bush type mechanical element computer hooked up with electronic circuits after the mechanical elements. This machine was built in 1956. We then paid a visit to the Paton Welding Research Institute of the State, where we were shown some welding machines and discussed brittle failures in welded steel structures. As everywhere in Russia their familiarity with the U.S. technical literature is astounding. After that we had a boat ride on the Dnieper and Desna rivers in two motor boats carrying four passengers each, belonging to the Academy of Science and at the disposal of their members, taking off from the Academy yacht pier! In the evening there was a lively dinner party with the ladies at a restaurant, from which we were taken directly to the station to board the Pullman train to Moscow.

On Friday, **September 14** we arrived at the Kiev station in Moscow, and in the afternoon I gave my fifth and last two-hour lecture at the University of Moscow in a large auditorium in the skyscraper building. It was attended by some 200 people, chaired as well as translated by Professor Kononenko. There was considerable discussion. In the evening we were taken to a private dinner at the house of Professor Kononenko in a Northern suburb of the city.

The last day, **September 15**, was spent in sightseeing and shopping in Moscow and in the late afternoon we were conducted to the airport and seen to our plane (for Amsterdam and New York) by Kononenko and Frolov.

Comments and Observations

1. This visit was one of the scheduled exchanges between the Academies of Science of USSR and USA. It was more or less the return for a visit by Professor Kononenko to the USA in October, 1961, and it had been in preparation for 2 1/2 years. A program for the trip extending for 30 days (August 17 – September 15) was agreed on last June and Russian visas issued us on that basis, but this arrangement was upset by a telegram from the Russians, to me on my first stop in Europe, changing the conditions of the visit from what was previously agreed. I declined to accept that by telegram and simultaneous letter. That letter, sent by airmail from Amsterdam to Moscow took 17 days (between the Amsterdam stamped date and the Moscow stamped date on the envelope). This slowness of communication almost cancelled the visit, but it was carried out at the last moment in a shortened version (September 3 – September 15). After personal contact was established on arrival in Moscow, the Russians did everything to make the visit a success and I am very satisfied with the treatment received and with the cordial and friendly relations we had with everyone concerned.

2. A matter that has been in a state of negotiation for more than two years is an exchange between Mr. Konstantin Frolov, the able interpreter of my trip, with an American of comparable standing. Our Mr. Farms Lee is preparing himself language wise for such an eventuality at this time. The latest proposal was that Frolov was to come to M.I.T. for a year starting in September '62 and that Parmelee was to go to Moscow in September '63.

I was told that Frolov's visit was just about all arranged and approved when two months ago the Institute Machinovedenii (where he works) was transferred from the "Academy of Science" to the "Committee for Automation and Machine technique under the Soviet Ministry USSR." The personnel and the director (Blagonravov) remain the same; the brass nameplate on the door was changed and so was the budget. This budget was said to be larger than previously, but it did not contain an item for exchange of scientists with other countries. Therefore, the internal negotiations have to start again on another tack, and Frolov still hopes to come to us in the future. Parmelee is continuing to study the language.

3. I did not see anything that was remotely connected with any modern project of space engineering or nuclear technology and did not expect to.

What I did see and what was shown me was creditable but not in advance of the West. This conclusion covers the turbine factory, the welding research institute, the control technique laboratories and most particularly the computing center.

The Russians are avid readers of our technical literature which is universally better known and better digested there than it is with us. They have libraries with a great many technical and scientific periodicals from both sides of the political fence in almost any institute and these libraries are full of people who read it all. Although there are many educated ones among them who understand and read only Russian, the majority of our colleagues there can read one or more Western languages, which opens the literature to them. Unfortunately, the knowledge of Russian with us is much more rare. The only saving grace of this situation is that I myself don't have time enough to read one tenth of what I would like to read in English, so that my total ignorance of Russian, although frustrating during a visit, perhaps is not an unmitigated disaster.

AI NLU, found 290, description 3, case no. 99, sh. 8-14.

Letter 7

19 August 1965

Dear Sergei Nikolaewich

I thank you very much for sending me your latest 1965 book on Mechanics, and congratulate you sincerely for such a large work done again. Your industry and output are truly remarkable.

My wife and I remember with great pleasure our last meeting in Kiev where you entertained us hospitably. The boat ride on the Desna River was the high point for me and my wife remember you not only as a very charming gentlemen, but as an accomplished dancer.

I continue to work here in mechanical engineering, much so a consultant for various industries, but my writing also are over, so that I can not send you any new book of mine. With look wisher.

Your sincerely & cordially

signature Hartog

Yakob Martenovych

AI NLU, found 290, description 3, case no. 99, sh. 22.

Letter 8

MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY
DEPARTMENT OF MECHANICAL ENGINEERING
CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS 02139

J.P. DEN HARTOG

Professor of Mechanical Engineering

June 14, 1966

Dear Professor Kovshevnikov:

I am writing to let you know that my good personal friend and neighbor Alva Morrison will be visiting the Soviet Union as one of a group of about 20 people, who are members of our Boston Museum of Fine Arts to see the museums and other art works of the Soviet Union. The tour will extend all the way to Samarkand and Novosibirsk, and the European dates are:

Leningrad	June 26-30
Kiev	July 3-4-5
Tbilisi	July 8-9-10

Moscow

July 15-19

The tour is organized by Intourist and no names of hotels are known at this time. Besides being interested in art my friend also would like to have some personal contact with people. Anything that you can do for him will be much appreciated, as much as the warm feeling of gratitude my wife and I have for the wonderful hospitality you have given us on our visit to the U.S.S.R. Many thanks again.

Yours sincerely,
signature of J.P. Den Hartog

JPDH:lw

Professor Lurie, Leningrad
Professor Kozhevnikov, Kiev
Professor Tavchelidze, Tbilisi
Professor Kononenko, Moscow
Mr. Morrison, Concord, Massachusetts

AINLU, found 290, description 3, case no. 99, sh. 23.

Comments:

¹MIT – Massachusetts Institute of Technology.

²This refers to the publication: Kozhevnikov S. *Teoriya mekhanizmov i mashin: Uchebnoe posobie dlya vuzov* [Theory of mechanisms and machines: Textbook for high schools] / S. Kozhevnikov. – 3rd ed., revised and expanded. – Moscow: Mashgiz, 1954. – 643 p.

³This refers to the publication: Kozhevnikov S. *Elementy mekhanizmov* [Elements of mechanisms] / S. Kozhevnikov, Ya. Esipenko, Ya. Raskin. – Moscow: Oborongiz, 1956. – 1078 p.

⁴John Chipman (25.04.1897 – 14.05.1983) – american physical chemist and metallurgist who was instrumental in applying the principles of physical chemistry to constituents in liquid metals and to the chemical reactions between slag and liquid iron that are important in the production of pig iron and steel.

⁵Morris Cohen (27.11.1911 – 27.05.2005) – american metallurgist, who spent his entire career affiliated with MIT. He graduated from his undergraduate degree in 1933, receiving his doctorate three years later, and was appointed assistant professor of metallurgy in 1937. He was appointed Professor of Physical Metallurgy in 1946, and an Institute Professor in 1975. He took emeritus status in 1982.

⁶Den Hartog, J.P. *Mechanical Vibrations*, 1956, forth ed.

⁷International Geophysical Year (IGY) – comprehensive studies of global geophysical processes in the Earth crust, atmosphere and the World Ocean by a single program and methodology. Conducted from July 1, 1957 to December 31, 1958 with the participation of 67 countries, including Ukraine.

⁸This refers to the monograph: Kozhevnikov S. *Dinamika mashin s uprugimi zven'yami* [Dynamics of machines with elastic links] / S. Kozhevnikov. – Kyiv: Publishing Academy of Sciences Ukrainian SSR, 1961. – 160 p.

⁹First All-Union Congress of Theoretical and Applied Mechanics held in Moscow from 27 January to 3 February 1960.

¹⁰International Symposium on nonlinear oscillations was held in Kiev from 12 to 18 September 1961.

¹¹Fedorchenko Ivan Mykhaylovych (31.10.1909 – 27.12.1997) – ukrainian scientist in the field of materials science, powder metallurgy and special alloys, academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1961).

¹²Viktor Kononenko (11.09.1918 – 29.07.1975) – scientist, engineer, investigated the spatial nonlinear oscillations of solids, academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1964).

¹³Ostrov'ska Lyudmyla Kostyantynivna (1913-2006) – wife of S. Kozhevnikov, ukrainian scientist-biochemist and plant physiologist, Doctor of Science (1959), Professor (1966).

¹⁴Bulovsky – researcher of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.

¹⁵The letter is written on the top right of the report by J.P. Den Hartog addressed to the S. Kozhevnikov.

¹⁶Konstantin V. Frolov (22.07.1932 – 18.11.2007) – expert in the field of mechanical engineering and machine building, academician of the Academy of Sciences of the USSR (1984).

¹⁷Ivan Ivanovich Artobolevskii (9.10.1905 – 21.09.1977) – Soviet scientist and engineer, academician of the Academy of Sciences of the USSR (1946).

¹⁸Institute of Mechanical Engineering was established in 1938 to organize research in machines (of Mechanical Engineering). The Institute was part of the Department of Technical Sciences Academy of Sciences USSR. The activities of the Institute has focused on developing of scientific bases and scientific support of

major programs of mechanical engineering. A considerable amount of research has been done in the interest of missile and aerospace engineering, shipbuilding, atomic engineering, agricultural machinery.

¹⁹Pinehin Serhiy Vasyl'ovych in 1962 he was deputy director of the Institute of Mechanical Engineering, Professor.

²⁰Anatoli A. Blagonravov (01.06.1894 – 04.02.1975) – soviet scientist in the field of mechanics, one of the developers of reactive systems of volley fire BM-13 “Katyusha”, academician of the Academy of Sciences of the USSR (1943), lieutenant-general of artillery.

²¹Serensen Serhiy Volodymyrovych (29.08.1905 – 02.05.1977), mechanical engineer, examined the dynamic strength of machine parts and strength in mechanical engineering, member of Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1939).

²²Sokolov – Scientific Secretary of the Institute of Mechanical Engineering.

²³Bauman Moscow Higher Technical School.

²⁴Lur'ye Anatoliy Isakovych (19.07.1901 – 12.02.1980) – scientist in the field of theoretical and applied mechanics, corresponding member of Academy of Sciences USSR (1960).

²⁵Dzhanelidze Georgiy Iustinovich (1916-1964) – scientist in theoretical mechanics and vibration technology, Doctor of Science, Professor, dean of the Physics and Mechanics Department of Leningrad Polytechnic Institute.

²⁶Nicolas Poliachov (Polyakov) – dean of engineering at the University of Leningrad.

²⁷Leningradsky Metallichesky Zavod – is the largest Russian manufacturer of power machines and turbines forelectric power stations.

²⁸Alex Sergeiwich Zilberman (1909-1979) – soviet constructor of steam turbines.

²⁹Arkady Zinoviewich Shemtov – head of the Laboratory of vibrations of Leningradsky Metallichesky Zavod.

³⁰Olympiev – researcher of the State Research Institute for Turbines and Boilers in Leningrad.

³¹David Rakhmiliyovych Merkin (1912 – 06.04.2009) – soviet scientist and engineer, Doctor of Science, Professor, head of Department of Theoretical Mechanics of the Leningrad Institute Water Transport Engineers.

³²David Sergeiwich Tavchelidze (25.10.1910 – ?) – soviet scientist in the field of mechanics and engineering, academician of the Georgian SSR (1980), Professor of the Georgian Polytechnic Institute.

³³Ierab Mikeladze – Professor of the Leningrad Polytechnic Institute.

³⁴Zavriyev Kyriak Samsonovych (28.01.1891 – 14.12.1978) – scientist in the field of structural mechanics and seismic stability structures, academician of the Academy of Sciences of the Georgian SSR (1941).

³⁵Sviatoslav Fedorovich Kozubowski – in 1962 a graduate student of the Institute of Electrical Engineering of Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.

³⁶Savin Huriy Mykolayovych (01.02.1907 – 28.10.1975) – ukrainian scientist in the sphere of mechanics, academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1948).

³⁷Yurii Alekseevich Mitropolskiy (3.01.1917 – 14.06.2008) – ukrainian mathematician and engineer, academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1961) and Academy of Sciences USSR (1984).

³⁸Pisarenko Heorhiy Stepanovych (12.11.1910 – 09.01.2001) – ukrainian scientist-mechanic, founder of scientific school of mechanical vibrations, strength of materials and structural elements in extreme operating conditions, academician of the Academy of Sciences of Ukraine (1964).

³⁹Dr. M.G. Gortchakov – Doctor of Science, he worked in Kyiv University.

UDK 930

NAIL'M. VALEEV¹, IRINAV. KORNILOVA², TIMURA. MAGSUMOV³¹Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan, Dr (Philology), Professor (Russia)²Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan, Naberezhnye Chelny State Pedagogical University, Dr (History), Associate Professor (Russia)³International Network Center for Fundamental and Applied Research, Naberezhnye Chelny State Pedagogical University, PhD (History), Associate Professor (Russia)

VOLGA-KAMA EDGE IN MODERN HISTORIOGRAPHY

Abstract. *The review of the most significant intellectual achievements of the Russian historians in the field of historical study of local lore, regional and local history of Volga-Kama edge of the beginning of the XXI century became the purpose of work.*

Methodology of carrying out work. Historical researches of local historians are analyzed in a historical and genetic key using historical and comparative method at domination in the historiographic analysis of a method of integrity and obligatory orientation to valuable approach at the strict accounting of interdisciplinarity of the studied problem. Results of research are structured in a problem and chronological order.

Results. In this article the attention is focused on more and more increasing role in the last two decades of a regional historiography, including the researches of scientists and local historians of Volga-Kama edge. A number of undoubted achievements and success in development of scientific and organizational and local history work in studying of the historical past, cultural life and daily occurrence of the Russian province is noted that testifies to the beginning of a new stage in study of local lore. The most essential intellectual attainments of historians in the field of local history are analyzed in the plane of radical restructurings of the Russian historical science and carrying out complex analytics of regional processes. The fundamental tendencies and determinants of this process come to light, the most significant publications including generalizing works on history of Volga-Kama edge are characterized. In all monographic researches the province role in destiny of Russia is traced. The historiographic analysis of a regional locus is focused on creation by scientists of complex and multiview image of history of the Kama region.

Authors come to a conclusion about the beginning of the new period in the history of the local history movement connected with rehabilitation of traditional methods of an istoriopisaniye, but on the new methodological basis with the purpose to save national historiographic traditions and to try to break the barriers existing in science.

Scope of results. Results of research prove the model of development of historical study of local lore at the present stage which assumes independent existence of a complex of the local history researches constructed in a foreshortening of neoclassical methodological model of socio-humanistic knowledge, and at the same time including achievements of local researchers in the extending general field of domestic historical science.

Keywords: *Kama region, Volga region, study of local lore, Russian province, historiography, archeology, Yelabuga, Naberezhnye Chelny, Chistopol.*

ВАЛЄЄВ Н.М.¹, КОРНИЛОВА І.В.², МАГСУМОВ Т.А.³

¹Академія наук Республіки Татарстан, доктор філологічних наук, професор (Росія)

²Академія наук Республіки Татарстан; Набережночелнинський державний педагогічний університет, доктор історичних наук, доцент (Росія)

³Міжнародний мережевий центр фундаментальних і прикладних досліджень; Набережночелнинський державний педагогічний університет, кандидат історичних наук, доцент (Росія)

ВОЛГО-КАМСЬКИЙ КРАЙ У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Анотація. У статті акцентовано увагу на все більш зростаючій ролі в останні два десятиліття регіональної історіографії, у тому числі досліджень вчених і краєзнавців Волго-Камського краю. Відмічається ціла низка безперечних досягнень та успіхів у розвитку науково-організаційної та краєзнавчої роботи у вивченні історичного минулого, культурного життя й повсякденності російської провінції, що свідчить про початок нового етапу у краєзнавстві. Найбільш суттєві інтелектуальні досягнення істориків у галузі локальної історії аналізуються у площині корінних перетворень російської історичної науки і проведення комплексної аналітики регіональних процесів. Виявляються фундаментальні тенденції та детермінанти даного процесу, характеризуються найбільш значимі публікації, у тому числі узагальнюючі праці з історії Волго-Камського краю. В усіх монографічних дослідженнях прослідковується роль провінції у долі Росії. Історіографічний аналіз регіонального локуса сфокусований на створенні вченими комплексного і багаторакурсного образу історії Прикамського краю.

Ключові слова: Прикам'я, Поволжся, краєзнавство, російська провінція, історіографія, археологія, Єлабуга, Набережні Челни, Чистополь.

ВАЛЕЕВ Н.М.¹, КОРНИЛОВА И.В.², МАГСУМОВ Т.А.³

¹Академия наук Республики Татарстан, доктор филологических наук, профессор (Россия)

²Академия наук Республики Татарстан; Набережночелнинский государственный педагогический университет, доктор исторических наук, доцент (Россия)

³Международный сетевой центр фундаментальных и прикладных исследований; Набережночелнинский государственный педагогический университет, кандидат исторических наук, доцент (Россия)

ВОЛГО-КАМСКИЙ КРАЙ В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Аннотация. В статье акцентировано внимание на все более возрастающей роли в последние два десятилетия региональной историографии, в том числе исследований ученых и краеведов Волго-Камского края. Отмечается целый ряд несомненных достижений и успехов в развитии научно-организационной и краеведческой работы в изучении исторического прошлого, культурной жизни и повседневности российской провинции, что свидетельствует о начале нового этапа в краеведении. Наиболее существенные интеллектуальные достижения историков в области локальной истории анализируются в плоскости коренных преобразований российской исторической науки и проведения комплексной аналитики региональных процессов. Выявляются фундаментальные тенденции и детерминанты данного процесса, характеризуются наиболее значимые публикации, в том числе обобщающие труды по истории Волго-Камского края. Во всех монографических исследованиях прослеживается роль провинции в судьбе России. Историографический анализ регионального локуса сфокусирован на создании учеными комплексного и многоракурсного образа истории Прикамского края.

Ключевые слова: Прикамье, Поволжье, краеведение, российская провинция, историография, археология, Елабуга, Набережные Челны, Чистополь.

Волго-Камский край разнообразен многогранностью и богатством культурного наследия – памятниками археологии, истории и культуры. Наличие на его территории древнейших памятников – Ананьинского могильника (VIII-III вв. до н. э.) и булгарского

каменного Елабужского (“Чертова”) городища (IX-X вв.) – всегда способствовало сохранению устойчивого интереса к местной истории.

Интерес к изучению истории местного края как культурная традиция существовал во многих областях Российской империи уже в первой половине XIX в. Некоторые сведения о местной истории сохранили русские летописи, по которым краеведы и профессиональные историки составили историю древнего Волго-Камья. Важной социальной основой в формировании традиций краеведения и создании исторического фундамента провинциальной исторической науки являлось российское духовенство, чиновничество и учительство, занимавшееся разысканием истории своего края на региональном уровне. Краеведческое движение, развитое благодаря деятельности губернских статистических комитетов, а позже губернских ученых архивных комиссий привело к целому созвездию публикаций, размещенных на страницах губернской печати, а также отдельных изданий.

В начале XX в., несмотря на множество проблем, связанных с внутренним развитием России и Первой мировой войной, городская интеллигенция и чиновничество продолжали заботиться о духовном развитии своего края. Создавались образовательные общества с целью проведения культурно-просветительской деятельности, осуществлявшейся посредством распространения научных знаний о естественноисторическом, антрополого-этнографическом и археологическом положении Волго-Камья, охранения памятников культуры и старины.

В 1920-е годы в Елабуге был организован краеведческий школьный кружок и краеведческое бюро, занимающиеся изучением истории города и Волго-Камского края. Благодаря их плодотворной деятельности, несмотря на идеологизацию исторической науки в советский период, краеведческая работа не прекратилась. К сожалению, многие труды так и остались в рукописном варианте, часть из них безвозвратно утеряна. Провинциальная история фактически выпала из общего сюжета российской истории, несмотря на то, что на местах краеведы-любители и профессионалы продолжали свои разыскания, активно печатались в местной периодике, издавали историко-краеведческую литературу.

В 1980-е годы в русле пересмотра отношения к краеведению, академик Сигурт Оттович Шмидт образовал сектор краеведческой работы в Советском фонде культуры. Состоялся ряд всесоюзных конференций по краеведению в Москве, Петербурге, Твери, Симферополе, давшие толчок для развития краеведческой работы во всех краях и областях страны. Репрессированная наука о “малой родине” обретает второе рождение с момента образования Союза краеведов России во главе с С.О. Шмидтом в 1990 г. на всероссийском съезде краеведов в Челябинске.

Несомненно, большой вклад в развитие российского литературного и исторического краеведения конца XX – начала XXI столетия внес доктор филологических наук, профессор Наиль Мансурович Валеев. Он автор 12 научных монографий, каждая из которых представляет собой бесценный вклад в отечественную гуманитарную науку, является актуальной и по сей день, и может служить отличной базой не только для молодых исследователей, но и вызвать интерес у широкого круга читателей. Все работы Н.М. Валеева пронизаны мыслью о перспективности исследования истории российской провинции, поскольку этот пласт отечественной истории еще мало изучен в отличие от центральных сюжетов. В целях активизации региональных историко-краеведческих исследований, изучения и популяризации местной истории и культуры с 2007 г. он руководит работой созданного им регионального отделения Союза краеведов России, объединившим усилия ученых-краеведов Волго-Камского края.

На рубеже XX-XXI вв. краеведческая тематика вновь стала центральной в исследованиях не менее выдающихся представителей вузовской интеллигенции, среди которых безусловно необходимо выделить докторов исторических наук Н.Г. Валееву (Казань), Э.Н. Валеева (Москва), В.В. Ермакова, И.В. Корнилову (Набережные Челны), М.С. Судовикова (Киров); кандидатов исторических наук: А.А. Уткина (Набережные Челны), Т.А. Магсумова (Набережные Челны, Сочи), А.З. Нигамаева (Елабуга), М.С. Низамову (Москва), А.М. Рафикова (Киров); кандидата медицинских наук, председателя Бехтеревского общества А.Г. Комиссарова (Набережные Челны); заместителя директора по научной работе Чистопольского государственного историко-архитектурного и литературного музея-заповедника Д.В. Кондрашина (Чистополь) и др.

Закономерным звеном в цепочке развития краеведческого движения в Прикамском крае стало торжественное открытие 29 июня 2007 г. Татарстанского регионального отделения Союза краеведов России под председательством профессора Н.М. Валеева. Выступая в 2005 г. на Всероссийских краеведческих чтениях в Воронеже, он высказал мысль о перспективности исследования истории российской провинции, поскольку этот пласт отечественной истории еще мало изучен в отличие от центральных сюжетов. Н.М. Валеев становится членом Президиума Союза краеведов России, куда его рекомендовал выдающийся ученый, академик РАО Сигурдт Оттович Шмидт, почетный председатель Союза краеведов России. Именно С.О. Шмидт предложил учредить в Елабуге отделение Союза краеведов для объединения научно-педагогических работников и заинтересованной в краеведческой работе общественности в целях активизации региональных историко-краеведческих исследований, изучения и популяризации местной истории и культуры.

Татарстанское региональное отделение Союза краеведов России, объединившее усилия ученых-краеведов, находится в едином научном пространстве с научными школами Волго-Вятского края. С момента основания регионального отделения проведено более 30 тематических заседаний, посвященных различным вопросам истории Прикамского края. Был поднят широкий спектр вопросов: история древних народов, населявших наш край на рубеже нашей эры; основные археологические культуры; история древнего и средневекового Прикамья; купеческие династии, их торговая деятельность и традиции благотворительности; развитие образования и здравоохранения в Набережных Челнах в XX в.; православие в Прикамье; культурная жизнь и история повседневности российской провинции.

В рамках тематических заседаний прошла презентация научных работ елабужских краеведов (Н.М. Валеева, Н.Г. Валеевой, Э.Н. Валеева, Д.А. Галимова, А.Г. Комиссарова, И.В. Корниловой, Т.А. Магсумова, А.З. Нигамаева и др.).

Материалы археологических изысканий, проведенных на территории Елабужского городища (IX-X вв.) и исторической части города Елабуги, были положены в основу исторического очерка А.З. Нигамаева *“Ранняя история Елабуги”* [19]. В работе уделено внимание наименее исследованным периодам древней и средневековой истории города, в первую очередь, болгаро-татарской Алабуге и Елабуге раннерусского периода. Автор останавливается и на мифотворчестве города, что свидетельствует о повышенном интересе населения к истории своего города.

Сюжетная линия изданной в 2007 г. совместной работы ученых Н.М. Валеева и Н.Г. Валеевой *“Елабуга. Харбин. Сидней... = Yelabuga. Harbin. Sydney...”* [2] объединена именами ярчайших представителей купеческой династии Стахеевых разных поколений. Впервые в широкой ретроспекции показана их деятельность в органах земского самоуправления в масштабном историческом контексте социально-экономической

жизни Елабуги XIX – начала XX вв. Период вынужденного изгнания с родины, жизнь на чужбине впервые воссоздана по письмам Григория Ивановича Стахеева (1880-1943) к сыну Борису Григорьевичу (1910-1990), хранящимся в личном архиве George Staheyeff Newcastle и являющимися частью зарубежной архивной россики. Собственные впечатления авторов книги от общения с русскими австралийцами на Пятом континенте органично дополняют социальный портрет эмигрантов.

Проблема политических репрессий в российской провинции поднята в работе Д.А. Галимова *“Годы репрессий в Елабуге”* (2008) [8], основанной на исследовании архивных документов и электронных базах жертв политических репрессий в Елабужском крае.

Значимым научным событием стал выход объемного издания *“Краеведы Елабуги”* [14], подготовленного членами Союза краеведов России, доктором филологических наук, профессором Н.М. Валеевым и доктором исторических наук, доцентом И.В. Корниловой (2007). Впервые в истории существования города Елабуги появилась возможность издания книги, так полно и увлекательно рассказывающей о красоте и духовном богатстве этого места, о его культурном и историческом наследии, о необыкновенных людях, с ним связанных. Особый интерес вызывают у читателя вступительные статьи к трудам представленных в книге авторов, являющиеся своеобразными историографическими очерками, из которых можно почерпнуть биографические сведения краеведов, комплексный анализ их исследований. Они позволяют читателю более полно и объективно ознакомиться с изысканиями краеведов. В каждом очерке авторы старались показать индивидуальность своих героев. Все очерки выдержаны методологически. Историографический материал изложен по единой четкой исторически оправданной структуре. Книга прекрасно оформлена, в ней содержится большое количество фотографий Елабуги XIX – начала XX вв., многие из которых опубликованы впервые.

В рамках деятельности регионального отделения проводятся исследования не только по истории Елабуги, но и других городов Татарстана. Так, в 2010 г. проведена презентация работ кандидата исторических наук Т.А. Магсумова [16; 17], посвященных комплексному анализу воспитательного процесса в средней профессиональной школе дореволюционной России на примере Казани. Автор делает вывод о продуманности воспитательной политики, противоречивости ее реализации на практике, подчеркивает различия в воспитательных системах государственного и негосударственного секторов образования, особое внимание уделяет особенностям быта учащихся и участию учеников в революционном движении в Казани.

Доктор исторических наук В.В. Ермаков в монографии *“Обращение к истокам: История Набережных Челнов и региона Восточного Закамья”* [8] рассматривая вопрос колонизации Прикамья, приводит разные мнения историков и краеведов XIX – начала XX в. о направлениях заселения территории Нижнего Прикамья. Внимание уделено истории г. Набережные Челны, что несомненно, придает особую ценность данному труду.

В монографиях доктора исторических наук Э.Н. Валеева [3; 4] воссоздана историческая картина становления и развития книжной культуры российской провинции. Всесторонне охарактеризована историко-культурная ситуация в многонациональном Волго-Камском крае, определены роль, место и значение просветительских инициатив императорских университетов, государственных учреждений и общественных организаций в формировании и дальнейшем развитии книжной культуры. Как примечательный факт следует расценивать включение автором в исследовательское поле процессов формирования общественных и книжных

коллекций края, первых переводов научно-популярных текстов на татарском и чувашском языках, выпуск печатных изданий политических партий и обществ, ибо они отражали историко-культурные процессы в Волго-Камском крае конца XVIII – начала XX вв.

Монография кандидата медицинских наук, председателя “Бехтеревского врачебного общества” А.Г. Комиссарова “Из рода богатырей” [10] переосмысливает некоторые факты и события биографии всемирно-известного российского ученого, академика В.М. Бехтерева (1857-1927). Использование в работе архивных данных позволило автору сделать новые обобщения в историко-генеалогическом исследовании династии Бехтеревых.

В 2011-2012 гг. были опубликованы сразу три крупных краеведческих исследования по истории образования. Т.А. Магсумовым представлена комплексная характеристика учащейся молодежи Казани конца XIX – начала XX вв. в контексте ее повседневной жизни [17]. В работе на основе богатого фактического материала отражено влияние специфики провинциально-столичной жизни с ее определенными духовно-материальными установками на трансформирование сознания молодых людей. Предпринята попытка рассмотреть обуславливавшие школьную жизнь повседневные практики, описать компоненты повседневной субкультуры учащейся молодежи, проследить ее развитие и определить уровень воздействия на нее культурно-образовательной среды и властных структур в условиях имперско-бюрократического режима. Большое внимание уделено быту дома и в школе, взаимоотношениям воспитанников между собой и с учителями, дисциплине учащихся, правилам поведения, форме, праздникам и режиму дня. Особое внимание сфокусировано на изучении настроений, нравственно-бытового облика и общественной активности юношей и девушек.

Исследование И.В. Корниловой [13] посвящено истории развития педагогического образования в Казанской губернии последней четверти XIX – начала XX вв. В монографии дается комплексное освещение системы подготовки учительских кадров, ее специфика в условиях многонациональной Казанской губернии. Автором предпринята попытка определить эффективность системы педагогического образования, а также проследить степень влияния социально-экономических и политических факторов на подготовку учителей в губернии. Наконец, в работе мы сталкиваемся с истоками давнего спора о том, как лучше готовить учителей, кто приносит большую пользу школе, тот, кто получил образование в педагогическом институте или аналогичном учебном заведении, будучи со студенческой скамьи ориентирован на работу в школе, или выпускник университета, получивший более разностороннее образование и потому обладающий большим кругозором.

Появление очередной монографии доктора исторических наук Н.Г. Валеевой “Елабужский библиотечный техникум. Годы и люди” (2012) [5] является плодотворным продолжением ее предшествующих работ по истории библиотечного дела в Прикамском крае. Книга Н.Г. Валеевой посвящена раскрытию прошлого и настоящего Елабужского библиотечного техникума на фоне проблем отечественной истории, развития культуры и, в частности библиотечного дела. Работа в хронологическом порядке раскрывает становление учебного заведения в биографическом контексте его известных персоналий, показывает формирование педагогического коллектива, дает оценку деятельности преподавателей. Содержание книги богато иллюстрировано фотографиями из частных семейных архивов. Обилие фактографических сведений, вкрапление в повествование воспоминаний выпускников разных лет и личных воспоминаний автора, семантическая двухплановость текстового пространства способствуют многостороннему раскрытию истории Елабужского

библиотечного техникума, функционировавшего под данным названием с 1936 по 1960 г. В последующем он преобразован в культпросветучилище, а затем – в училище культуры. Следуя заявленной теме, автор исследует в основном период деятельности техникума, и, хотя построенные по проблемному принципу зарисовки последующей истории учебного заведения дают общий образ его жизни, хотелось бы увидеть полный очерк истории школы на протяжении всего времени ее существования.

В работе И.В. Корниловой *“В.Ф. Кудрявцев как исследователь истории российской провинции”* (2012) [12] впервые, на широкой событийной палитре российской жизни, воссоздается аналитическая биография Василия Филипповича Кудрявцева (1843-1910) – историка, этнографа, археолога, архивиста, краеведа, подвижника просвещения и фольклориста, талантливого исследователя местно-областной старины, уроженца Прикамского края. Исследование жизни и деятельности В.Ф. Кудрявцева выходит далеко за рамки краеведческой или чисто биографической тематики и поднимается до изучения вопроса о месте, которое должно быть отведено провинциальной интеллигенции в отечественной истории. В целом автору удалось выявить самые разные направления исследовательской деятельности В.Ф. Кудрявцева, ранее более известного только как этнографа, провести комплексное исследование его научных трудов и отметить его достойный вклад в развитие отечественной исторической науки. Книга содержит богатую и разнообразную информацию о многих других не менее известных исследователях истории российской провинции, что побуждает к дальнейшим архивным разысканиям и размышлениям, зачастую уже типологического и сравнительно-исторического характера. В этом также заключается несомненное достоинство работы.

В 2014 г. в серии *“Жизнь во благо”* вышла в свет очередная книга А.Г. Комиссарова [9], посвященная жизненному и творческому пути священника Павла Дернова в контексте исторических событий в России начала XX в.

В октябре 2015 г. в Чистополе в рамках работы Международной научно-практической конференции *“Первые Пастернаковские чтения в Чистополе”*, посвященной Году литературы в Российской Федерации и 125-летию со дня рождения Бориса Пастернака (1890-1960) состоялась презентация уникальной в своем роде книги *“Литературный Чистополь”*, подготовленной к изданию Д.В. Кондрашиным [11]. Работа, посвященная творческой деятельности советских писателей в годы эвакуации в Чистополе, вызвала неформальный интерес участников конференции – детей советских писателей, находившихся вместе со своими знаменитыми родителями в эвакуации. Среди них: Г.Е. Долматовская, дочь поэта Е. Долматовского; Г.С. Васильева, дочь поэта С. Васильева; Т.М. Могилевская, дочь писателя М. Рудермана; И.М. Шамбадал, дочь писателя М. Шамбадала. Примечательно, что особое внимание в книге уделено чистопольскому творчеству Б.Л. Пастернака.

В 2015 г. вышла в свет очередная монография Н.М. Валеева *“К.И. Невоструев: творческая биография учёного. Переписка”* [1], в которой на фоне исторического контекста эпохи исследована аналитическая биография одного из самых выдающихся представителей российской науки XIX столетия К.И. Невоструева (1816-1872), члена-корреспондента Императорской Санкт-Петербургской Академии наук, члена Сербского учёного общества в Белграде, Югославянской Академии в Загребе, профессора-археолога, археолога, историка и филолога, открывшего всему миру Ананьинский курганный могильник.

Историография наиболее важных достижений отечественных историков в области краеведения Прикамья в условиях трансформации российской исторической науки представлена в монографии А.А. Литвина, И.В. Корниловой, Т.А. Магсумова *“Российская провинция второй половины XIX – начала XX столетия в отечественной*

историографии” (2015) [15]. Материалы книги – отражение реакции российских историков на необходимость изучения событий и явлений местной истории в целях повышения исторической осведомленности, информирования широкой общественности об истории своего края и углубления любви к малой родине. Предтечей этой работы выступило исследование И.В. Корниловой и Т.А. Магсумова “*Russian Study of Local Lore: Historiographic Sketches*” [20], в котором авторы предприняли попытку представить областное краеведение как явление историографии и как социокультурный феномен в жизни российской провинции на широком фоне краеведческой проблематики не только Прикамья, но и Поволжья, Урала, юга России, Сибири в XIX – начале XXI вв.

Поистине огромен научно-исследовательский вклад, который оказали ученые Прикамья на становление местного краеведения. Широкая работа проводится по привлечению студентов историко-географического факультета Набережночелнинского государственного педагогического университета к выполнению исследовательских работ на краеведческую тематику, студенты выезжают для работы в архивы и научные библиотеки страны. Большое внимание уделяется и работе со школьниками. Традиционными стали олимпиады и заочные конкурсы школьных творческих работ по истории Прикамского края, а также участие в качестве экспертов на секции “краеведение” республиканского фестиваля исследовательских работ “*Паруса науки*” и ежегодных научно-практических школьных конференций.

Члены Татарстанского регионального отделения Союза краеведов России регулярно проводят краеведческие заседания, на которых выступают ученые Набережночелнинского госпедуниверситета, специалисты из других городов, краеведы и старожилы Елабуги и Набережных Челнов по актуальным вопросам истории города и края. Краеведческий компонент занимает важное место в подготовке будущих педагогов, деятельность которых должна стать одной из основ духовного возрождения общества, формирования нравственных идеалов молодого поколения. Бережное сохранение и развитие культурного, духовно-нравственного наследия, исторических и культурных традиций страны, краеведческих традиций края, безусловно, определяют настоящее и будущее российского общества.

1. Валеев Н.М. К.И. Невоструев: творческая биография учёного. Переписка / Н.М. Валеев. – Москва: Изд-во “Перо”, 2015. – 425 с.

2. Валеев Н.М., Валеева Н.Г. Елабуга. Харбин. Сидней... = Yelabuga. Harbin. Sydney... / Н.М. Валеев, Н.Г. Валеева. – Казань: Идел-Пресс, 2007. – 207 с.: ил.

3. Валеев Э.Н. История книжного дела в Волго-Вятском крае (1773-1917) / Э.Н. Валеев. – Казань: Казан. ун-т, 2012. – 408 с.

4. Валеев Э.Н. Эволюция книжности многонационального народа Волго-Камского края (конец XVIII – начало XX века) / Э.Н. Валеев. – Казань: Изд-во “Фэн” (Наука) АН РТ, 2011. – 248 с.

5. Валеева Н.Г. Елабужский библиотечный техникум. Годы и люди / Н.Г. Валеева. – Москва: Изд-во “Перо”, 2012. – 327 с.

6. Валеева Н.Г. Елабужское земство и Россия: Гуманно-просветительская деятельность Елабужского земства (1867-1917) / Н.Г. Валеева. – Москва: Аграф, 2002. – 240 с.

7. Ермаков В.В. История Набережных Челнов и региона Восточного Закамья / В.В. Ермаков. – Ч. I. Изд. 2-е, исп. и доп. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2008. – 468 с.

8. Галимов Д.А. Годы репрессий в Елабуге / Д.А. Галимов. – Елабуга: Алмедиа, 2007. – 152 с.

9. Жизнь и духовное наследие священника Павла Дернова / Авт.-сост. А. Комиссаров. – Набережные Челны: Издательский дом “Новости”, 2014. – 600 с.

10. Комиссаров А.Г. Из рода богатырей / А.Г. Комиссаров. – Набережные Челны: Новости МИРА, 2011. – 236 с.

11. Кондрашин Д.В. Литературный Чистополь / Д.В. Кондрашин, А.В. Печенкин, О.Ю. Печенкина. – Москва: Изд-во “Перо”, 2015. – 264 с.

12. Корнилова И.В. В.Ф. Кудрявцев как исследователь истории российской провинции / И.В. Корнилова. – Москва: Изд-во “Перо”, 2012. – 544 с.
13. Корнилова И.В. Подготовка педагогов в Казанской губернии в дореволюционный период / И.В. Корнилова. – Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2012. – 211 с.
14. Краеведы Елабуги / Авт.-сост. Н.М. Валеев, И.В. Корнилова. – Елабуга: Изд-во ЕГПУ, 2007. – 436+40 с.: ил.
15. Литвин А.А. Российская провинция второй половины XIX – начала XX столетия в отечественной историографии / А.А. Литвин, И.В. Корнилова, Т.А. Магсумов. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2015. – 172 с.
16. Магсумов Т.А. Воспитательный процесс в средней профессиональной школе России в конце XIX – начале XX вв.: по материалам Казани / Т.А. Магсумов // Гуманитарные проблемы современности: монография / Под ред. С.С. Чернова. Кн. 6. – Новосибирск: ЦРНС, 2009. Гл. 3. – С. 93-116.
17. Магсумов Т.А. Казанские школяры на рубеже XIX-XX веков: облик, повседневность, среда / Т.А. Магсумов. – Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2011. – 268 с.
18. Магсумов Т.А. Средняя профессиональная школа Казани в конце XIX – начале XX века / Т.А. Магсумов. – СПб.: Инфо-да, 2010. – 302 с.
19. Нигаматов А.З. Ранняя история Елабуги. Исторический очерк / А.З. Нигаматов. – Елабуга: Изд-во ЕГПУ, 2007. – 176 с. + 16 с.: ил.
20. Kornilova I.V., Magsumov T.A. Russian Study of Local Lore: Historiographic Sketches / I.V. Kornilova, T.A. Magsumov. – Yelm, WA, USA: Science Book Publishing House, 2014. – 228 p.

References:

1. Valeev N.M. K.I. Nevostruev: tvorcheskaya biografiya uchenogo. Perepiska / N.M. Valeev. – Moskva: Izd-vo “Pero”, 2015. – 425 s.
2. Valeev N.M., Valeeva N.G. Elabuga. Kharbin. Sidney... = Yelabuga. Harbin. Sydney... / N.M. Valeev, N.G. Valeeva. – Kazan’: Idel-Press, 2007. – 207 s.: il.
3. Valeev E.N. Istoriya knizhnogo dela v Volgo-Vyatskom krae (1773-1917) / E.N. Valeev. – Kazan’: Kazan. un-t, 2012. – 408 s.
4. Valeev E.N. Evolyutsiya knizhnosti mnogonatsional’nogo naroda Volgo-Kamskogo kraia (konets XVIII – nachalo KhKh veka) / E.N. Valeev. – Kazan’: Izd-vo “Fen” (Nauka) AN RT, 2011. – 248 s.
5. Valeeva N.G. Elabuzhskiy biblioteknyy tekhnikum. Gody i lyudi / N.G. Valeeva. – Moskva: Izd-vo “Pero”, 2012. – 327 s.
6. Valeeva N.G. Elabuzhskoe zemstvo i Rossiya: Gumanno-prosvetitel’skaya deyatel’nost’ Elabuzhskogo zemstva (1867-1917) / N.G. Valeeva. – Moskva: Agraf, 2002. – 240 s.
7. Ermakov V.V. Istoriya Naberezhnykh Chelny i regiona Vostochnogo Zakam’ya / V.V. Ermakov. – Ch. I. Izd. 2-e, isp. i dop. – Kazan’: Kazan. gos. un-t, 2008. – 468 s.
8. Galimov D.A. Gody repressiy v Elabuge / D.A. Galimov. – Elabuga: Almedia, 2007. – 152 s.
9. Zhizn’ i dukhovnoe nasledie svyashchennika Pavla Dernova / Avt.-sost. A. Komissarov. – Naberezhnye Chelny: Izdatel’skiy dom “Novosti”, 2014. – 600 s.
10. Komissarov A.G. Iz roda bogatyrey / A.G. Komissarov. – Naberezhnye Chelny: Novosti MIRA, 2011. – 236 s.
11. Kondrashin D.V. Literaturnyy Chistopol’ / D.V. Kondrashin, A.V. Pechenkin, O. Yu. Pechenkina. – Moskva: Izd-vo “Pero”, 2015. – 264 s.
12. Kornilova I.V. V.F. Kudryavtsev kak issledovatel’ istorii rossiyskoy provintsii / I.V. Kornilova. – Moskva: Izd-vo “Pero”, 2012. – 544 s.
13. Kornilova I.V. Podgotovka pedagogov v Kazanskoy gubernii v dorevolutsionnyy period / I.V. Kornilova. – Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2012. – 211 s.
14. Kraevedy Elabugi / Avt.-sost. N.M. Valeev, I.V. Kornilova. – Elabuga: Izd-vo EGPU, 2007. – 436+40 s.: il.
15. Litvin A.A. Rossiyskaya provintsia vtoroy poloviny XIX – nachala XX stoletiya v otechestvennoy istoriografii / A.A. Litvin, I.V. Kornilova, T.A. Magsumov. – Kazan’: Izd-vo Kazan. un-ta, 2015. – 172 s.
16. Magsumov T.A. Vospitatel’nyy protsess v sredney professional’noy shkole Rossii v kontse XIX – nachale XX vv.: po materialam Kazani / T.A. Magsumov // Gumanitarnye problemy sovremennosti: monografiya / Pod red. S.S. Chernova. Kн. 6. – Novosibirsk: TsRNS, 2009. Gl. 3. – S. 93-116.
17. Magsumov T.A. Kazanskies shkolyary na rubezhe XIX-XX vekov: oblik, povsednevnost’, sreda / T.A. Magsumov. – Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2011. – 268 c.
18. Magsumov T.A. Srednyaya professional’naya shkola Kazani v kontse XIX – nachale XX veka / T.A. Magsumov. – SPb.: Info-da, 2010. – 302 s.
19. Nigamaev A.Z. Rannyya istoriya Elabugi. Istoricheskiy ocherk / A.Z. Nigamaev. – Elabuga: Izd-vo EGPU, 2007. – 176 s. + 16 s.: il.
20. Kornilova I.V., Magsumov T.A. Russian Study of Local Lore: Historiographic Sketches / I.V. Kornilova, T.A. Magsumov. – Yelm, WA, USA: Science Book Publishing House, 2014. – 228 p.

Отримано 23.04.2016

HISTORY OF UKRAINE

UDC 726.54:271:351.853:069.3"1764/1943"(477.53)

NATALIAA. NIMENKO

Sumy State University, Lecturer, Research Associate (Ukraine)

**THE PROBLEMS OF PROTECTION THE CULT CONSTRUCTIONS
IN THE 20-ies OF THE XX-th CENTURY
(ON THE EXAMPLE OF THE INTERCESSION CHURCH IN POLTAVA)**

Abstract. *The article traces the history of the unique cult construction, a masterpiece of wooden architecture – the Intercession Church. It was built in 1764-1770 in Romny, the last ataman of Zaporozhye Sech Peter Kalnyshevsky and the Cossack representative David Chornyi gave money for this building. The church was located on high ground, in the plan it had the shape of the cross and consisted of five baths: one central and four laterals. The basic building material was selected oak. In the first half of the nineteenth century the major renovation was made in the Intercession Church. By the end of the nineteenth century among the parishioners and the clergy of the idea to build a new stone church was born, destroying the wood one. It was supposed to restore and transfer only the iconostasis, which was a unique work of art. These events, among others, were described by a well-known local historian I. Kurilov in his work “Romenskaya Antiquity” (1897).*

In 1900 a wooden church was examined by a famous archaeologist, art historian, one of the founders of museum work N. Makarenko. He described his notes in one of the first publications of “In the homeland of the last Hetman of Zaporozhye P. Iv. Kalnyshevsky” (1901). Later N. Makarenko conducted a detailed analysis of art criticism of both the Intercession Church and its interior decoration; he has published an article entitled “Monument of Ukrainian art of the XVIII-th century” (1908), thanks to which the temple became widely known.

The author emphasized the need to preserve the church as a masterpiece of Ukrainian Baroque architecture. For this purpose N. Makarenko and P. Pokryshkin implemented a unique scientific experiment – the transfer of the Intercession Church from Romny to Poltava and the restoration of it in the new location in the same forms. However, over time the structure again demanded restoration.

A new stage of the struggle for the preservation of the temple began after the revolutionary events, the separation of church from the state, an active attack on the religious communities. At the same time the formation of societies for the protection of the monuments and art was held. Starting from 1918 the need to preserve the Intercession Church had been raised repeatedly at meetings of the Archaeological Committee, commissions and societies. However, due to the lack of funds to do this would be extremely difficult.

At the turn of 20-30 years of the twentieth century the church was closed. Taking into account the unique structure and trying to save it from ultimate destruction the exposition was placed there, later the structure was adapted for household needs. In 1943 the church was completely destroyed.

The latter, who has studied this architectural monument, was S. Taranushenko.

The Institute of Archaeology NAS of Ukraine stores the documents that reveal all the stages of the struggle for the protection of the monuments. Among them there is a letter written in 1923 by the Director of the Poltava Museum M. Rudinskiy to various authorities with the purpose to draw attention to the destruction of the Intercession Church and the need to protect it once again. In full volume it is published for the first time.

Keywords: church, architecture, destruction, the community, protection of the monuments, museum.

НИМЕНКО Н.А.

Сумський державний університет, викладач, науковий співробітник (Україна)

**ПРОБЛЕМА ОХОРОНИ КУЛЬТОВИХ СПОРУД У 20-х РОКАХ ХХ ст.
(НА ПРИКЛАДІ ПОКРОВСЬКОЇ ЦЕРКВИ У м. ПОЛТАВА)**

Анотація. У статті простежується історія шедевр дерев'яної архітектури – Покровської церкви, яка була збудована у Ромнах у 1764-1770 рр. коштом останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського та представника козацької старшини Давида Чорного, а у 1908 р. завдяки унікальному науковому експерименту М. Макаренка перенесена до Полтави. Акцентується увага на внеску краєзнавців, вчених, окремих організацій у справу охорони старовинної пам'ятки.

Публікується документ, складений у 1923 р. директором Полтавського музею М. Рудинським на захист Покровської церкви.

Ключові слова: церква, архітектура, руйнування, община, охорона пам'яток, музей.

НИМЕНКО Н.А.

Сумский государственный университет, преподаватель, научный сотрудник (Украина)

**ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ КУЛЬТОВЫХ СООРУЖЕНИЙ В 20-х ГОДАХ ХХ в.
(НА ПРИМЕРЕ ПОКРОВСКОЙ ЦЕРКВИ В г. ПОЛТАВА)**

Аннотация. В статье прослеживается история шедевра деревянной архитектуры – Покровской церкви, которая была построена в Ромнах в 1764-1770 гг. на деньги последнего кошового атамана Запорожской Сечи Петра Калнышевского и представителя казацкой старшины Давида Черного, а в 1908 г. благодаря уникальному научному эксперименту Н. Макаренко перенесена в Полтаву. Акцентируется внимание на роли краеведов, ученых, отдельных организаций в деле охраны памятника старины.

Публикуется документ, составленный в 1923 г. директором Полтавского музея М. Рудинским в защиту Покровской церкви.

Ключевые слова: церковь, архитектура, разрушение, община, охрана памятников, музей.

Среди старинных культовых сооружений, которые составляют коллекцию сокровищ мировой архитектуры, свое место по праву могла бы занимать и деревянная церковь Покровы Пресвятой Богородицы, построенная в Ромнах и перенесенная в Полтаву, более известная как Покровская. Однако история распорядилась иначе. Простояв без малого два века, в 1943 г. храм был разрушен.

В архивах и давних публикациях сохранились немногочисленные сведения, которые позволяют по крупицам восстановить ключевые моменты строительства, реставраций и борьбы за сохранность Покровской церкви. Среди тех, кто своими глазами видел этот шедевр украинского деревянного зодчества и приложил массу усилий для его защиты, описав сложности “*бытия*”, были И. Курилов [3], Н. Макаренко [4; 5; 6], С. Таранушенко [12]. Во второй половине ХХ в. свою лепту в изучение Покровской церкви внесли А. Нестуля [8], В. Вечерский [1] и др. Современные исследователи опираются, преимущественно, на опубликованные ранее работы и архивные документы, которые хранятся в Научном архиве Института археологии НАН Украины, Центральном государственном историческом архиве Украины в г. Киев и др.

Наша задача – пунктирно обозначив основные вехи истории Покровской церкви, ввести в научный оборот еще один документ, который дополняет сведения о борьбе за сохранность этого памятника архитектуры.

Строительство церкви связано с именем последнего кошевого атамана Запорожской Сечи Петра Калнышевского (1691-1803). Следуя традиции, которая появилась среди представителей казацкой старшины в XVIII в., он финансировал сооружение храмов на малой родине – Роменщине. Потомки не раз восхищались способностью казаков совмещать военное дело с абсолютно мирными занятиями: *“Между набегами и битвами, занимавшими добрых девять десятых жизни казака, они находили время и возможность заниматься и вопросами строительства, вопросами искусства; умели возводить стройные храмы, умели их украшать, а главное носить в себе великое и могучее чувство, дающее возможность облегчать тяготы жизни, облагораживать ее – чувство красоты – радость жизни”* [5, с. 212].

В 1764-1770 гг. в г. Ромны на возвышенном месте, которое просматривалось с трех дорог, расположилась *“издали заметная, высокая, простая церковь, увенчанная пышными крестами”*. Строительство храма велось на деньги П. Калнышевского и Д. Черного, о чем свидетельствовала резная надпись на дверном косяке [5, с. 212, 214]. Однако в письме П. Калнышевского киевскому митрополиту Гавриилу от 30.09.1772 г. говорилось, что церковь *“моим единственно коштом сооружена”* [11]. Среди тех, кто ежедневными наблюдениями и замечаниями оказывал влияние на ход строительства, был местный житель В. Кривошея. По мнению С. Таранушенко, он высказывал не только свое мнение, но и всей роменской общины. В результате общих усилий была построена дубовая церковь, которая *“издали напоминала группу стройных пирамидальных тополей”* [12, с. 202], в плане имела форму креста – двух пересеченных под прямым углом длинных четырехугольников со срезанными внешними углами; состояла из пяти бань – центральной и 4-х боковых; имела пышное внутреннее убранство, особенно иконостас, созданный С. Шалматовим.

Однако время и погодные условия сделали свое дело – в начале XIX в. стали заметны первые обветшавшие конструкции. В 1827 г. был сделан капитальный ремонт: подведен каменный фундамент, отреставрирован пол, перекрыта крыша. После этого прихожане долгие годы не обращали внимание на состояние Покровского храма – не было необходимости в серьезном ремонте, а текущим никто не занимался. Это привело к тому, что примерно через 50 лет некоторые детали конструкций необходимо было реставрировать или вовсе заменить.

Однако среди духовенства и прихожан зародилась иная идея – на месте старого деревянного храма построить каменный, и они начали сбор средств. *“Бог знает, по чьему наущению Покровские прихожане пришли к такому убеждению, что настоящая их церковь совсем не удобна для Богослужения и тесна и холодна и скоро будто-бы разрушится”* – с болью писал очевидец событий И. Курилов. Он изучил реальное положение вещей и, несмотря на явные проблемы, утверждал, что *“стены и купола этой церкви сделаны из такого крепкого дерева, что на него ни время ни сырость не имеют по видимому никакого влияния. Они тверды как железо и стоит только кое где отшпательовать снаружи, покрасить краскою, и церковь ... могла бы существовать может быть не одно столетие и радовать своею древностию молодое поколение”* [3, с. 303-304]. Однако голос известного земляка был в меньшинстве. По мнению прихожан, отреставрировать и перенести в новую церковь следовало только иконостас, который представлял собой уникальное произведение искусства. Эти события, среди других, И. Курилов описал в книге *“Роменская старина”* (1898), чем обратил внимание на возможное уничтожение древнего храма.

В 1900 и 1907 гг. Покровскую церковь осмотрел, а затем провел детальный анализ как самого храма (история создания, топография, характеристика общего вида, строительного материала, технических параметров и т.д.), так и его внутреннего

убранства в будущем известный археолог, искусствовед, один из основателей музейного дела в Украине Н. Макаренко [9, с. 269]. Причем, при повторном изучении у него была возможность сравнить старую церковь и новую. Автор констатировал: *“... чаще, в последнее время, наш глаз мозолят произведения в роде новой церкви в г. Ромнах на месте старой Покровской – произведение антихудожественное, в полном смысле слова – бездарное, компилятивное”* [5, с. 212.].

Свое мнение по поводу необходимости защиты роменского храма высказал и Л. Падалка – член полтавских комиссий и комитетов по охране памятников старины, подчеркивая: *“... значение Покровского храма, как памятника украинской церковной старины, усугубляется прямым его отношением к одному из наиболее значительных, исторических деятелей украинского народа, последнего запорожского кошевого Петра Ивановича Калнышевского. Перенесение в наш город замечательного произведения духовной личности названного исторического деятеля, в виде Покровского храма, естественно вызывает воспоминание о строителе храма в нашей Комиссии, как учреждении, деятельность которого направлена на обследование и освещение родной старины”* [10, с. 59].

Речь шла о том, что Полтавский церковный историко-археологический комитет выступил с предложением к прихожанам Покровской церкви *“уступить”* ему деревянный храм. К решению финансовых, научных, территориальных вопросов были привлечены представители разных структур. Заметную роль сыграли К. Мощенко, Н. Макаренко, П. Покрышкин и др. После согласования всех спорных моментов под руководством Н. Макаренко был разработан план демонтажа конструкций деревянного храма, пронумерованы все его элементы, составлены детальные чертежи и схемы расположения и т.д. Копии некоторых рабочих материалов были использованы автором в статье, а оригиналы по сей день хранятся в Институте истории материальной культуры (С.-Петербург, Россия) [9, с. 269].

На новом месте, в Полтаве, был сооружен фундамент, по эскизам и маркировкам, бревнышко за бревнышком, реставрируя или замещая отдельные поврежденные фрагменты конструкций, – собран старый-новый Покровский храм. Это был первый опыт научной музеефикации монументального сооружения.

Однако со временем церковь вновь требовала реставрации.

Новый этап борьбы за сохранность храма начался после революционных событий, отделения церкви от государства, активного наступления на религиозные общины. Параллельно проходило создание Всеукраинской академии наук, формирование различных обществ по охране памятников старины и искусства. Именно их представители прилагали неимоверные усилия для выявления, каталогизации и охраны материального и духовного наследия предыдущих поколений.

Начиная с 1917 г., вопрос о необходимости реставрировать и сохранить Покровскую церковь неоднократно поднимался на заседаниях Археологического комитета, комиссий, обществ. Однако из-за отсутствия средств сделать это было крайне сложно. Поэтому все попытки обратить внимание на плачевное состояние деревянной церкви, в которой к тому времени религиозная община организовала склад, сводились к переписке представителей Полтавского комитета по охране памятников старины К. Мощенко и В. Щепотьева с епископом Полтавским и Переяславским Феофаном. Только вмешательство Н. Беляшевского сдвинуло решение вопроса с мертвой точки и был сделан косметический ремонт [8, с. 36-37]. Покровская церковь и дальше оставалась на содержании религиозной общины. В 1921 г. появилась идея передать ее в ведение органов народного образования, однако она не была реализована.

В 20-х годах XX в. антирелигиозная борьба развернулась с новой силой. Чередой постановлений и законодательных актов был определен порядок ликвидации монастырей, изъятия и оценки их имущества, возможность продажи за границу и т.д. Так, если в 1922 г. акцент делался на оценке и продаже вещей, которые не имели *“музейного значения”* [2, л. 39], то уже в 1923 г. комиссии по ликвидации монастырей были наделены полномочиями *“бесплатного отображения из имущества ликвидируемых храмов и монастырей всех предметов, имеющих историческое и художественное значение...”* [2, л. 17].

Губернская ликвидационная комиссия, осмотрев Покровскую церковь, пришла к выводу о целесообразности оставить ее на попечении религиозной общины на условиях, определенных Центральным пролетарским музеем. Однако это вызвало негативную реакцию руководства губернской партийной школы, разместившейся в соседних помещениях, которое требовало закрыть церковь.

В защиту выступил директор музея М. Рудинский. Он составил письмо (копии разослал в разные инстанции), в котором изложил суть проблемы и обосновал необходимость сохранения и защиты уникального памятника архитектуры от разрушения. Один из экземпляров этого документа хранится в Научном архиве Института археологии НАН Украины [7, л. 50-52] и, на наш взгляд, является важным источником для более полного воссоздания истории не только самой Покровской церкви, но и жизни людей, которые стали на ее защиту.

Позицию М. Рудинского поддержали в Археологическом комитете и обратились к наркому образования с просьбой о выделении денег на ремонт помещения, но получили отказ. Более того, решение вопроса *“спустили”* на местные органы исполнительной власти, а те, в свою очередь, под давлением партшколы забрали Покровскую церковь у религиозной общины. Только вот денег на ремонт так и не нашли. Единственное, что удалось сделать – взять на учет как памятник архитектуры.

На рубеже 20-30 годов XX в. церковь закрыли. Учитывая уникальность сооружения и пытаясь сохранить его от окончательного разрушения, там разместили экспозицию музея, позже приспособили для хозяйственных нужд.

Последним, кому посчастливилось изучать этот шедевр деревянного зодчества, был С. Таранушенко [12].

Простояв несколько столетий, Покровская церковь не выдержала зарева войны и в 1943 г. была окончательно утрачена для украинской, более того – мировой истории и культуры. Так оборвалась *“лебединая песня” того изумительного народного творчества архитектурного, которое провело свои традиции от X-XI вв. и до конца XVIII в., не подчиняясь и переборивая влияния Византийского и западно-европейских архитектурных стилей”* [7, л. 50].

1. Вечерський В.В. Українські дерев'яні храми / В.В. Вечерський. – Київ: Наш час, 2008. – 271 с.

2. Государственный архив Сумской области, ф. Р-6434, оп. 1, д. 1, 138 л.

3. Курилов И. Роменская старина. Исторические, статистические и бытовые записки о городе Ромне и его обитателях, от начала города до нашего времени. В трех частях, с прибавлением исторического и статистического описания всех городских церквей / И. Курилов. – Ромны: Типография Б. Ционсона, 1898. – 345 с.

4. Макаренко Н. На родине последнего гетмана Запорожского П.И. Калнышевского / Н. Макаренко // Искусство и художественная промышленность. – 1901. – № 8. – С. 253-257.

5. Макаренко Николай. Памятник Украинского искусства XVIII века / Николай Макаренко // Зодчий. – 1908. – № 24. – С. 212-215.

6. Н.М. Памятник Украинского искусства XVIII века / Николай Макаренко // Зодчий. – 1908. – № 25. – С. 6-9.

7. Научный архив Института археологии НАН Украины, ф. ВУАК, д. 13, 52 л.

8. Нестуля Олексій. Доля церковної старовини в Україні. 1917-1941 рр. / Олексій Нестуля. – Ч.1. 1917 р. – середина 20-х років. – Київ: [Б.в.], 1995. – 280 с.

9. Німенко Н.А. Пам'яткоохоронна діяльність М.О. Макаренка на Сумщині / Н.А. Німенко // Сумська старовина. – 2004. – № XIII-XIV. – С. 263-272.
10. Падалка Л. О старинном Покровском храме казацкой поры и его строителе / Л.В. Падалка // Труды Полтавской учёной архивной комиссии. – 1908. – Т. 5. – С. 49-64.
11. Православної церкви громада. Покровська церква (2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: history-poltava.org.ua/ (дата звернення – 15.05.2016).
12. Таранушенко С.А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / С.А. Таранушенко. – Київ: «Будівельник», 1976. – 336 с.

References:

1. Vechers'kyi V.V. Ukrayins'ki derev'yani khramy / V.V. Vechers'kyi. – Kyiv: Nash chas, 2008. – 271 s.
2. Gosudarstvennyy arkhiv Sumskoy oblasti, f. R-6434, op. 1, d. 1, 138 l.
3. Kurilov I. Romenskaya starina. Istoricheskie, statisticheskie i bytovye zapiski o gorode Romne i ego obivatel'yakh, ot nachala goroda do nashego vremeni. V trekh chastyakh, s pribavlenim istoricheskogo i statisticheskogo opisaniya vseh gorodskikh tserkvey / I. Kurilov. – Romny: Tipografiya B. Tsionsona, 1898. – 345 c.
4. Makarenko N. Na rodine poslednego getmana Zaporozhskogo P.I. Kalnyshevskogo / N. Makarenko // Iskusstvo i khudozhestvennaya promyshlennost'. – 1901. – № 8. – С. 253-257.
5. Makarenko Nikolay. Pamyatnik Ukrainского iskusstva KhVIII veka / Nikolay Makarenko // Zodchiy. – 1908. – № 24. – С. 212-215.
6. N.M. Pamyatnik Ukrainского iskusstva XVIII veka / Nikolay Makarenko // Zodchiy. – 1908. – № 25. – С. 6-9.
7. Nauchnyy arkhiv Instituta arkheologii NAN Ukrainy, f. VUAK, d. 13, 52 l.
8. Nestulya Oleksiy. Dolya tserkovnoyi starovyny v Ukrayini. 1917-1941 rr. / Oleksiy Nestulya. – Ch. 1. 1917 r. – seredyna 20-kh rokiv. – Kyiv: [B.v.], 1995. – 280 s.
9. Nimenko N.A. Pam'yatkoohoronna diyal'nist' M.O. Makarenka na Sumshchyni / N.A. Nimenko // Sums'ka starovyna. – 2004. – № XIII-XIV. – С. 263-272.
10. Padalka L. O starinnom Pokrovskom khrame kazatskoy poriy i ego stroitele / L.V. Padalka // Trudy Poltavskoy uchenoy arkhivnoy komissii. – 1908. – Т. 5. – С. 49-64.
11. Pravoslavnoyi tserkvy hromada. Pokrovs'ka tserkva (2) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: history-poltava.org.ua/ (data zvernennya – 15.05.2016).
12. Taranushenko S.A. Monumental'na derev'yana arkhitektura Livoberezhnoyi Ukrayiny / S.A. Taranushenko. – Kyiv: «Budivel'nyk», 1976. – 336 s.

Документ 1

(публикується з сохранением стиля и орфографии оригинала)

Полтавский Пролет. Музей
Уполномочный Главполит-
просвета в справі
охорони пам'яток
природи та культури
3 лютого – 1923 р.
№ 70

Полтава обладает одним из замечательных памятников искусства, которым по справедливости может гордиться – Покровской церковью, построенной Петром Калнышевским в 1764 г. в Ромнах и перенесенной в 1908 г. в Полтаву, как исключительно ценный образец украинского народного зодчества второй половины XVIII столетия. Эта эпоха в истории Украинского народного зодчества была эпохой наивысшего расцвета деревянной церковной архитектуры, создавшей ряд первоклассных архитектурных произведений. Одним из них является Покровская церковь поразительно выдержанная и в целом, и в деталях, быть может “лебединая песня” того изумительного народного творчества архитектурного, которое провело свои традиции от X-XI веков и до конца XVIII, не подчиняясь и переборивая влияния Византийского и западно-европейских архитектурных стилей.

Покровская церковь, как памятник исторический и архитектурный вызвала целую литературу (статьи А. Терещенка, И. Кириллова, Н. Макаренка, Н. Филянського, Л. Падалки и др.). Ей посвящена в журнале “Зодчий” (№№ 24 и 25 за 1908) специальная статья (вторая) Н. Макаренка с фотографиями церкви в целом и деталях, ее планом и разрезом, с рядом снимков с отдельных предметов утвари. Воспроизведения с памятников обязательны в каждом солидном издании, посвященном истории архитектуры на территории России и Украины. Самый факт перенесения ее из Ромен в Полтаву – редчайший случай чисто-европейского у нас отношения к памятникам истории и искусства свидетельствует о его значении.

Вот почему, всякое нарушение в спокойной “жизни” памятника является актом недопустимым. Чудом Покровская церковь пережила все страшные моменты гражданской войны, которые пережили с нею полтавские жители, и теперь, когда мы вступили в эпоху мирного строительства, было бы преступлением и перед историей и перед светлым нашим будущим не отнестись серьезно к вопросу о сохранении этого исключительного памятника.

Конечно, в условиях мирной жизни страны, сохранение памятника не является делом требующим особенного напряжения сил. В условиях мирной жизни государство не только охраняет, государство реставрирует памятники искусства, на что ассигнуются иной раз колоссальные средства. В эпохи революций для охраны приходится прибегать к иным способам, быть может, не вполне целесообразным.

В наших условиях, в условиях 19-21 гг. в виду полного отсутствия специальных ассигнований не то на охрану памятников, а и на дело развития Музеев – Полтавский Музей а перед ним Губкомис не видел другого исхода из положения, как передачу церкви на специальных условиях общине. (Церковь осматривается периодически зав. Историко-этнографическим отделом Музея, архитектором т. В. Мощенком. Не только самый незначительный ремонт, но и изменения в развеске икон по стенам, не могут быть произведены без санкций Музея). На таких же основаниях был передан и другой памятник старо полтавской архитектуры – Спасская церковь.

В деле охраны памятников архитектурных одним из важнейших моментов есть вентиляция помещения. Обнести памятник забором и повесить на дверях замки – далеко еще не значит его сохранить. Спасской церкви, обнесенной оградой и закрытой специально построенным каменным футляром, после пятилетия пребывания под замком, грозило разрушения от сырости, и Губкомис, не имея средств к иному способу ее охраны – передал ее общине.

Нынешнее положение Покровской церкви таково. Перенесенная на подворье б. Архиерейского дома, где она была связана с епархиальным древлехранилищем, – Покровская церковь не была выделена оградой в отдельную усадьбу. С левой стороны церкви помещается б. архиерейский дом, с правой – б. Консистория. С ликвидацией этих учреждений, оба помещения переданы Губпартшколе. Само собою разумеется, что при такой ситуации, выделение Покровской церкви в отдельную усадьбу необходимо. После долгих ходатайств с одной и другой стороны, Ликвидком Полт. Губисполкома вынес постановление (копия прилагается) о том, что общине разрешается обнести церковь оградой с выходом на улицу Архиерейскую (см. план). Однако, постановление Ликвидкома не удовлетворило одной стороны и Партшколы, перенесла окончательное решение вопроса в Парком, настаивая на полном закрытии церкви.

Выписка из протокола № 1 за 20/I-1923 года
Заседания Губернской Ликвидационной Комиссии при Губотделе
Управления по отделению церкви от государства.

Слушали	постановили
1. По вопросу о Покровской церкви, находящейся в ограде быв. Архиерейского дома	1. Рассмотрев подробно все обстоятельства по вопросу о сохранении Покровской церкви во дворе быв. Архиерейского дома, как памятника украинского зодчества, Комиссия находит, что иного выхода из создавшегося положения нет, кроме как оставления этой церкви в пользование той Общины, с которой ныне существует договор, при этом поручает Секретарю Комиссии тов. Оглоблину выработать при содействии Центрального Пролетарского Музея на Полтавщине, дополнительные условия и обязательства для общины, к договору заключенному с него на Покровскую церковь, как на археологическую и историческую ценность. Постановление Комиссии от 18/XII 1922 года (протокол №2 п.4) устройство деревянной ограды вокруг этой церкви во дворе б. архиерейского дома, согласно имеющейся на руках у Совета Общины чертежа со всеми условиями подробно изложенными в справке выданной Совету Общины 21/XII-1922 года за № 71/9407 ПОДТВЕРДИТЬ о чем и сообщить через Губотдел Управления Заведующему Губпартшколой на предмет отдачи им распоряжения не чинить никаких препятствий Совету Общины при установке указанной ограды: - сообщить о сем же и Губполитпросвету для сведения.

Подлинный за надлежащими подписями верно:

Секретарь Комиссии А. Оглоблин.

С подлинным верно:

Секретарь Музея [Подпись]

В виду серьезности создавшегося положения, я сч[и]таю необходимым:

1) Просить соответствующие органы отсрочить прекращение действия договора Ликвидкома с общиной Покровской церкви до ассигнования необходимым для охраны памятников средств.

2) Просить Губисполком поручить Коммуналделу, после осмотра памятников специальной комиссией архитекторов, составить соответствующую смету на обнесение церкви забором с выходом на архиерейскую улицу и на необходимый в ближайшем будущем ремонт памятника.

3) Просить Губисполкома, снесясь с центром, изыскать необходимые для ремонта и охраны (сторож) средства. Настоящее отношение направляется с соответствующим ходатайством в Губпарком, Наркомпрос, Главполитпросвет, Науковый Комитет и Академию Наук.

Заведующий Музеем, Уполномоченный Глав-
политпросвета в деле охраны.

Секретарь [Подпись]

UDC 94 (477)

IRYNA S. MIRONOVA

Petro Mohyla Black Sea State University,
doctor of historical sciences, associate professor (Ukraine)**ROMA IN UKRAINE: POLICY TRANSLATED INTO A SETTLED LIFE (1920-1950th)**

Abstract. Analyzed policy of the Soviet government to transfer Roma in Ukraine settled way of life in 1920-50th. Allocated the main stages of its implementation. Shown that the first stage (1926-1935) was characterized by encourage and assistance of the Government to industrial and agricultural resettlement of Roma; the second (1936-1955) – change of position of the government regarding national politics in general and in particular of national kolkhozes (collective farms); for the third (1956-1962) – the final transfer to Roma settled way of life.

The article deals with ideological, economic and administrative purposes of the government in solving the “Roma issue”. The ideological purposes were linked with the declaration of building the foundations of socialism in the USSR and policy of forced transfer nomads to settled way of life.

Economic tasks are enclosed in an effort of state government to populate the empty area include the existence of small-scale structure and entrepreneurship among the Roma. Administrative purpose aimed to unify the system of settling nomads realize Institute of registration, exclude the probability of uncontrolled movement of citizens.

Noted that the duality of the position of former nomads after the formation of Roma kolkhozes led to psychologically uncomfortable situation. On the one hand, the Soviet government declared the need to improve living standards, stimulate, including financially, the transition to a settled lifestyle and implementing this principle, provided the land, loans and more.

On the other hand, guided by the position of the class and struggle making the “riches”, the government implemented the egalitarian principle, and all the “donated” immediately “selected” to the farm. For Roma, such processes are unacceptable. But the phenomenon of enthusiasm on the part of Roma to create kolkhozes was due to a simple desire to get cash aid and give the chance to escape from poverty.

Analyzed the legal framework, including CEC resolution of the USSR “About measures to assistance of transition of the nomadic Roma to the labor settled way of life” from October 1, 1926; a Resolution AUCEC the USSR regarding land of Roma and measures to promote transition of Roma nomads in settled way of life on February 23, 1927; “Instruction on conducting measures of economic and organizational-administrative order to help transition the nomadic Roma to settled life and their involvement for labor processes”; Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR “About the involvement of labor Roma and prohibition of vagrancy” on October 5, 1956 and the related Resolution of the Council of Ministers of the USSR on October 27, 1956.

These normative documents demonstrate the changes in the policy of the Soviet government regarding the Roma population. Proved that the policy of the Soviet government to Roma was inconsistent and incomplete, thereby problems wasn't solve and accumulation, but in general has led to the fact that in Ukraine Roma started to abandon of the former nomadic life.

Keywords: Ukraine, Roma, migration, settled way of life, Roma kolkhozes.

МИРОНОВА І.С.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
доктор історичних наук, доцент (Україна)

ЦИГАНИ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКА ПЕРЕВЕДЕННЯ НА ОСІЛИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ (1920-1950-ті РОКИ)

Анотація. Проаналізовано політику радянського уряду щодо переведення циган України на осілий спосіб життя у 1920-1950-ті роках. Виділено основні етапи її реалізації. Показано, що для першого етапу (1926-1935 рр.) характерним було заохочення та сприяння уряду до промислового і сільськогосподарського переселення циган; для другого (1936-1955 рр.) – зміна позиції уряду щодо національної політики в цілому та національних колгоспів зокрема; для третього (1956-1962 рр.) – остаточне переведення циган на осілий спосіб життя. Доведено, що політика радянської влади щодо циган носила непослідовний та незавершений характер, що сприяло не вирішенню проблем, а їх накопиченню.

Ключові слова: Україна, цигани, переселення, осілість, циганські колгоспи.

МИРОНОВА И.С.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы,
доктор исторических наук, доцент (Украина)

ЦЫГАНЕ УКРАИНЫ: ПОЛИТИКА ПЕРЕВОДА НА ОСЕДЛЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ (1920-1950-е ГОДЫ)

Аннотация. Проанализирована политика советского правительства по переводу цыган Украины на оседлый образ жизни в 1920-1950-е годы. Выделены основные этапы ее реализации. Показано, что для первого этапа (1926-1935 гг.) характерным было поощрение и содействие правительства в промышленном и сельскохозяйственном переселении цыган; для второго (1936-1955 гг.) – изменение позиции правительства в вопросах национальной политики в целом и национальных колхозов в частности; для третьего (1956-1962 гг.) – окончательный перевод цыган на оседлый образ жизни. Доказано, что политика советской власти в отношении цыган носила непоследовательный и незавершенный характер, что способствовало не решению проблем, а их накоплению.

Ключевые слова: Украина, цыгане, переселение, оседлость, цыганские колхозы.

Цигани являють собою складовий елемент соціо-етнічної стратифікації у світі в цілому та різних країнах, у тому числі в Україні. Протягом усього часу перебування в нашій державі вони були важливою складовою економічного, історичного та культурного життя суспільства. Відсутність власної державності визначає міжнародно-правовий статус циган як транснаціональної меншини.

Залишивши терени свого формування (Індію) не раніше Х ст., циганські групи втратили можливість контактів з етносами, які населяли їх давню прабатьківщину. Із цього періоду головною етноподільною ознакою циган був кочовий спосіб життя. У подальшому кочування ще більшою мірою відрізняло їх від осілих народів. Поряд з усіма об'єктивними історичними умовами рушієм циганських груп до країн з осілими господарсько-культурними типами була неусвідомлювана потреба в збереженні кочового способу життя. Особливо велике значення має той факт, що цигани на нових теренах жили розпорошено, без постійних зв'язків з іншими етносами і водночас перебували в залежності від населення, яке виробляло і забезпечувало їм життєве благо [14, с. 245].

Наявність кочового населення, до того ж непідконтрольного державним законам, на теренах своїх країн, неодноразово викликала питання урядів щодо вирішення проблем переведення циган на осілий спосіб життя. Актуальною ця проблема була і для радянського уряду, в тому числі і для України.

В історіографії існує ряд досліджень, присвячених радянській політиці щодо циганського населення, в тому числі і проблемам їх осілості. Зокрема, у роботі М. Платунова, присвяченій переселенській політиці радянського уряду, висвітлено питання переселення циган та організації циганських колгоспів. Класовий антагонізм у циганському таборі автор розглядав як одну з головних причин невдач колгоспного будівництва і, в цілому, заперечував застосування адміністративних заходів при формуванні циганських колгоспів [15]. Усупереч позиції М. Платунова дослідниця Н. Деметер акцентує увагу на адміністративних заходах по відношенню до циган і вказує на репресії, що були направлені проти них [8]. Політику щодо циган досліджували радянські ідеологи та науковці О. Баранников [2; 3], М. Бріль [7], Т. Кисельова [13], Є. Друц і О. Гесслер [9]. Сучасна історіографія проблеми поповнилася працями О. Белікова [5; 6], М. Іванеско [11], Н. Зіневич [10], О. Кіліна [12], М. Бессонова [4]. Як констатує О. Беліков, радянська доба циганської історії розглядалася дуже упереджено, з перебільшенням позитивних аспектів, сьогодні ж деякі дослідники впадають до іншої крайності – стверджуючи, що радянська політика стосовно циган принесла тільки шкоду [5, с. 25]. Зважаючи на наявну історіографічну базу, автор запропонованої статті ставить за мету проаналізувати політику радянського уряду щодо переведення циганського населення на осілий спосіб життя в Україні у 1920-1950-х роках, виявити основні цілі, які ставила перед собою радянська влада, і дати оцінку ефективності і послідовності цих заходів.

Схилити циган зажити “як усі” намагався кожен російський імператор, починаючи з Катерини II. Царський уряд майже ніколи не виокремлював циган із загальної маси населення, але завжди намагався зробити з них землеробів. Цигани, як й інші піддані імперії, могли користуватися правом на працю, землю, житло, навчання, мали право займатися ремеслами, торгівлею, були приписані до певного місця проживання. Імперський уряд, проте, виявився неспроможним законодавчим шляхом “цивілізувати” циган та змінити їх спосіб життя [5, с. 32].

Доля циганського населення України кардинально змінилася унаслідок Лютневої і Жовтневої революцій 1917 р., у результаті яких було зруйновано усталену структуру життєзабезпечення циган, різко погіршило їх матеріальний стан. Уряд УНР прагнув втілити концепцію культурного самоврядування для етнічних меншостей (закон від 9 січня 1918 р.), але громадянська війна, чужоземне вторгнення, панування анархії, голод, розруха і, врешті, прихід до влади більшовиків не дали можливості реалізувати цю політику. Одним із факторів напруження між циганами та радянською владою стали спроби звести державний контроль до мінімуму [5, с. 32-33]. Це стало поштовхом до обговорення в уряді ідеї переведення кочових циган на осілий спосіб життя.

У реалізації політики радянського уряду щодо осілості циган прослідковуються три етапи: 1) 1926-1935 рр.; 2) 1936-1955 рр.; 3) 1956-1962 рр.

Для першого етапу (1926-1935 рр.) характерним було заохочення та сприяння уряду до промислового і сільськогосподарського переселення циган. Заміна укладу життя диктувалася рядом причин – від глобальної ідеї побудови соціалізму до реалізації інституту прописки. Із цією метою радянський уряд визначив ряд заходів щодо циганського населення, а саме: прийняття правових актів; утворення циганських колгоспів та промислових артілей; формування громадської організації. Головним

завданням було проголошено залучення циган до виробничої праці у промисловості та землеробстві [6, с. 656].

Цілі, які переслідував уряд при переведенні циган на осілий спосіб життя, дослідники поділяють на ідеологічні, економічні та адміністративні. Найбільш масштабні стратегічні цілі були пов'язані з декларацією побудови основ соціалізму в СРСР та з політикою форсованого переведення кочовиків на осілий спосіб життя. У рамках вирішення національного питання ставилася мета зрівняти рівень розвитку різних соціальних груп, забезпечити підйом культурного рівня кочових народностей, створити умови для формування національних освітніх установ. Економічні завдання заключалися в намаганні держави заселити порожні території, виключити існування дрібнотоварного укладу та приватного підприємництва в середовищі циган. Адміністративна задача зводилася до такого: уніфікувати систему розселення кочовиків, реалізувати інститут прописки, виключити вірогідність неконтрольованого переміщення громадян. Безсумнівно, ставилася також мета знизити рівень криміналу на теренах розселення циган [12, с. 190-192].

Сформована де-факто ситуація з переходом циган на осілий спосіб життя була оформлена де-юре у відповідних нормативних актах. Їх було не так багато, але вони демонструють зміну політики радянського уряду щодо циганського населення.

1 жовтня 1926 р. була прийнята постанова ЦВК СРСР *“Про заходи щодо сприяння переходу кочових циган до трудового осілого способу життя”*, в якій було запропоновано ЦВК й РНК союзних республік вжити заходів щодо першочергового пільгового наділення землею циган, які бажають перейти до осілого способу життя. 23 лютого 1927 р. прийнято аналогічну постанову ВУЦВК УРСР щодо землеустрою циган й заходів по сприянню переходу циган-кочовиків на осілість та *“Інструкцію про проведення заходів економічного та організаційно-адміністративного порядку для допомоги переходу кочовим циганам до осілого життя та втягування їх до трудових процесів”*. Серед основних заходів були: облік циган, скликання нарад циганського населення, залучення їх у *“трудові процеси”* (сільське господарство, кустарні артілі, промисловість). Кредити надавалися тільки колективам. Виділялися кошти й земельні ділянки під забудови, відкриття торговельних приміщень, кустарне виробництво. Житлові спілки допомагали циганам в одержанні житла в кооперативних будівлях [6, с. 657-658].

У рамках переселенської політики чітко розмежовується промислове і сільськогосподарське переселення. В організації промислового переселення циган не вимагалось централізованого державного втручання. Воно здійснювалося на індивідуальній основі, без чітко вираженої етнічної специфіки. Підприємства мали необхідний набір соціальних об'єктів, який дозволяв повноцінно включити циган у виробничий процес (система учнівства, гуртожитку, столові, дитячі садки, громадські організації). Галузевий принцип управління економікою визначав ситуацію, при якій підприємства брали на себе не тільки виробничі, але й соціальні функції, у тому числі забезпечення житлом і *“соупакетом”*. Саме тому промислове переселення носило локальний характер.

Землеробське переселення, навпаки, втягувало у взаємодію, з одного боку, землеробські громади, сім'ї, роди – як виробничі осередки аграрного сектора господарства, з іншого – державу, яка була власником земельного фонду. Це визначило більш масштабні і глобальні процеси, вимагало розробки державної переселенської політики, створення спеціальних органів для організації цього процесу. Непросто було, наприклад, включити до складу існуючого колгоспу одну людину або навіть сім'ю, і зовсім інше – виділити земельну ділянку, достатню для створення нового циганського колгоспу. Держава йшла на поступки циганам, створюючи колгоспи за національною

ознакою, оскільки цигани хотіли працювати вже складеними колективами (таборами), які формувалися на основі родинних, патріархальних зв'язків [12, с. 192-193].

Така політика спочатку давала результат і наприкінці 1920-х років 81,3 % циган України були уже осілими (із 13 578 циган за даними Всесоюзного перепису населення 1926 р.). На вільних землях у 1927 р. оселилися 500 кочових сімей. Станом на 1 січня 1930 р. в Україні існувало дев'ять циганських колгоспів, які об'єднали 173 родини: три колгоспи у Мелітопольському окрузі, два у Криворізькому, по одному у Херсонському, Першотравневому, Маріупольському та Одеському. У січні 1931 р. створено колгосп *“Трудовий нацмен”* (на Правобережжі), у 1935-1937 рр. у с. Юленці на Київщині – колгосп ім. Постишева, у 1936 р. у Лозівському районі Харківської області – колгосп ім. Димитрова [5, с. 35].

Поширювалася також й індивідуальна трудова діяльність циган. У різних містах вони працювали на промислових підприємствах або утворили артілі з ремонту котлів та посуду, ковальські тощо. Зокрема, у Сімферополі у 1927 р. цигани відкрили кооперативне житлово-будівельне товариство та *“червоний куток” “Демерджі”*, у Харкові у 1928 р. організували артіль циган-лудильників та котлярів, у м. Сталіно у 1933 р. при Металпромсоюзі діяла промислова артіль із 26 родин келдерарів по виготовленню посуду тощо. Але разом із цим влада констатувала, що *“облік та звітність у циганських артілях пущені на самоті”*, *“готова продукція збувається у приватному порядку”*. Спроби виправити ці *“недоліки”* призводили до того, що артілі почали розпадатися [5, с. 36-37].

Плинність циганських кадрів у колгоспах була високою. Більшість циган не мали навіть елементарних навичок сільськогосподарської праці. Влада переводила напівзруйновані циганські колгоспи до інших, нециганських колгоспів або організовувала господарства з циган та татар, циган та українців. Це призводило до міжнаціональних чвар та розпаду подібних колгоспів. До того ж колгоспна система суперечила циганському укладу. Вона передбачала насильне прикріплення до землі шляхом позбавлення паспорта, заробітну платню у вигляді *“трудоднів”*, високі натуральні податки, табірний строк за втечу або за невиконання завдання [5, с. 35-36].

Двоїстість положення колишніх кочовиків призводила до психологічно некомфортної ситуації. З одного боку, радянська влада декларувала необхідність підвищення життєвого рівня, стимулювала, у тому числі і матеріально, перехід на осілий спосіб життя і, реалізуючи цей принцип, надавала землі, кредити, зерно для посівів тощо. З іншого боку, керуючись класовою позицією і здійснюючи боротьбу з *“кулаком”*, влада реалізовувала зрівняльний принцип, і все *“подароване”* тут же *“відбирали”* в колгосп. Для циган такі процеси були неприйнятними [12, с. 204]. Але феномен ентузіазму з боку циган щодо створення колгоспів, на думку О. Белікова, пояснювався простим бажанням отримати грошову допомогу та давав шанс піти від злиднів. Зокрема, 1928 р. норма кредитування циган складала 500 крб. на родину. Після її отримання *“колгоспники”*, як правило, зникали. Лише незначна частина циган робила дійсну спробу організувати життя за новими правилами, у результаті чого у 1932 р. в СРСР було створено лише 25 циганських колгоспів, що не перевищувало і 5 % від загальної кількості циган [5, с. 35-36].

Ще однією причиною вступу циган України до колгоспів, і в той же час трагедією, став Голодомор 1932-1933 рр. Осілі цигани повністю розподілили долю багатьох українців. Циган, які тікали від голоду, за наказом Л. Берії розстрілювали. Також важкого удару завдала по циганській громаді паспортизація. 27 грудня 1932 р., коли ввели внутрішньодержавний паспорт, почалася найбільша спецоперація внутрішніх органів. Городяни отримували прописку, що дозволяло отримувати продуктові картки. Міста

при цьому були розділені на категорії “відкритих” і “закритих”. До другої категорії належали Москва, Ленінград, Київ, Одеса, Мінськ і Харків, які було вирішено очистити від всіх неблагонадійних. До їх числа входили і цигани. Лише з 23 червня до 3 липня заарештували і вислали до Сибіру 5 470 циган [4, с. 635].

Не обійшли циган України й політичні репресії. Найчастіше аполітичних кочовиків заарештовували й засуджували за статтями: бродяжництво, контрреволюція, шпигунство, шкідництво, скупка валюти тощо. Нерідко циган ув’язнювали та засиляли до Сибіру за повернення до кочового життя. Зокрема, у середині 1930-х років було заарештовано келдерарський табір, який кочував по Україні. Людей у літню спеку заштовхали до “теплушок” (вантажних вагонів) й повезли до Сибіру. У дорозі половина людей померла. Іншу половину кинули у тайзі. Із 300 осіб залишилось живими менше двадцяти [5, с. 38-39].

Другий етап (1936-1955 рр.) політики переведення циган на осілий спосіб життя характеризується зміною позиції радянського уряду щодо національної політики в цілому та національних колгоспів зокрема. Наприкінці 1930-х років регіональна і національна специфіки все більше нівелювалися в міру розгортання процесів колективізації села. Ця ідея підім’яла під себе ідею національного самовизначення і робила декларативними заяви про захист інтересів національних меншин [12, с. 207].

У 1936 р. йшла робота над проектом нової Конституції, яка декларувала побудову соціалізму в СРСР. Це змусило форсувати процес переведення циган на осілість. Було вирішено організувати на території СРСР 17 нових циганських колгоспів і активізувати заходи щодо осілості циган. Планувалося в 1937 р. переселити тисячу циганських сімей, з яких 400 – в уже існуючі колгоспи, а із 600 організувати шість нових колгоспів. У результаті до 1938 р. в СРСР існувало вже 52 циганських колгоспи. На думку дослідників Н. Деметер та М. Бессонова, це був період найвищого успіху колгоспного будівництва. Висока “мобільність” або “смертність” циганських колгоспів були загальною тенденцією. У цілому, негативно оцінюючи колгоспний рух цього періоду, автори визнають факти добровільного вступу циган до колгоспів [12, с. 213-214].

Радянський дослідник М. Платунов підкреслював, що радянська влада у процесі реалізації політики осілості циган впливала на них тільки заходами економічного та ідейно-політичного характеру і аж ніяк не адміністративного примусу [15, с. 272]. Але це не означає, що цей процес відбувався абсолютно природно і добровільно. Як доводить О. Кілін, політика держави в цілому створювала такі умови, за яких подальше кочування не було можливим. Автор вказує на цілеспрямоване витіснення кочового способу життя з реалій країни, “що побудувала соціалізм”. Адміністративні методи створювали загальний фон, який форсував осідання циган. Ідеологічні та економічні методи держави не приносили бажаних результатів. Тому процес осідання циган затягнувся на довгі роки [12, с. 220]. До того ж вдалися взнаки продовження репресій. Наприкінці 1930-х років циган розпочали заарештовувати не таборами, а поодиноч і направляти в табори за обвинуваченням “соціально небезпечний елемент”. Деякі дослідники вважають, що напередодні Другої світової війни були розстріляні сотні циган і щонайменш 10 тис. стали жертвами депортацій. Це стало причиною приховування ними власної національної належності [5, с. 39].

Друга світова війна мала важкі наслідки для циган України: жертви, каліцтва, діти-сироти, руйнація майже усіх досягнень 1930-х років. У важкі повоєнні роки багато з них повернулося до кочування. Такий “паразитичний спосіб життя” не вписувався до радянських ідеалів. Це стало поштовхом до здійснення третього етапу (1956-1962 рр.) переселенської політики циган, для якого характерним було остаточне

переведення їх на осілий спосіб життя. У керівництві СРСР виник план різкої зміни життя нації, яка ніяк не хотіла вписуватися в регламентовані рамки соціалістичної державної економіки.

Улітку 1956 р. перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов, перебуваючи на Донбасі, зустрівся з кочовими циганами. Ця зустріч мала для них значні наслідки. 5 жовтня 1956 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР *“Про залучення до праці циган й заборону бродяжництва”*. Перший і другий пункти постанови декларували необхідність надання циганам робочих місць і створення нормальних умов життєдіяльності, а третій зобов’язував репресивні органи держави затримувати тих циган, які ухиляються від роботи і мешкають не за місцем прописки, та притягати їх до кримінальної відповідальності. Хоча третій пункт втратив силу 25 березня 1961 р., однак свою справу він зробив – цигани намагалися приховати свою етнічну приналежність [10, с. 48].

27 жовтня 1956 р. Рада міністрів УРСР прийняла відповідну постанову за № 1342. Облвиконкоми були зобов’язані у тримісячний термін розселити на постійне місце проживання, працевлаштувати і організувати культурно-побутове обслуговування циган. Самовільне залишення постійного місця проживання та ухилення від суспільно-корисної праці каралися [6, с. 661-663].

Було затверджено перелік районів розселення циган в УРСР. Розселення циганських родин планувалося перш за все у сільські райони. Згідно з цим рішенням голови міських і районних виконкомів зобов’язувались: скласти соціально-демографічні характеристики осілих циган; сприяти їхнім родинам в отриманні земельних ділянок та кредитів на будівництво житлових будинків; виявляти у циганських родинах дітей шкільного віку і залучати їх до навчання у школах. Органи міліції зобов’язувались затримувати циганські табори, забезпечувати документами членів осілих циганських родин. Але ця спроба залучити циган до сільськогосподарської праці не вдалася, оскільки більшість циган намагалися жити у містах [6, с. 663]. Головним наслідком акції 1956 р. було зовнішнє припинення кочування циган. За підрахунками В. Амеліна, в результаті постанови осіло більше 90% циган СРСР [1, с. 4].

Як зазначає О. Беліков, не тільки законодавчі та адміністративні заходи сприяли осілоості циган. У 1950-х роках кочовий спосіб життя економічно став себе зживати. Промислове виробництво товарів широкого споживання, механізація сільської праці, обмеження використання коней в особистих господарствах, переслідування т. зв. спекуляції тощо підірвали циганську економіку. Спільно пережита війна зблизила циган з людьми інших національностей, багато циган вже працювали у галузі культури, промисловості, сільського господарства й тому можна казати, що процес осідання вже відбувався [5, с. 41]. За словами М. Бессонова, постанова 1956 р. стала лише каталізатором природного ходу подій. У її практичній реалізації звичайно були присутні й елементи примусу. Нерідко циган змушували за безцінь продавати державі коней, затримували чоловіків, які чинили опір, але у цілому репресії за непідкорення указу були мінімальними. Упродовж 1960-1980-х років частина циган відійшла від *“традиційного циганського життя”*, отримала освіту, почала працювати у різних галузях народного господарства [4, с. 638-639].

Звісно, незважаючи на суцільну осілість циган після 1956 р., рецидиви кочування можна було зустріти й пізніше. Наприклад, у 1970-х роках табір ловар з м. Нікополь переїхав до м. Калуш Івано-Франківської області. Через деякий час табір раптом виїхав до м. Ясинувата. Там він розділювався: частина циган переїхала до Кременчука, кілька сімей – до Житомира, дехто – до Синельникового [5, с. 42]. Але можна констатувати, що після постанови 1956 р. розподіл на кочових і осілих циган

уцілому в СРСР, у тому числі й в Україні зник: практично кожна циганська родина мала житло і реєстрацію [4, с. 632].

Оселивши більшість циган, радянська влада відійшла від активної політики стосовно цього народу. Проблеми циган накопичувалися, державної програми їх розвитку не існувало. Про циган згадували лише тоді, коли мова йшла про правопорушення. Більшість циган поступово опинялася на задвірках суспільства, перетворюючись на маргінальний шар. Низький культурно-освітній рівень циган не дозволяв їм інтегруватися повною мірою у радянське суспільство [5, с. 42].

Отже, політика радянського уряду щодо переведення циган на осілий спосіб життя носила характер кампанії, яка здійснювалася в кілька етапів. Упродовж першого етапу спостерігалось заохочення та сприяння уряду в цьому процесі, у результаті чого було створено циганські колгоспи, діяли промислові артілі. На цьому етапі ми не можемо говорити про примусовий характер оселення, оскільки в переважній більшості воно відбувалося за бажанням самих циган. На другому етапі політика радянської влади стосовно циган не була однозначною. Бажання форсувати процес призводило, з одного боку, до використання адміністративних методів, з іншого – до надмірних обіцянок і завищених вимог щодо місцевої влади. У той же час у прагненні перевести циган на осілий спосіб життя вбачається в основному ідеологічний мотив. На третьому етапі політику радянської влади щодо циган можна охарактеризувати як непослідовну й незавершену, оскільки в більшій мірі вона сприяла не вирішенню проблем, а їх накопиченню. Урешті, ці проблеми перейшли у “спадщину” незалежній Україні. Але можна сказати однозначно, що М. Хрущову вдалося зробити те, чого не зміг зробити Й. Сталін. При ньому цигани самі почали відмовлятися від колишнього кочового життя.

1. Амелин В.В. “Цыганский вопрос” в общественно-политической жизни стран Запада и России / В.В. Амелин // Цыгане в оренбургском социуме: материалы круглого стола, посвященного Международному Дню цыган. – Оренбург: ООО ИПК “Университет”, 2013. – С.3-6.

2. Баранников А.П. Цыганы СССР: Краткий историко-этнографический очерк / А.П. Баранников. – Москва: Нацмениздат, 1931. – 52 с.

3. Баранников О.П. Українські цигани / О.П. Баранников. – Київ: Всеукраїнська академія наук. Етнографічна комісія. Кабінет нацмен, 1931. – 57 с.

4. Бессонов Н. Цыгане в России: принудительное оседание / Н. Бессонов // Россия и ее регионы в XX веке: Территория – расселение – миграции / Под ред. О. Глезер и П. Поляна. – Москва: ОГИ, 2005. – С.631-640.

5. Беліков О. Державна політика стосовно циган України: історія і сучасність / О. Беліков // Наукові записки Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Тематичний випуск: Роми України: із минулого у майбутнє. – Т.15. – Київ, 2008. – С. 24-56.

6. Беліков О. Матеріали діловодчої документації державних установ 1920-1950-х рр. як джерело вивчення циган (на прикладі Донецької області) / О. Беліков // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т.19(2). – Київ, 2009. – С.655-667.

7. Бриль М. Трудящиеся цыгане – в ряды строителей социализма / М. Бриль // Революция и национальности. – 1932. – №7. – С.60-66.

8. Деметер Н. История цыган – новый взгляд / Н. Деметер, Н. Бессонов, В. Кутенков. – Воронеж: ИПФ “Воронеж”, 2000. – 336 с.

9. Друц Е. Цыгане / Е. Друц, А. Гесслер. – М.: Советский писатель, 1990. – 333 с.

10. Зіневич Н.О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан / Н.О. Зіневич // Український історичний журнал. – 2001. – №1. – С.40-52.

11. Іванеско М. І. Цигани України. У пошуках кращої долі. Історичний нарис / М.І. Іванеско // Відродження. – 1993. – №12. – С.66-69.

12. Килин А.П. Политика перевода цыган на оседлый образ жизни: проблемы реализации (1926-1937) / А.П. Килин // Документ. Архив. История. Современность. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. – Вып.5. – С.187-226.

13. Киселева Т.Ф. Цыгане европейской части СССР и их переход от кочевания к оседлости: автореф. дисс.... канд. ист. наук : 07.00.02 / Т. Ф. Киселева. – Москва, 1952. – 15 с.

14. Міронова І.С. Національні меншини України: Навчально-методичний посібник / І.С. Міронова. – Одеса; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 464 с.

15. Платунов Я.И. Переселенческая политика советского государства и ее осуществление в СССР (1917 – июнь 1941 гг.) / Я.И. Платунов. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1976. – 283 с.

References:

1. Amelin V. «Roma question» in social and political life of the countries of the West and Russia / Vladimir Amelin // In.: Orenburg in Roma society: Materials of the round table dedicated to the International Roma Day. – Orenburg: IPK «University», 2013. – P.3-6.
2. Barannikoff A. Roma Soviet Union: A Brief Historical and Ethnographic Essay / A. Barannikoff. – Moscow: Natsmenizdat, 1931. – 52 p.
3. Barannikoff O. Ukrainian Roma / O. Barannikoff. – Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences. Ethnographic commission. Kabinet national minority, 1931. – 57 p.
4. N. Bessonov Roma in Russia: the forced settling / AN Bessonov // In.: Russia and its regions in the XX century: The territory – settlement – Migration / Ed. G. Glaser and P. Polyana. – Moscow: OGI, 2005. – P. 631-640.
5. Belikov O. State policy on Roma Ukraine: History and Modernity / O. Belikov // Scientific Notes of the Institute of Ukrainian historiography and source studies. MS National Academy of Sciences of Ukraine. Special Edition: Roma of Ukraine: from past to future. – T. 15. – Kyiv, 2008. – P. 24-56.
6. Belikov O. Materials of documents of public institutions 1920-1950's. as a source of study Roma (for example, Donetsk region) / O. Belikov // Scientific notes. The collection of works of young scientists and graduate students. – Vol 19 (2). – Kyiv, 2009. – P. 655-667.
7. M. Brill The working people of Roma – In the ranks of the builders of socialism / M. Brill // Revolution and nationality. – 1932. – № 7. – P. 60-66.
8. Demeter H. History of Roma – a new look / N. Demeter, N. Bessonov, V. Kutenkov. – Voronezh: IPF “Voronezh”, 2000. – 336 p.
9. Druce E. Roma / E. Druce, A. Gessler. – Moscow: Soviet writer, 1990. – 333 p.
10. Zinevych N. Roma in Ukraine: the formation of ethnic and modern state / N. Zinevych // Ukrainian Historical Journal. – 2001. – № 1. – P. 40-52.
11. Ivanenko M. Roma Ukraine. In search of a better life. Historical Essay / M. Ivanenko // Renaissance. – 1993. – № 12. – P. 66-69.
12. Killeen A. Policy translation of Roma a settled way of life: problems of implementation (1926-1937) / A. Killeen // The document. Archive. History. Modernity. – Yekaterinburg: Publishing House of the Ural Mountains. University Press, 2005. – Vol. 5. – P. 187-226.
13. Kiseleva T. Roma in European part of the USSR and their transition from a nomadic to a settled way of life: Author. Dis. for the degree of Cand. ist. Sciences: spec. 07.00.02 “National History” / T. Kiseleva. – Moscow, 1952. – 15 p.
14. Mironova I. National minority of Ukraine: Textbook / I. Mironova. – Odessa; Nikolaev: Publishing of Petro Mohyla Black Sea State University, 2006. – 464 p.
15. Platonov J. Immigration policy of the Soviet state and its implementation in the USSR (1917 – June 1941) / J. Platonov. – Tomsk: Publishing house of Tomsk University Press, 1976. – 283 p.

Отримано 22.02.2016

REVIEWS. BIBLIOGRAPHY**ALLAG.YAROVA**

Ukrainian Academy of Banking, PhD (Philology), Associate Professor (Ukraine)

POBOZHNY S.I. VALUE AND PRICE OF ART: A COLLECTION OF ARTICLES. – SUMY: UNIVERSITY BOOK, 2016. – 159 p.; ILL.**ЯРОВА А.Г.**

Українська академія банківської справи, кандидат філологічних наук, доцент (Україна)

ПОБОЖИЙ С.І. ЦІННІСТЬ І ЦІНА МИСТЕЦТВА: ЗБІРНИК СТАТЕЙ. – СУМИ: УНІВЕРСИТЕТСКАЯ КНИГА, 2016. – 159 с.; ИЛ.**ЯРОВАЯ А.Г.**

Украинская академия банковского дела, кандидат филологических наук, доцент (Украина)

ПОБОЖИЙ С.И. ЦЕННОСТЬ И ЦЕНА ИСКУССТВА: СБОРНИК СТАТЕЙ. – СУМЫ: УНИВЕРСИТЕТСКАЯ КНИГА, 2016. – 159 с.; ИЛЛ.

The book covers the pricing of works of art from antiquity to the present. It includes articles written by the author for a national magazine “Gallery” for 2000-x – 2010-ies. The book contains a Preface, 22 chapters, literature and list of publications of the author on the pricing of works of art.

Consideration of the issues on pricing works of art in historical context allowed the author to show the pricing process in terms of understanding the price by the author of the painting, experts, dealers and buyer. These aspects determined a monographic approach of the author to write articles that cover a historical period from the Renaissance until the second half of the twentieth century. In particular, we analyze the price dynamics on the art market for the works by Michelangelo, Rembrandt, Delacroix, Gainsborough, F. Vasiliev, I. Repin, Whistler, Cezanne, Munch, Taras Shevchenko, Kazimir Malevich and others.

The author notes that the pricing process in the art determines by the features, typical for the results of intellectual labor. The pricing approach differs due to uniqueness and originality of the created artistic artifacts.

Pobozhiy S. included information regarded to the sales on the modern auctions, which allowed to trace the dynamics in the price growth of the artists works. Also widely used information on the pricing process, developed by the Austrian company “Kunst Asset Management GmbH”.

Background for the writing these articles was course of lectures on “Art- management” in the Ukrainian Academy of banking of the National Bank of Ukraine and courses in artschool of Association of art galleries of Ukraine in 2000s – early 2010s, in Kiev on the topic “Basic mechanisms of pricing in works of art. Prices on Antiques and contemporary art”, “Corporate collections, principles of creation and functioning”.

The book is decorated with 20 black and white illustrations, which together with the cover design make good aesthetic impression. The book is addressed to the art historians, culturologists, teachers and art students as well as everyone who is interested in art.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їхніх авторів. За точність цитування, наведення прізвищ, дат, посилань відповідальність несуть автори.

Усі подані до редакції статті обов'язково проходять процедуру рецензування. Особи рецензентів не розголошуються.

Редакція не веде листування з авторами і читачами на сторінках часопису.

Передрук заборонено. При використанні матеріалів "Сумського історико-архівного журналу" посилання обов'язкове.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ:

1. До друку приймаються статті, рецензії, інформація про наукові події, підготовлені відповідно до вимог постанови президії ВАК України від 15.01.2003 року №7-05/1 (Бюлетень ВАК України. - 2003. - №1).

2. Матеріали подаються в електронному вигляді. Текст повинен бути підготовленим у текстовому редакторі Word у форматі doc, docx або rtf. Наявність однієї рецензії обов'язкова.

3. Посилання на джерела в тексті подаються за таким зразком: [7, с.123], де 7 - номер джерела за списком використаних джерел і літератури, 123 - сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с.32; 9, с.48; 11, с.257]. Посилання на архівні джерела - [15, арк.258, 231зв].

Список джерел і літератури подається у кінці статті в алфавітному порядку і повинен бути оформлений згідно з вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України. - 2009. - №5 та 2010. - №3).

4. До тексту додаються:

а) **резюме та ключові слова** українською, російською мовами (кожне 600-800 знаків), які повинні містити у тому числі прізвище та ініціали автора, назву статті та ключові слова цими мовами;

б) **розширене резюме з ключовими словами** англійською мовою (2500-3000 знаків, включаючи прізвище та ініціали автора і ключові слова). **УВАГА:** не приймаються резюме, переклад яких здійснено за допомогою інтернету, наприклад, онлайн-перекладач Google;

в) ілюстрації приймаються тільки графічні, подані в електронному варіанті окремим файлом із зазначенням місця у тексті, куди їх слід ставити;

г) стаття повинна мати шифр **УДК**.

5. Відомості про автора (авторів) повинні містити прізвище, ім'я та по батькові автора повністю; науковий ступінь та вчене звання; посаду та місце роботи (навчання); контактну інформацію (повна поштова адреса, телефон та e-mail). **Відомості про автора повинні бути продубльовані англійською мовою.**

6. Матеріали, виконані з порушенням цих правил, не розглядаються і не повертаються авторам.

З вимогами до оформлення матеріалів можна також ознайомитися на сайті журналу

<http://shaj.sumdu.edu.ua/authors-guide/>

Сумський Історико- Архівний Журнал

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ З ІСТОРІЇ ТА АРХІВОЗНАВСТВА УКРАЇНИ

Сайт журналу: <http://shaj.sumdu.edu.ua>

Видавець

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А.С.МАКАРЕНКА
Реєстраційне Свідоцтво КВ №16686-5258 ПР від 5 травня 2010 р.

Редагування здійснюється кафедрою історії
Сумського державного університету

Головний редактор *С.І. Дегтярьов*

Редактори:

А.В. Гончаренко, С.І. Дегтярьов

Коректори:

С.І. Дегтярьов, В.М. Король, А.С. Сасенко

Адреса редакції: 40007, Суми, вул.Римського-Корсакова, 2, Н-213
тел. +38(066)3465953; електронна адреса: starsergo2014@gmail.com

Здано до набору 17.06.2016. Підписано до друку 20.06.2016. Формат 70x108/16 Папір офсетний
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,5 Обл.-вид. арк. 10,3 Тираж 100 Зам. №

Видавець: Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 40002, Суми,
вул.Роменська, 87

Віддруковано у друкарні Сумського державного університету, 40007, Суми, вул.Римського-
Корсакова, 2